

ВАСИЛЬ І. ГРИШКО

Третя сила, третій шлях, третя революція

„НАШІ ПОЗИЦІЇ“

Ч. 27

Спеціальний випуск дискусійних матеріалів
до 6-го з'їзду УРДП

ВАСИЛЬ І. ГРИШКО

Третя сила, третій шлях, третя революція

„НАШІ ПОЗИЦІЇ“

Ч. 27

Спеціальний випуск дискусійних матеріалів
до 6-го з'їзду УРДП

diasporiana.org.ua

ВІД РЕДАКЦІЇ ТА АВТОРА

Цей спеціальний випуск органу ЦК УРДП «Наші позиції» присвячуємо повністю першим матеріалам, що призначені для дискусії порядком підготовки до 6-го з'їзду УРДП. Головний матеріал, що його подаємо тут — це повний та редакційно оброблений автором текст доповіді В. І. Гришка «Третя сила, третій шлях, третя революція» на 5-му З'їзді УРДП 24-го грудня 1967 р. В зв'язку з тим, що ця доповідь, яка була призначена спеціально для дискусії на 5-му З'їзді, з незалежних від доповідача причин не була на тому з'їзді дискутована, вона мала бути опублікована для дискусії в одному числі «Наших позицій» або в кількох числах «Українських вістей» у першій половині 1968 р. Але, приготована в той час автором до друку, ця доповідь не змогла тоді з'явитися в зв'язку з обставинами в організаційному житті партії, що на той час виникли. Щойно наприкінці 1969 р., після того, як деякі несумлінні «опоненти» стали поширювати різні вигадки про цю неопубліковану доповідь та на підставі цих вигадок «атакувати» її навіть у пресі, цю доповідь на прохання членства партії та згідно з кількома рішеннями щодо цього Секретаріату ЦК УРДП нарешті було опубліковано в «Українських вістях».

Оскільки публікація цієї доповіді в «УВ» з технічних причин розтяглася на багато чисел, утримання яких, як збірного тексту доповіді, незручне, а також у зв'язку з деякими технічними недотягненнями й помилками в опублікованому газетою тексті, публікуємо тепер цю доповідь, разом з супровідними до неї ішними матеріалами того ж автора, окремим випуском.

Редакція та автор

ВСТУПНІ ЗАУВАГИ ДО ДИСКУСІЙНОЇ ТЕМИ:

ЗВІДКИ Й ЧОМУ „ТРЕТЯ СИЛА, ТРЕТІЙ ШЛЯХ, ТРЕТЯ РЕВОЛЮЦІЯ“?

...Якщо сьогоднішній світ здиференційований у такий спосіб, що має лише два полюси, то... Чи треба говорити, що за такої ситуації нам, як революційно-демократичній партії, взагалі не лишається місця і треба б щезати, бо... немає рації нашого існування, як і ціла українська справа не має абсолютно ніяких перспектив.

Та на щастя такий «уклад політичних сил світу» існує лише в деяких хорих головах. В дійсності справа стоїть зовсім-зовсім інакше.

(І. П. Багрянний — «До питання про ідейно-політичне обличчя нашої партії»; доповідь на 2-му Надзвичайному З'їзді УРДП. «Наші позиції», ч. 1, 1948 р., стор. 6-7.).

Уже тепер можемо констатувати наявність у світі **ТРЕТЬОЇ СИЛИ**, сили революційної демократії, руху трудящих, національного і соціального своїм змістом і формою.

(З повідомлення-звіту про 2-й Надзвичайний З'їзд УРДП. «Наші позиції», ч. 1, 1948 р., стор. 47).

...Гряде нова, ще невідома революція. І власне ми є одним із перших носіїв тієї нової, ще неокресленої в усіх своїх подробицях, наступної революції... Ідеєю тієї революції не є ні реставрація капіталізму, ні рятунок соціалізму. Ідеєю тієї революції взагалі не є ні капіталізм, ні соціалізм. Але тому, що ідеєю її є щось **ТРЕТЄ**, що має бути і після капіталізму, і після соціалізму,

в ній є творчо синтезовані на вищому етапі елементи обох цих уже минулих для нас систем.

(В. І. Гришко — «До питання про світогляд і ідеологію УРДП»; доповідь на 4-му З'їзді УРДП «Резолюції та окремі доповіді на 4-му З'їзді УРДП», «Наші позиції», Вид. ЦК УРДП, 1955 р., стор. 20).

На теми ідеологічні та світоглядові є окрема, спеціальна доповідь члена Центрального Комітету, керівника ідеологічно-пропагандивного сектора В. І. Гришка. На мою думку, доповідь та прекрасна й цілком вичерпно відповідає на питання про нашу ідеологію та наш світогляд. Вона є підсумком усіх наших думок і висловлювань на цю тему за весь час.

(І. П. Багрянний — «Десять років боротьби і наші завдання»; доповідь на 4-му З'їзді УРДП. «Наші позиції», ч. 1/23, 1955 р., стор. 60).

1. НОВІ ТЕЗИ, ЧИ ЛИШЕ ВИСНОВКИ З ПІДСУМКУ?

Наведені в епіграфі цитати з основних ідеологічно-політичних документів УРДП говорять самі за себе. Тому до них не треба було б нічого й додавати, крім рекомендації всім, кого цікавлять ідеологічно-політичні проблеми українського революційно-демократичного руху сьогодні, прочитати в цілості самі ті документи, з яких узято цитати, продумати все, що в них сказано, і щойно потім братися до читання дискусійної доповіді автора цих рядків для 5-го з'їзду УРДП під назвою «Третя сила, третій шлях, третя революція». Бо щойно в зв'язку з основними ідеологічно-політичними документами УРДП кожному читачеві дискусійної доповіді, про яку тут іде мова, стане самозрозумілим той факт, що властиво йдеться тут не про дискусію над якимись новими для УРДП тезами, узагальненими в формулі «третя сила, третій шлях, третя революція», а тільки про відповідне розуміння цієї формули, всі складники якої належать до

основних елементів самих вихідних позицій УРДП. Саме тому на думку автора цих рядків, як автора згаданої доповіді на 5-му з'їзді УРДП, дискусійною ця доповідь була лише остільки, оскільки всяка доповідь на партійному з'їзді є лише матеріалом для дискусії доти, доки її не схвалено з'їздом, як офіційний документ партії, та саме в такому характері подано до відома членства партії. Власне такими документами партії є ті, що з них узято цитати в епіграфі, тобто — доповіді І. П. Багряного на 2-му й 4-му з'їздах УРДП, офіційне повідомлення-звіт про 2-й з'їзд, а також доповідь автора цих рядків на 4-му з'їзді, бо цю доповідь схвалено з'їздом, зокрема ж — шляхом схвалення заяви про це в схваленій з'їздом доповіді лідера.

Це останнє варто підкреслити тут зокрема тому, що, пропонуючи увазі 5-го з'їзду свою доповідь про «третю силу, третій шлях, третю революцію», автор цих рядків мав на увазі лише розробку тих самих тез, які вже було висловлено ним у доповіді на 4-му з'їзді. І якщо ця доповідь на 4-му з'їзді була, за висловом І. П. Багряного, «підсумком усіх наших думок і висловлювань на цю тему за весь час», то в своїй доповіді на 5-му з'їзді її автор зробив лише спробу, розробляючи цей же таки **підсумок**, зробити з нього й певні **висновки**. Вважаючи ж ці висновки до часу обговорення та схвалення (чи відкинення) їх з'їздом (або відповідним іншим форумом партії) за матеріал для дискусії, автор саме в цьому розумінні подав це в вигляді **дискусійної** доповіді. Такою ця доповідь, оскільки вона на з'їзді не дискутувалась, залишається й досі.

На жаль, однак, знайшлися в партії такі несумлінні елементи, які цілком безвідповідально-демагогічно затіяли якусь дивовижну своїм характером кампанію проти самого факту подання до відома партії цього матеріалу для дискусії. При чому — в цій кампанії «пописуються» саме ті особи, що на з'їзді не мали ні відваги, ні аргументів, щоб висловити бодай хоч одну критичну заувагу до дискусійної доповіді; а після з'їзду зробили все можливе, щоб ніякої дискусії

над цією доповіддю не було. Правда, з цих осіб дехто просто малописьменний для того, щоб зрозуміти, про що властиво мова в цій доповіді; але «провід» у цій кампанії «спочиває» в руках особи, що в цьому випадку безперечно свідомо вдалася до провокації. А тому, що жертвою провокації при цьому стають і деякі непоінформовані люди, то, подаючи тепер цей матеріал до загального відома та ширшої дискусії, треба тут почати з в'яснення деяких речей, що належать до маловідомих уже нині фактів передісторії проблем, порушених у доповіді про «третю силу, третій шлях, третю революцію».

2. КОЛИ ТА ЯК УРДП САМОВИЗНАЧИЛАСЯ ЯК «ТРЕТЯ СИЛА»?

Як відомо, український революційно-демократичний рух у конкретному втіленні УРДП визначив свій шлях ідейно-політичного розвитку в тому напрямі, що його виразником став Багрянний, на своєму 2-му Надзвичайному з'їзді 1948 р. Саме тоді сталося відокремлення від основного річища нового руху його ліво-соціалістичної течії і УРДП стала ідентифікуватися з ім'ям Багрянного. Цей факт зафіксований відповідними партійно-політичними документами й актами, що знайшло свій вираз і в появі саме від 2-го з'їзду офіційного органу партії «Наші позиції». Власне, перше число цього видання, присвячене 2-му з'їздові, й містить у собі проголошення тих ідейно-політичних позицій УРДП, які ми й нині називаємо **нашими позиціями**. І от саме з цього першого проголошення наших позицій і починається самовизначення нашого руху, як саме **третьої сили** в українському й загально-політичному світі, — **третьої** не тільки за своєю суттю, але й за декларативним окресленням себе саме цим поняттям — «третя сила».

Вперше це поняття в стосунку до нашого руху було вжито в самому повідомленні-звіті про перебіг 2-го з'їзду та про зміст основних доповідей і виступів на ньому — в першому числі «Наших позицій» 1948 р. В цьому повідомленні-звіті, що має заголовок «Під знаком росту», в розділі

«Надзвичайний з'їзд» подано таку офіційно-партійну інтерпретацію факту самовизначення на цьому з'їзді нашого руху, як окремого від соціалістичного, нового руху: «Для України й інших підсоветських народів ніякий соціалістичний рух, як би він не був зреформований від марксо-ленінсько-сталінських догм, ніколи не зможе знайти мобілізуючих гасел для організації протибольшевицької боротьби. Співвідношення ж політичних і соціально-економічних сил у світі сьогодні показує, що соціалістичні рухи, прогресивні своєю теоретичною загальнолюдською настановою, вже не охоплюють собою і не втілюють повністю прагнень трудящих до соціальної і політичної справедливості. Уже тепер можемо констатувати наявність у світі **ТРЕТЬОЇ СИЛИ, сили революційної демократії, руху трудящих**, національного й соціального своїм змістом і формою... Історично самим життям поставлений до дії є рух революційної демократії, єдино здатний перейти всі позитивні здобутки дотеперішніх політичних рухів українського народу, в тому числі й соціалістичного» («Наші позиції», ч. 1, 1948, стор. 47-48; підкреслення тут і скрізь, де не зазначено інакше, мої — В. Г.).

Як бачимо, в цій офіційно-партійній інтерпретації факту постановня нашого революційно-демократичного руху, як окремого, **нового** руху, не тільки вжито саме поняття «третья сила» для окреслення його історично-соціологічної природи, як руху несоціалістичного, а **після-соціалістичного** (але не «антисоціалістичного», як це підкреслив на 2-му з'їзді Багрянний, про що буде мова далі). Тут окреслено в узагальнених рисах також і те розуміння **третьої** позиції нашого руху в відношенні до попередніх українських політичних рухів, яке покривається поняттям «синтеза», — в розумінні не простого заперечення попередніх рухів, а творчого засвоєння їхніх позитивів і відкинення негативів на новому, вищому етапі розвитку української політичної думки в наш час. Отже, тут дано вже на самому старті формування нашого руху саме таке його розуміння, яке лише розвинуто й дещо конкре-

тизовано, порядком дискусії, в доповіді автора цих рядків на 5-му з'їзді.

3. В ЧОМУ ПОЛЯГАЄ «РАЦІЯ І СЕНС НАШОГО ІСНУВАННЯ, ЯК ПОЛІТИЧНОЇ СИЛИ», ЗА СЛОВАМИ І. П. БАГРЯНОГО?

Та на 2-му з'їзді УРДП було фактично вказано взагалі на всі ті головні елементи концепції українського революційно-демократичного руху, що дають підстави для розробки цієї концепції саме в пляні «третьої сили, третього шляху, третьої революції». На ці елементи вказав передусім І. П. Багрянний у своїй доповіді на 2-му з'їзді — «До питання про ідейно-політичне обличчя нашої партії». Найперше в цій доповіді рішення відкинено думку про войовничо-антисоціалістичний характер нашого руху. «Наші вороги зліва, — заявив Іван Павлович, — хочуть конче охрестити нас партією «антисоціалістичною», цебто поставити нас у позицію войовничої антисоціалістичної партії. Ні, ми партія не соціалістична, а це не те саме. Бо «анти» залежатиме від того, якого типу соціалістичні партії й рухи будуть розвиватися в українському політичному світі; а звідси й наша позиція — поборюватимемо ми їх чи толеруватимемо» (там же, стор. 1; підкреслення тут і далі мої — В. Г.). І далі, зупинившись на намаганнях ліво-соціалістичної групи в первісній УРДП «поставити новий політичний рух надзвичайної потенціальної сили під старий соціалістичний шильд», Багрянний спеціально підкреслив **окреми** ідейно-політичний зміст нашого **нового** руху та кінцеву потребу «виповнення змістом, власне — **сформулювання змісту НОВОГО політичного руху, який ще не мав прецедента в історії**». «Цю тенденцію нашу, — сказав далі Багрянний, — не раз було називано іронічно наміром «вигадувати порох», але від цього ця тенденція — **тенденція оформлення власного обличчя**, не зникла. **В цім бо рація і сенс нашого існування, як політичної сили**» (там же, стор. 2-3).

Тут особливо треба звернути увагу на те вирішальне значення, яке надавав Іван Павлович

справі ідейно-політичного «оформлення власного обличчя» нашого руху, як саме **нового** за своїм змістом руху, вбачаючи в цьому сам «сенс нашого існування, як політичної сили». Це зокрема треба мати на увазі в зв'язку з теперішніми намаганнями деяких самозванно-фальшивих «багрянівців» заперечити взагалі потребу такого ідейно-політичного самовизначення, протиставляючи чіткій революційно-демократичній ідеології якусь розпливчату «загально-патріотичну» фразеологію та ще й під старим (цього разу «уєнерівсько»-націоналістичним) шильдом. Причому — важливим є те, що справу ідейно-політичного самовизначення **нового** руху Багрянний розглядає саме як завдання знайти **своє окреме, спеціальне** місце в тому розподілі сил, що склався в українському й загально-політичному світі, розділеному за старим протиставленням сил, у якому для нашого нового руху досі не було місця. Як же, на думку основоположника нашого руху маємо ми самовизначитися серед існуючих уже інших політичних сил?

«Для цього, — каже Багрянний, — треба під нашим кутом, **власним** кутом — під кутом української революційної демократії — розглянути світ, у якому живемо, зробити оцінку політичному укладові сил в ньому і визначити сміливо **своє** місце серед цих сил. **А головне — стати лицем до того світу, з якого ми прийшли сюди, де лежить наше коріння і весь центр ваги нашої справи, де лежить рація нас, як політичного руху. Цебто — до того світу, який нас породив, як свого антипода й могильника, і зруйнувати який та збудувати на його місці новий — є наше призначення.** Ось це є важливе і може в найбільшій мірі важливе!» (там же, стор. 3).

Так, — «ось це важливе» і таки «в найбільшій мірі важливе», — оце, як Багрянний розуміє наше спеціальне місце серед політичних сил світу — з погляду саме нашого **народження**, як **нової** ідейно-політичної сили, в **тому** світі й від **того** світу, з якого ми вийшли і проти якого стали. Ця теза Багряного про «антипода й могильника», що його в особі нас, як носія нового ру-

ху, породив сам той советський світ, з якого ми вийшли, щоб проти нього боротися, — це якраз те, що найбільш характерне для політичного мислення Багряного і що, як найбільш «багрянівське», червоною ниткою проходить через усе, що він говорив і писав — і як політик, і як письменник. І це найважливіше для розуміння створеного ним руху та його місця в розподілі політичних сил сучасного світу з його видимістю поділу нібито лише по лінії протиставлення «капіталізм — соціалізм» та вибору тільки між ними. Бож народження **всередині** та **від** того світу, що називається советським «соціалізмом-комунізмом», ставить нас у боротьбі проти того світу в окрему, **третю** позицію, відмінну (але не протилежну) від тих протисовєтських сил, що борються проти того ж світу з позицій досовєтського чи позасовєтського капіталізму, — незалежно від того, що в цій боротьбі наші шляхи можуть бути (а можуть і не бути) спільні.

4. ЩО ГОВОРИТЬ БАГРЯНИЙ ПРО «ДВІ СИЛИ» ТА ЩО «СКАЗАНО ДАЛІ» В БАГРЯНОГО ПРО... ТРЕТЮ СИЛУ?

Власне Багрянний, визначаючи наше місце в боротьбі двох протилежних сил, окреслюваних загальною схемою протиставлення «капіталізм — соціалізм», рішуче відкинув саме таке двоподільне протиставлення, як невідповідне справжньому розподілові сил у світі, що фактично не знає простого протиставлення лише цих двох «ізмів» та ще й у формі «або-або». Про це в своїй доповіді на 2-му з'їзді УРДП Багрянний говорить так: »...Видатний соціаліст сказав, аналізуючи сьогоднішню світову ситуацію, що, мовляв, немає ради панове, — світ роздертий рівно на дві половини. І цей роздертий світ має два полюси, два політичні фокуси цих половин; ці полюси: Сталін і Трумен. Цебто Сталін, як яскраве і найрадикальніше втілення тенденції розвитку світу до соціалізму, і Трумен, — як таке ж яскраве втілення тенденції розвитку світу випробуваними шляхами капіталізму... Між цими двома полюсами, мовляв, мотається замо-

теличене людство, не маючи більше нічого до вибору, бо немає нічого до вибору, тільки ці два полюси, до яких можна причалити. . . Отже, світ роздертий надвое і перед кожним стоїть дилема «або-або». З погляду переконаного ортодоксального соціяліста таке твердження є закономірне і суб'єктивно вірне, виправдане. Якби я був соціялістом, я б теж так твердив. . . Нас цікавить інше: вірною чи невірною є така оцінка сьогоднішньої ситуації в світі? І треба сказати, що така оцінка є наскрізь невірною. . . Якщо сьогоднішній світ здиференційований в такий спосіб, що має лише два полюси, то. . . То власне для всіх, хто не хоче примикати ні до Сталіна, ні до Трумена, лишалася б лише одна потіха, висловлена в одній українській приповідці — «не тратьте куме сили, спускайтеся на дно». Або-або. Або примикайте до Сталіна і допомагайте пхати світ до соціялізму, або примикайте до Трумена і допомагайте той соціялізм гробити, во славу капіталізму, якого ви не хочете. Третього вибору не дано. Власне, є третій — «або — щезайте». Чи треба говорити, що за такої ситуації нам, як революційно-демократичній партії, взагалі не лишається місця і треба б щезати, бо до Сталіна в агентуру ми не підемо, до Трумена теж, як не підемо ні в яку агентуру. Отже немає рації нашого існування, як і ціла українська справа не має абсолютно ніяких перспектив. Та на щастя такий «уклад політичних сил світу» існує лише в деяких хорих головах. В дійсності справа стоїть зовсім-зовсім інакше. . .» (там же, стор. 4-7).

Здавалось би, що в питанні про те, чи можна визначати наше місце в розподілі політичних сил у світі лише з погляду спрощеного двоподілу на «капіталізм і соціялізм», Багрянний висловився тут цілком ясно й недвозначно, заперечивши такий підхід. Але не всі вміють читати написане так, як воно написане, тому й у цьому випадку знайшлися такі «багрянівці», які в тому, що сказав Багрянний далі в цій самій доповіді, з якої взято наведену тут довгу цитату, знайшли якесь ніби заперечення Багрянним його ж власного висновку в цій цитаті. Річ у тому, що

в дальшому викладі своїх думок Багрянний перейшов до розгляду питання про двоподіл світу з іншого погляду: не з погляду протиставлення по лінії «капіталізм — соціалізм», а з погляду поділу світу на два ворожі табори — советський і протисоветський, з яких перший прикривається вивіскою «соціалізму», а другий включає в себе не тільки сили капіталізму, але й усі найрізноманітніші протисоветські сили, в тому числі й соціалістичні, а також і революційно-демократичні. Це зовсім інший і, звичайно, умовний двоподіл світу, в якому йдеться не про дві соціально- й ідейно-політичні сили, а про два різні світи з більшою, ніж два, кількістю ідейно-політичних сил, які боряться не за «капіталізм чи соціалізм», а за демократію з капіталізмом і соціалізмом чи іншими «ізмами» разом — проти тоталітаризму, що визнає лише свій один «ізм». Ось як говорить про це Багрянний:

«Що світ розділений на два полюси — це правда. Що на одному полюсі стоїть Сталін, це теж правда. Але на другому полюсі стоїть зовсім не Трумен. На цьому другому полюсі стоїть і Трумен, це так, але насамперед там стоїть весь цивілізований світ, включаючи туди й ті соціалістичні партії, що шукають виходу з кризи і не йдуть на коляборацію; включаючи туди всі прогресивні сили світу і нас з вами. . . І маємо фактично **два світи територіальних, а не тільки ідеологічних**. Світ по один бік заслони і світ по другий бік» (там же, стор. 7-8).

Чи ж суперечить це тому висновку, що його зроблено перед цим у доповіді Багряного, про те, що поділ світу лише на дві протилежні сили в ідейно-політичному розумінні «існує лише в деяких хорих головах»? Ні, це ніскільки такому висновку не суперечить, бо якщо йдеться про розподіл ідейно-політичних сил світу, то він далекий від спрощеного «або-або». Але як щодо місця нашого руху й нашої (української) справи взагалі в світі, поділеному на два табори, але на більше ніж дві ідейно-політичні сили в межах цього двоподілу? Поставивши це питання в площині нашого ставлення до двох таборів, умовно

означених іменами Сталіна й Трумена, як увособлень советського тоталітарного «соціалізму» і західнього демократичного капіталізму, Багрянний відповідає на це питання так:

»Інтересами нашої української справи, інтересами нашого національного визволення і унезалежнення **насамперед** визначаються всі наші «за» і «проти»... Ми за всіх демократів, що борються за здійснення справжньої демократії, і ми проти всіх «демократів» у лапках, що так чи так ідуть на поведку прославленої «демократії Сталіна». Коротше — ми з усіма тими, хто виступатиме проти Сталіна, і проти всіх, хто виступатиме за... **Це не значить, що ми приймаємо капіталістичну доктрину за основу соціально-політичного устрою України. Це справа зовсім іншого порядку... Ми йтимемо в одній лаві з Труменом не з мотивів ідейної споріднености, а з мотивів спільности мети. Це зовсім не визначає нашого конкретного соціально-політичного кредо. Наше кредо визначається зовсім іншими передумовами і в зовсім іншому місці...**« (там же, стор. 9-11).

Таким чином, визнаючи лише тактично-політичну «спільність мети» також і з силами західнього демократичного капіталізму, Багрянний відкидає ідейно-політичну спорідненість, а тим більше — соціально-політичну пов'язаність, із капіталізмом, навіть і визнаючи переваги західньо-демократичного капіталізму над советським тоталітарним «соціалізмом» (та підкреслюючи факт наявности елементів справжнього соціалізму в сучасному західньо-демократичному капіталізмі, чого не можна заперечити). Головне ж — Багрянний взагалі заперечує орієнтацію нашого руху на західньо-демократичний капіталізм, стверджуючи передусім відсутність будь-яких підстав для цього, оскільки в світі західньо-демократичного капіталізму «проблема України не стоїть» (стор. 11). Підкреслюючи ж далі, що єдино реально проблема України стоїть і може бути вирішена тільки в тому світі, в якому наш рух народився та до якого він належить, як сила внутрішнього заперечення наявного там стану

речей, Багрянний власне визначає і місце й характер нашого руху, як саме ТРЕТЬОЇ сили в відношенні до обох — і заперечуваного советського «соціалізму», і зовнішнього щодо підсоветської проблеми України західного капіталізму.

5. ТЕЗА БАГРЯНОГО ПРО ТРЕТІЙ ШЛЯХ — «ВІД РЕСТАВРАЦІЇ ВЛІВО, А ВІД СТАЛІНСЬКОГО СОЦІАЛІЗМУ ВПРАВО».

Та в дальшому викладі своїх думок на 2-му з'їзді УРДП Багрянний зрештою й прямо визначив не тільки місце й характер нашого руху, як такі, що означають саме третю позицію в відношенні до советського «соціалізму» й західного капіталізму, але й ідейно-політичний напрям нашого руху — як напрям саме третього шляху в відношенні до визначуваних цими «ізмами» напрямів. Ба навіть більше: відповідно до напрямку третього шляху нашого руху, також і характер тієї демократичної революції, що її наш рух, за Багрянним, вважає шляхом для досягнення своєї мети, виразно має в окресленні Багряного характер саме тієї «третьої революції», яку має на увазі автор цих рядків. В кожному разі, до такого висновку дійшов автор цих рядків на підставі вивчення думок Багряного, починаючи з тих, що висловлені на 2-му з'їзді. Звичайно, це може бути лише інтерпретація самого автора цих рядків, але й у такому разі це не значить, що цього не можна подати навіть для дискусії, тільки тому, що самих понять «третьій шлях» і «третья революція» Багрянний у відповідному контексті не вживав. Та й чи міг він вживати ці поняття тоді, коли вони ще не були такими актуальними, як стали пізніше від часу головніших висловлювань Багряного в ідеологічно-програмових справах УРДП, що відносяться переважно до 40-х та першої половини 50-х років?

Щодо «третього шляху», то його, на думку автора цих рядків, можна цілком певно виводити хоча б із відомих тверджень Багряного в тій ча-

(Продовження на 126-й сторінці)

Третя сила, третій шлях, третя революція

I

ТРЕТЯ СИЛА

1. ТРИ ПЕРЕОЦІНКИ ВАРТОСТЕЙ НА ТРЬОХ ІСТОРИЧНИХ ЕТАПАХ ТА НОВИЙ ІДЕЙНО-ПОЛІТИЧНИЙ РУХ ТРЕТЬОГО ЕТАПУ

Кожний новий ідейно-політичний рух починається з переоцінки вартостей тих його безпосередніх попередників, на зміну яких він приходить у відповідний історичний час. У цьому власне й полягає те, що найперше відрізняє певне політичне середовище, як осередок нового ідейно-політичного руху, що тим самим становить собою явище історичного значення в житті даного суспільства, від інших політичних угруповань у ряді звичайних партійних утворів поточного характеру. В такому розумінні наша ОУН у пореволюційно-передвоєнний період була безперечно не пересічною партійно-політичною організацією, а справжнім осередком нового тоді, націоналістичного ідейно-політичного руху на західних землях України та на еміграції. Там і тоді цей рух виник і розвинувся передусім на базі тієї переоцінки попередніх вартостей, що її саме вимагав тоді новий історичний період у житті цілої нашої нації. Як відомо, це була переоцінка вартостей того нашого демократично-

соціалістичного руху, що діяв безпосередньо перед ОУН, а потім і поруч з нею. Увособлений у таких його головніших партіях, як соціал-демократична, соціалістів-революціонерів та інші, цей рух очолював нашу національну революцію 1917 р. та війну з большевицькою Росією за створену революцією українську демократичну державність УНР, потерпівши поразку на тому першому етапі нашої визвольної боротьби в цьому столітті.

Очевидно, що свого часу й наш демократично-соціалістичний рух вийшов на історичний кін українського політичного життя, як провідний у ньому новий ідейно-політичний рух, також через переоцінку вартостей своїх попередників. Ними можна вважати середовища й окремих діячів народолюбно-культурницького «українофільства» 19 ст. Саме шляхом переоцінки вартостей цього нереволюційного, проте для того часу, що його зумовив, національно-прогресивного українського ідейно-політичного руху, й розвинувся наш демократично-соціалістичний (спочатку — народницький, а потім марксистський) рух 20 ст., як уже рух революційний. Це був також основний творчий осередок того революційного процесу, що втілювався в величких актах першої української революції й першої української державности в цьому столітті, започаткувавши цілу ту революційну добу, яка продовжується ще й у наш час, ось уже по півсторіччі від її початку. Та, звичайно, будучи ідейним творцем і провідною силою першого історичного етапу нашої визвольної боротьби в цьому столітті, наш демократично-соціалістичний рух поніс і головну історичну відповідальність за нашу поразку на цьому етапі, виявивши відповідні великому розмахові своєї історичної діяльності також і великі свої вади та помилки.

Це останнє й стало підставою для чергової переоцінки попередніх вартостей з боку нашого націоналістичного руху в пореволюційно-передвоєнний період. Зокрема ж підставою для переоцінки став висновок націоналістів з досвіду поразки нашої визвольної боротьби на її першому етапі в цьому столітті; а саме — висновок про

те, що однією з основних причин цієї поразки слід вважати зв'язаність провідного в той час українського демократично-соціалістичного руху з тією ж самою ідеологічно-теоретичною доктриною соціалізму на засадах класової боротьби, якою користувався (й прикривався в поборюванні та розкладанні життєво необхідного тоді єдиного українського національного фронту) смертельно ворожий нам російський тоталітарно-імперіялістичний комунізм. Відштовхуючись на цій підставі від демократично-соціалістичного руху, наш націоналістичний рух, однак, став на шлях простого заперечення його історичної вартості в цілості. Заперечуючи при тому зокрема й усі позитиви його революційної державно-творчої праці націоналістичний рух відкинув разом із його соціалістичною ідеологією також і його демократичні ідеї й ідеали, стаючи, зрештою, на шлях заперечення демократії взагалі. Вдаючись таким чином у протилежну крайність, наш націоналістичний рух протиставив ідеології соціалізму (від якої він не відокремлював ідеології комунізму) таку свою ідеологічну інтерпретацію українського націоналізму, в якій, в ім'я єдиного українського національного фронту, фактично спрямовувалось українську визвольну боротьбу на шлях чужого самому її духові **тоталітаризму**. Такий ідеологічний розвиток українського націоналістичного руху визначив і відповідний характер його діяльності під час другої світової війни, коли силою відомих історичних обставин на чолі чергового, другого етапу нашої визвольної боротьби в цьому столітті опинилась ОУН.

Але з закінченням другої світової війни фактично закінчилася в нас і доба домінуючої ролі українського націоналістичного руху — в тому сенсі, який цьому рухові надавала роздвоєна в цей час ОУН, чи вірніше дві ОУН. Перетворившись у дві звичайні націоналістичні партії вужчого характеру, вони звели репрезентований ними рух до того, що властиво треба називати **партійним ОУНівським**, а не просто українським, націоналізмом. І цей **ОУНівський партійний націоналізм** по другій

світовій війні став уже сам у повоєнному українському політичному світі об'єктом такої ж переоцінки вартостей, як і та, на ґрунті якої він народився в пореволюційний період у протиставленні демократично-соціалістичному рухові першого етапу нашої визвольної боротьби в цьому столітті. Причому, першою підставою для цієї чергової переоцінки вартостей стало те саме, що й попереднього разу, тобто — поразка нашого ОУНівського націоналізму, як провідної політичної сили нашої визвольної боротьби на **другому** історичному етапі в цьому столітті, в умовах другої світової війни (як також і його генетичне пов'язання з тим націоналізмом тоталітарного типу, що під назвою фашизму-нацизму потерпів крах у цей час).

Сталось так, що силою також загальновідомих історичних обставин той новий український ідейно-політичний рух, що виник на ґрунті нової переоцінки вартостей у новій українській ситуації по закінченні другої світової війни зміг організаційно оформитись щойно в лоні породженої цією війною нової української еміграції, зокрема ж — серед т. зв. «з-підсоветської» української еміграції, цього нового явища повоєнної української політичної дійсності. Це, звичайно, ніскільки не значить, що цей новий рух, через своє оформлення на еміграції, був якоюсь мірою більш «емігрантським», ніж попередній, ОУНівський рух, що, як відомо, також організаційно оформився на еміграції, маючи свої не тільки організаційні, але й ідейно-творчі центри якщо не просто на еміграції, то в півемігрантських середовищах «закордонних», у відношенні до головного українського материка, західньо-українських окраїн.

Справа в тому, що так само, як і ОУНівський рух, що був лише урухомлений у своїй конкретній організаційній формі поза межами головного українського материка, але мав своє коріння в загальнонаціональному розвитку українського політичного думання пореволюційної доби, так само й новий український рух по закінченні другої світової війни знайшов тільки своє конкретне організаційне втілення в сере-

довищі нової, головним чином «з-підсовєтської», еміграції. Ідейно ж, у своїй потенції, та навіть і в основних елементах своєї концепції, він існував ще перед війною, а особливо під час війни, в загальнонаціональній політичній свідомості українців, а передусім — на підсовєтських землях України. Цей рух, організаційним осередком якого стала з 1946 р. нова Українська Револуційно-Демократична Партія (УРДП), ввійшов в українське політичне життя на еміграції під назвою **українського революційно-демократичного руху**. І саме цьому рухові, як явищу нового, вже **третього** етапу української визвольної боротьби в цьому столітті, — етапу, що почався з часу закінчення другої світової війни, — припала історична роль речника **нової переоцінки попередніх вартостей**, з чого він і почав свій шлях в українському повоєнному політичному світі.

2. ТРЕТЯ ПОЗИЦІЯ НОВОГО РУХУ В НОВОМУ УКЛАДІ ПОЛІТИЧНИХ СИЛ, ЯК СТАРТОВА ПОЗИЦІЯ ДЛЯ РОЗБУДОВИ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ КОНЦЕПЦІЇ З ПОЗИЦІЇ ТРЕТЬОЇ СИЛИ

Говорячи про історичну роль нашого руху, як речника переоцінки вартостей ОУНівського націоналістичного руху, ми, звичайно маємо на увазі далеко не тільки критику ОУН та її партійної версії українського націоналізму. Таку критику ще перед УРДП і також поряд із УРДП провадили не з меншою силою наші довоєнні та відновлені після війни демократично-соціалістичні партії й ширші кола прихильників УНР. Те, про що йшлося насправді при переоцінці вартостей, з якої починала УРДП, як осередок нового ідейно-політичного руху по другій світовій війні, полягало фактично в загальній **ревізії** не тільки націоналістичного, але й цілого попереднього стану речей в українському політичному житті. Це була ревізія того комплексу українського політичного мислення, що витворився в позасовєтських сферах українського життя та що його представниками стали на еміграції середовища обох попередніх етапів нашої визво-

льної боротьби в цьому столітті, тобто — і націоналісти обох ОУН, і демократично-соціалістичний табір партій УНР.

Справа бо в тому, що той **новий, третій етап**, що почався в історії нашої визвольної боротьби цього століття з часу закінчення другої світової війни, вимагав і нового, третього в відношенні до двох попередніх, ідейно-політичного руху. Бо на цьому етапі на порядок денний в українському політичному житті стало питання про загальну переорієнтацію української політичної думки, — переорієнтацію в напрямку переставлення центру уваги передусім на **підсоветську** проблематику України та шукання в зв'язку з цим нової формули української визвольної політики. Конкретно ж питання стало про нову українську політику саме з позиції **третьої сили** в тому новому укладі політичних сил у тій новій ситуації, в якій опинилась Україна в світі в зв'язку з новою ситуацією в світі взагалі.

Власне, в цій новій ситуації з'явилися такі нові факти й фактори, які просто знедійснили всі загальноприйняті досі концепції української визвольної політики, перетворивши їх фактично в застарілу й більше вже непридатну політичну зброю. Отже, подібно до тієї проблеми переозброєння в військовому розумінні, що виникає після кожної великої війни, в цілому світі, після другої світової війни взагалі, а для України в цьому світі зокрема, виникла проблема **політичного переозброєння**. З цієї точки зору найважливішими для української політики, бо засадничо **новими** для неї в цей час виявилися принаймні **три** найголовніші фактори, що справді кардинально змінили внутрішні і зовнішні обставини життя та долі нашого народу в тій новій дійсності, що постала в наслідок другої світової війни.

Поперше — вся Україна стала виключно підсоветською країною, що перетворило всю українську проблему в виключно **підсоветську** проблему. **Подруге** — советська імперіяльна потуга за допомогою однієї частини західного світу перемогла другу, поширивши і скріпивши свої позиції в світі щодо Заходу взагалі настільки,

що факт приречености України на перебування під советським пануванням протягом довшого історичного періоду став безсумнівним. І **потрете** — атомовий фінал другої світової війни відкрив початок нової, атомової доби в історії людства, що поставило на порядок денний таку повоєнну організацію світу, за якої могла б бути виключена атомовою війною й атомовою катастрофою. Передумовою ж цього стала необхідність усунення конфлікту між переможцями в другій світовій війні, зокрема — шляхом признання Заходом існуючого стану речей у підсоветській частині світу, включаючи, звичайно, й підсоветський стан України.

Взагалі ж усі ці факти й фактори, так чи інакше, зводилися зрештою до того, що **українська визвольна боротьба на цьому етапі стала реальною мислимою тільки як ВНУТРІШНЬО-ПІДСОВЕТСЬКА боротьба в специфічно-підсоветських умовах**. А головне — вона стала реальною тільки як боротьба затяжна, тривала й надзвичайно складна, і при тому — без розрахунку на т. зв. «допомогу Заходу», зокрема ж — без розрахунку на війну. Навпаки — необхідним стало якраз урахування можливості катастрофального для України характеру майбутньої війни, — і не тільки в розумінні атомової катастрофи, але й у розумінні протиукраїнського наставлення обох воюючих сторін (що, зрештою, вже мало місце в другій світовій війні). Ясно, що все це вимагало **генеральної ревізії** визвольних концепцій представників обох попередніх етапів української визвольної боротьби, бо цілий ряд основних елементів їхніх концепцій, як також і достосовані до них засоби їх здійснення, так чи інакше перестали відповідати новим обставинам української й світової дійсності на новому, третьому етапі.

Передусім вони перестали відповідати фундаментальному фактові цілковитості, а не тільки часткової, підсоветськості України та специфічно-підсоветського характеру нашої визвольної проблематики, з чого стало єдино тільки й можливим реально виходити в будіванні будь-яких концепцій нашої визвольної боротьби надалі.

Бо, при всіх своїх протилежностях, обидва провідні рухи наших попередніх етапів визвольної боротьби мали між собою те спільне, що обидва ці рухи були і фізично, і духово продуктами позасоветської української дійсності. Наш демократично-соціалістичний рух часів революції виник на базі дореволюційної України (як підросійської, так і півдавстрійської), розвинувшись у революційних умовах боротьби за державність УНР, а потім на еміграції в умовах Заходу. А наш ОУНівський націоналістичний рух виріс на ґрунті західньо-української дійсності й проблематики під трьома окупаціями західніх держав, сформувавшись ідеологічно в емігрантських і півемігрантських середовищах та розвинувшись в умовах війни під німецькою окупацією.

Ця обставина, звичайно, ніскільки не дискваліфікувала їх, як **складові елементи** нашої визвольної боротьби й на третьому етапі, оскільки вивчення й достосування до підсоветської дійсності є річчю можливою для всіх (що й доведено успіхами тих, що в цих середовищах стали на цей шлях). Але ця обставина все ж стала на заваді їм у тому сенсі, що інерція попереднього наставлення до підсоветської проблематики України з позицій зовнішньої (в відношенні до підсоветської дійсності) сили заважала їм у перебудові й оновленні свого ідейно-політичного арсеналу настільки, щоб бути якнайбільш відповідно озброєними для ролі справді ефективного, а тим більше — провідного, чинника визвольної політики на базі реальних рушійних сил української визвольної боротьби саме в специфічно-підсоветських умовах.

Це саме стосується й до зовнішньо-політичних позицій обох провідних рухів попередніх етапів нашої визвольної боротьби, тобто — до властивої їм (а тому взагалі вже «традиційної» та перед війною панівної в нас) т. зв. «орієнтації на Захід». Мова тут, очевидно, не про духово-культурну орієнтацію на Захід, бо це річ безспірна, оскільки в цьому розумінні українці, як нація, самі є частиною того, що загально називається «Захід». Мова йде про політичну орієнтацію на ту чи іншу, меншу чи більшу т. зв.

«західню потугу» чи їх комбінацію, як чинник сприяння нашій визвольній боротьбі. Звичайно, не можна сказати, що в середовищах обох (як демократично-соціалістичного, так і націоналістичного) рухів на обох попередніх етапах нашої визвольної боротьби не була достатньо наголошувана, як щиро ними визнавана, «орієнтація на власні сили» свого народу. Проте і в одних, і в других це практично розумілося, здебільшого, як орієнтація на власні сили при сприятливих зовнішніх обставинах, витворених як не втручанням, то принагідно корисним для нас конфліктом і зударом відповідних сил протисоветського Заходу з советським Сходом. Таке розуміння «орієнтації на власні сили» зіграло дуже негативну (якщо не фатальну) роль, як у нашій боротьбі за державність УНР під проводом демократично-соціалістичних партій в часи нашої війни з советською Росією, так і в нашій боротьбі за державність під проводом (чи вірніше — під проводами) наших двох ОУН під час німецько-советської війни.

Як відомо, вірячи в спасенні моральні принципи «західньої демократії» чи «західнього соціалізму», наші провідні демократично-соціалістичні партії УНР занадто багато своїх зусиль скеровували в напрямку достосування своєї політики то до вимог Антанти, то до опінії різних інших чинників «демократії» чи «соціалізму» одверто проросійського Заходу, що скінчилось нарешті нещасливим союзом УНР з також «демократичною» Польщею, яка незабаром стала найкращим союзником Москви в імперіялістичному розподілі України. І це в той час, коли внутрішньо-українська стихія власних народних сил, що становили тоді собою революційну третю силу — між Антантою й Польщею — з одного боку та большевиками — з другого, — була під проводом своїх отаманів і одних, і других, але головним чином як анархічна стихія, не вбрана в слухний час у відповідні їй форми національним проводом нашої революції, а тому використовувана часом ворожими Україні силами. З другого ж боку й наші націоналісти з ОУН, ідентифікуючи власні сили свого народу

переважно з «власними силами» лише під їхнім власним проводом, хоч постійно готувались використати нібито «сприятливу нагоду» передбачуваної війни протисовєтської й також «націоналістичної» Німеччини проти ССРСР, одначе навіть і не спробували підготувати народ наперед до усвідомлення своєї позиції третьої сили в цій війні. Зрештою, вони й самі щойно потім, і вже зворотним шляхом — від народу, дійшли до усвідомлення цієї третьої позиції, взявшись навіть організувати народ до боротьби саме з позиції третьої сили, коли вже було запізно й ситуація для боротьби з такої позиції була безнадійна. Власне таку боротьбу й провадила створена з їхньою активною участю Українська Повстанська Армія (УПА), що була якраз живим втіленням української третьої сили, приреченість якої знаменувала собою кінець другого, ОУНівського етапу української визвольної боротьби, за яким відкрився **новий, третій етап.**

Нарешті, якщо йдеться про той факт, що повоєнна доба почалася саме як атомова доба, то оскільки це відноситься до проблеми війни і миру в її зв'язку з проблематикою нашої визвольної боротьби, цей факт також поставив на порядок денний питання про ревізію давніш усталених поглядів на багато речей, що зумовлювали саме такі, а не інакші, концепції провідних рухів попередніх етапів нашої визвольної боротьби. Отже й цей факт вимагав приходу до голосу в українському політичному світі нового ідейно-політичного руху вже, так би мовити, атомової доби. Тим більше, що ця доба поставила також і цілий ряд цілком нових проблем соціологічного характеру, що їх також мусив піднести в українському політичному житті саме **новий ідейно-політичний рух**, не зв'язаний і не сбиттяжений інерцією перестарілих догм та баластом невизнаних і всіляко виправдуваних помилок попередніх етапів. Зокрема ж ішлося про **сміливе шукання нової концепції української визвольної боротьби в цю нову, атомову добу саме з позиції третьої сили в такому її розумінні, яке випливало з реального стану речей саме в цю добу.**

Говорячи конкретніше про це з точки зору зовнішньо-політичного аспекту нової української ситуації, треба сказати прямо, що в цьому відношенні головною особливістю нового стану речей став якраз факт атомового терору, як визначального чинника в сфері взаємин між Заходом і Сходом, отже — в тій сфері перманентного конфлікту між ними, де лежало досі джерело різних ілюзій серед українців щодо можливості «допомоги» чи хоча б «сприяння» певних сил Заходу в українській визвольній боротьбі. Тому що в ході повоєнного змагання за перевагу в атомовому озброєнні між двома вирішальними потугами в цьому конфлікті витворилась рівновага сил саме на базі атомового терору, питання стало про виведення реалістичних висновків для української визвольної політики саме з цього реального стану речей, від якого стали залежні реальні можливості й перспективи визвольної боротьби нашого народу, як і всіх інших народів підсоветського Сходу.

Справа в тому, що наш народ в умовах свого тотального підсоветського поневолення, залишаючись і далі в позиції потенційно третьої сили в згаданому конфлікті, фактично став у цій своїй третій позиції вже не стільки потенційним суб'єктом політичного змагання протилежних у відношенні до нього двох сил, скільки потенційним об'єктом шукання взаємного компромісу цими все більш однаково наставленими в відношенні до нього силами двоподілу світу на базі рівноваги атомового терору за рахунок усякої потенційно третьої сили. Зрештою, атомовий терор, оскільки за ним крилася цілком реальна перспектива атомової війни, фактично виключав розрахунок на воєнний конфлікт, як на чинник сприяння визвольній боротьбі нашого народу, бо в своєму тотально підсоветському становищі він став найбільш можливою жертвою руйнівно-знищувального зудару двох атомових великопотуг. Саме з цього найперше й належало зробити відповідні висновки, шукаючи для української визвольної боротьби такої нової концепції, яка мала б на увазі також нові форми й методи боротьби в цю нову добу.

Таким чином, третя позиція нашого народу на третьому етапі його визвольної боротьби, як позиція вже чисто внутрішньо-підсоветської сили заперечення советсько-російської тоталітарно-імперіяльної системи, вимагала розбудови такої **нової визвольної-політичної концепції й урухомлення таких нових форм визвольної боротьби, щоб це передусім означало ТРЕТІЙ вибір поза тими двома понурами «перспективами», перед невірним «вибором» яких опинилась Україна, як нація, в своєму новому зовнішньо-політичному становищі.** Однією з цих двох «перспектив», що їх конечно було виключити з «вибору», стала небезпека атомового знищення в разі війни між советським тоталітарним Сходом та проти-советським, але байдужим до долі України, Заходом. Другою ж, іще більш недопустимою в «вборі» невірних «перспектив», стала небезпека повільної національної смерти в разі здійснення російсько-советських народобивчих плянів щодо України в умовах взаємно вигідного «миру» двох світових атомових великопотуг. Перед лицем таких неможливих до «вибору» пекельних «перспектив», **єдино можливим третім вибором очевидно стала тільки перспектива внутрішньо-підсоветської революції з розрахунком тільки на власні сили самих поневолених народів підсоветської частини світу.** Саме в такому розумінні це значило орієнтацію дійсно **ТІЛЬКИ НА ВЛАСНІ СИЛИ** свого народу, бо така орієнтація стала не тільки єдино правильною, але також і єдино **РЕАЛЬНОЮ**, революційною орієнтацією нового ідейно-політичного руху реальної України нової доби.

3. ІДЕЯ ТРУДОВОЇ РЕВОЛЮЦІЙНОЇ ДЕМОКРАТІЇ, ЯК ІДЕЯ НОВОЇ ДОБИ ТА РЕВОЛЮЦІЙНО-ДЕМОКРАТИЧНИЙ РУХ НОВОГО ЕТАПУ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРЬТБИ

Ревізуючи застарілі визвольні концепції представників досовєтських та позасовєтських українських ідейно-політичних рухів, новий революційно-демократичний рух відразу ж став творчим осередком формування нової української

визвольної концепції на базі якраз тієї підсовєтської української реальності, з ґрунту якої він виріс, та в відповідності до тієї нової доби, на початку якої він почав свій шлях. Це ж означало передусім творення нової соціально-політичної концепції, виходячи власне з тієї вже чисто внутрішньо-підсовєтської позиції, в якій український тотально підсовєтський народ, як сила революційного заперечення підсовєтської дійсності зсередини, став у ній третьою силою також і в соціально-політичному розумінні. Третьою ця позиція в соціально-політичному розумінні стала передусім у відношенні до тих двох протилежних соціально-політичних сил, які визначали досі загальноприйнятту схему боротьби соціально-політичних сил у світі, поділеному за цією схемою в основному лише на два класово-ідеологічні табори: приватньо-власницького капіталізму та суспільно-власницького (чи фактично — державно-власницького) соціалізму з його крайньою версією «безвласницького» комунізму.

Ставши в процесі революції та в пореволюційний період жертвою боротьби цих двох сил та перемоги другої з них якраз у своїй крайній версії, український народ разом з іншими підсовєтськими народами на власному досвіді збагнув фактичну «єдність протилежностей» крайнощів їх обох, із яких одна ввійшла в свідомість народу як увособлення його дореволюційного підневільного минулого, а друга — як увособлення його також підневільного сучасного стану. Але це останнє, хоч часово й пов'язане саме з пореволюційним періодом життя народу, не ідентифікувалось у його свідомості з революцією, а навпаки — воно стало для народу символом його поразки в революції, що була й залишилась у його свідомості великою народньою революцією з її не здійсненою, а знівеченою й зруйнованою насильством її фальшивників, великою метою.

Метою ж народу була в революції й залишилась далі в народній свідомості, лише перетворена й оновлена на базі пореволюційного історичного досвіду вже як мета нової, наступної

революції, — влада народу в своїй власній державі, як гарантія соціальної та національної волі народу й людини в ньому; зокрема ж і конкретно — влада і воля трудового народу й людини праці в ньому на базі таких форм власності, які б виключали всякий однотипно-власницький «ізм», але забезпечували б трудовий характер і суспільно-корисний вжиток власності в інтересах народу й людини, без суперечности цих інтересів. Інакше кажучи — метою була й залишилася власне соціальна і національна демократія в конкретній формі саме трудової демократії з елементами обох — суспільної й приватної власності, не соціалістичного (не кажучи вже про комуністичний) і не капіталістичного, а власне нового, третього типу.

Саме революційна ідея трудової демократії, як ідея влади і волі трудового народу та людини праці в ньому, втілена в особі конкретного носія цієї ідеї — пробуджених революцією трудових класів робітництва, селянства та їхньої трудової інтелігенції, які ще в процесі революції виступили на історичний кін як окрема соціально-політична сила під узагальненою назвою «революційна демократія», — це якраз та соціально-політична сила, що в підсоветській дійсності сформувалась у нову, третю силу її внутрішньореволюційного заперечення та стала джерелом нового, саме революційно-демократичного руху. На тлі «єдності протилежностей» двох класово-ідеологічних таборів — капіталізму та комунізму, — ця нова соціально-політична сила революційної демократії стала третьою в відношенні до них саме як нове за своєю класово-ідеологічною природою явище, породжене підсоветською дійсністю якраз порядком тих змін класової структури підсоветського суспільства в процесі перетворення його в «безкласове», в наслідок яких (змін) це суспільство стало найбільш класово-поляризованим суспільством з найбільш гострими класовими суперечностями. Власне — нова соціально-політична сила революційної демократії в підсоветських умовах стала репрезентувати собою справді нову соціально-класову категорію, якою став з'єднаний

фактично в одну трудову клясу, триєдиний за своїм різноклясовим походженням, суцільно трудовий підсоветський народ робітників, селян та їхньої фахово-творчої інтелігенції, бо всі ці три клясові групи зведено до спільного знаменника в підсоветському «безклясовому» суспільстві, поділеному на дві протилежні кляси: поневолений трудовий народ та панівну над ним партійно-державну бюрократію.

Цей клясовий двоподіл стався через насильно здійснене тоталітарною владою комуністичної партії т. зв. «соціалістичне будівництво», в вигляді прискореної загальної індустріалізації та зв'язаної з цим колективізації, тобто — тотальне удержавлення приватної власності в усіх ділянках економічної діяльності. Таким чином перетворено й людей праці в усіх цих ділянках у тотально підвладний комуністичній партії єдиний трудовий народ, у складі якого всі його професійно й побутово відмінні складові групи стали являти собою єдину соціально-клясову категорію за своїм однаковим відношенням до влади, як єдиного власника всіх економічних засобів у державі. Створивши ж таким чином на базі державної власності фактично нову клясу поневолених в особі триєдиного трудового народу, що в цілому також опинився, по суті, в стані державної власності, комуністична партія при цьому й сама перетворилась у **нову клясу** панівної партійно-державної бюрократії, чи інакше — **політбюрократії**, бо якраз монополізована комуністичною партією ділянка політичної діяльності в державі стала джерелом її влади, а через неї — також і засобом фактичного володіння державною власністю.

У зв'язку з таким фактичним станом речей, що став визначати собою характер соціально-політичних відносин у тій підсоветській реальності, що стала єдиною реальністю тотально підсоветського українського народу в нову повоєнну добу, — самозрозуміло, що **в центрі соціально-політичної проблематики українського, як і всіх інших підсоветських народів, стало саме питання про ВЛАДУ, а не питання про власність, оскільки функція власності стала залеж-**

ною й похідною від форми і змісту влади. Конкретно ж це значило якраз актуалізацію питання про **ВЛАДУ НАРОДУ**, тобто — про **ДЕМОКРАТІЮ**, як протилежність влади над народом кляси чи партії, зокрема ж — саме про **ТРУДОВУ ДЕМОКРАТІЮ**, як самовладу трудового народу — в протилежність самовладі партійно-державної політбюрократії. А це, звичайно ж, поставило на порядок денний питання про **ДЕМОКРАТИЧНУ РЕВОЛЮЦІЮ**, яка безперечно стала головною суттю визвольної боротьби нашого народу в підсоветських умовах. І ця суть узагальнено стала схоплюватись якраз поняттям «революційна демократія» в обох його розуміннях: і як рушійна ідея революції, тобто — її мета, якою стали революційні прагнення трудового народу до своєї самовлади — трудової демократії; і як рушійна сила революції, тобто — сам трудовий народ, який став єдиним носієм революційної ідеї трудової демократії, отже — її суб'єктом і її ж об'єктом.

Зрештою, в цю нову добу, що почалася атомовим фіналом другої світової війни саме як доба нової індустріальної революції на базі нової фази науково-технічного прогресу, також і в позасоветському світі почалися в зв'язку з цією революцією такі процеси змін у країнах приватно-власницького капіталізму, в наслідок яких надзвичайно зросла керівна роля держави й державної влади в економічному житті. Тому проблема державної влади також і тут виступила на передній плян, як вирішальна також і щодо проблеми власности. Зокрема ж у зв'язку з небезпекою тиранії державної влади над народом через контроль держави власниками великого капіталу, також і тут питання про демократію та демократичну революцію, переважно як революцію мирним шляхом використання існуючої демократії й перетворення її в інструмент соціально-політичних змін революційного характеру, стало в процесі нової індустріальної революції актуальним питанням цієї нової й загалом революційної доби. Та про це тут ще буде спеціально мова далі. Тим часом ствердженням цього історичного факту підкреслюємо ли-

ше той факт, що нова українська визвольна концепція цієї повоєнної революційної доби цілком закономірно могла бути тільки концепцією **РЕВОЛЮЦІЙНО-ДЕМОКРАТИЧНОЮ** в такому розумінні, в якому її тут окреслено та в якому вона й була накреслена українським революційно-демократичним рухом на своєму старті.

Самозрозуміло, що коли ми говоримо тут про нову українську визвольну концепцію, ми маємо на увазі в даному разі лише те нове в ній, що відноситься до її соціально-політичного змісту, як перед цим мали на увазі нове в ній у зовнішньо-політичному розумінні та взагалі питання про достосування її до нових історичних обставин на новому, третьому етапі української визвольної боротьби. Щождо самої суті найголовнішого в ній, тобто — щодо боротьби за національно-державне усамостійнення України, за українську національно-політичну незалежність у формі власної державности, — то ця головна мета української визвольної боротьби, звичайно, залишилась незмінною й на новому, третьому її етапі. Змінився лише соціально політичний зміст цієї боротьби та її шлях у конкретних історичних умовах, і саме це й підкреслюємо ми тут, говорячи тут спеціально про демократичну революцію та трудову революційну демократію. Але при цьому треба ще підреслити й ось що: коли взагалі в цю нову революційну добу особливого значення в усіх сферах життя народів набула керівна роля держави (і саме цим зумовлюється першочергова вага якраз ідеї демократії, як революційної ідеї здійснення справжньої влади народу в державі й унеможливлення тиранії влади держави над народом), то цим самим особливого значення набула й стала центральною в конкретизації ідеї демократії в українській визвольній боротьбі саме справа здобуття українським народом **ВЛАСНОЇ ВЛАДИ у ВЛАСНІЙ ДЕРЖАВІ**. Бож навіть і найдемократичніша чужа влада над бездержавним народом не може бути для нього справді демократичною. Тому поруч із тим, як завдання **СОЦІАЛЬНОЇ революції** на цьому етапі української визвольної боротьби стали невід'ємною частиною **ДЕМО-**

КРАТИЧНОЇ революції, — так само, і навіть ще більш органічно, невід'ємною частиною цієї ж демократичної революції стали й завдання **НАЦІОНАЛЬНОЇ** революції.

Та коли йдеться про будь-яку українську революцію в цю нову добу, що почалася від закінчення другої світової війни, то при цьому треба постійно мати на увазі той, уже згаданий попередньо, найбільш фундаментальний історичний факт, із якого треба було зробити належні висновки кожному українському ідейно-політичному рухові революційного характеру, що й зробив наш революційно-демократичний рух. Це той факт, що нова українська ситуація в повсюдному світі не тільки зробила, як уже було сказано про це тут раніш, всю українську проблему виключно підсоветською проблемою, але й зробила фактично неможливою будь-яку українську революцію в відірванні від загально-внутрішньо-підсоветського революційного процесу. Інакше кажучи, будь-яка українська революція в цій ситуації стала реально мислимою тільки як частина загальної революції в межах цілого Советського Союзу, включно з самою Росією. А це означало потребу розбудови саме реалістичної концепції української революції на цьому етапі, вже не як «чисто національної», а тим більше — не націоналістичної, а власне — демократичної, загальнонародньої революції, що своїм соціально-політичним змістом була б якнайтісніше пов'язана з тим неминуче якраз демократичним напрямом, у якому логічно тільки й може розвиватися загальний революційний процес у цілому Советському Союзі з його головною загальною проблемою влади, тобто — усунення тоталітарної влади комуністичної партії та встановлення влади народу, значить — демократії.

Звичайно, така революційна концепція означала радикальну ревізію концепції національної революції наших націоналістів, але не меншої ревізії це вимагало й від наших демократичних соціалістів. Бо якщо нова революція в підсоветських умовах стала немислима як революція націоналістична, то з другого боку — компроміта-

ція советським «соціалістичним будівництвом» теоретичної доктрини соціалізму, як і його теоретична пов'язаність із комунізмом, фактично виключала можливість іще однієї соціалістичної революції на підсоветському ґрунті, принаймні в сенсі «заголовної ролі» ідеї соціалізму чи соціалістичної теорії в ній. Оскільки ж ні наші старі націоналістичні, ні наші старі демократично-соціалістичні, історично революційні партії, що вціліли й продовжували свою діяльність після другої світової війни, не могли з природи речей стати настільки ревізійністичними в відношенні до своїх власних концепцій з попередніх етапів нашої визвольної боротьби, то цілком природно вони не могли виконати тієї ідейно-творчої ролі на новому етапі, якої вимагала нова доба. Тому ця ревізійністична роля самою логікою речей випала на долю новоствореної УРДП, як першої української повоєнної партії серед нової, зокрема ж — саме з-підсоветської, політичної еміграції, — та навіть, можна сказати, й першої (принаймні хронологічно) нової української партії початку атомової доби. І це їй довелося стати першим організаційним осередком нового, українського революційно-демократичного руху, що поставив своєю метою: **розбудувати нову українську визвольну концепцію, саме як концепцію української демократичної революції на ґрунті української підсоветської реальності, в тісному зв'язку з загальною внутрішньо-підсоветською демократичною революцією та з позиції третьої сили в зовнішньо-політичному та внутрішньо-українському соціально-політичному розумінні.** А це, звичайно, поставило й сам цей рух у позицію також **третьої ідейно-політичної сили в українському політичному світі, серед іще діючих ідейно-політичних середовищ двох попередніх етапів нашої визвольної боротьби, як рух не націоналістичний і не соціалістичний, а саме революційно-демократичний.**

4. КІЛЬКА СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАУВАГ ПРО ПІДСОВЕТСЬКУ ПРИРОДУ ТА ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ХАРАКТЕР УКРАЇНСЬКОГО РЕВОЛЮЦІЙНО- ДЕМОКРАТИЧНОГО РУХУ

У зв'язку з тим наголосом, що його ми ставимо тут (як і завжди ставили) саме на підсоветську природу нового, революційно-демократичного руху серед нової української еміграції, підкреслюючи зокрема роллю саме «з-підсоветської» частини цієї еміграції, як основного джерела виникнення цього руху, треба відразу ж тут чітко в'яснити цей момент і спростувати деякі поширені погляди на УРДП, що затінюють головне в ній і викривлюють її дійсне ідейно-політичне обличчя. Справа в тому, що коли ми говоримо про підсоветську природу і «з-підсоветське» походження УРДП, ми зовсім не маємо на увазі те саме розуміння поняття «підсоветський», у якому це поняття свого часу вживали, та подекуди вживають ще й досі, серед певної частини нашої еміграції, тобто — в значенні синоніма понять «східняцький», «наддніпрянський» і, навіть, «православний». Цими останніми, як відомо, звичайно означають територіяльно-земляцькі комплекси й відмінності однієї, хоч і найбільшої, частини українського народу, зокрема ж в особах її представників на еміграції. На жаль, несвідоме чи свідоме плутання цих понять у той час, коли поряд із політичним самовизначенням нової з-підсоветської еміграції, а часто й у зв'язку з цим, відбувались актуальні для того часу дискусії навколо проблеми труднощів співжиття та взаємозрозуміння українців із різних територій чужинних окупацій, — все це справді зблизило в свідомості багатьох ці поняття. А тим часом поняття «підсоветський» — це не територіяльно-земляцьке, а суто політично-соціологічне поняття, і хоч воно часто збігається з територіяльно-земляцьким, однак далеко не значить те саме.

Досить сказати, що наприклад, кожен українець із західньо-українських земель стає автоматично підсоветським українцем, стаючи громадянином Советського Союзу й живучи в тих

специфічно підсоветських умовах, які ставлять його в таку ж позицію в відношенні до всього советського, в якій перебуває й кожен інший советський громадянин. Але від того він не стає «східняком» чи «наддніпрянцем», навіть і проживаючи на схід від Збруча. Так само й навпаки: наприклад, «наддніпрянець», так би мовити, чисто «східнього» походження, якщо він людина дореволюційної дійсності, що від часу перетворення її в підсоветську, жила в позасоветському світі, самозрозуміло, не належить до тієї категорії підсоветських українців, про яких ідеться тут, коли мовиться про соціально-політичне коріння нового, революційно-демократичного руху серед української еміграції. Йдеться тут, отже, не про якусь особливу породу українців, чимось кращу чи гіршу від інших українців, а про основну й вирішальну більшість українців у передвоєнний період та про цілий український народ від часу закінчення другої світової війни. Тобто — про тих, для яких специфічна в соціально-політичному сенсі підсоветська дійсність була чи є не чимось зовнішнім у відношенні до них, а єдино реальною в їхньому становищі дійсністю їх власного життя, побуту, мислення і т. д. і т. п.

Таким чином та ознака підсоветськості, про яку ми тут говоримо, звичайно ж, не є ані якоюсь заслугою, ані якоюсь ганьбою, а лише великим нещастям тих, до кого вона стосується. Але головне в тому, що вона означає не сторонність, а **причетність** цих людей і на еміграції до тих, хто й далі в цьому нещасті перебуває. І саме ця причетність надає їм певну властивість для кращого, безпосереднішого зрозуміння суті нещастя та реагування на нього більш-менш у той же самий або подібний спосіб, що й за умов самого нещастя. Оскільки ж ідеться про моральне право й фактичну здібність діяти на еміграції політично від імені та з позиції вже тотально охопленого підсоветським нещастям нашого народу, як його невід'ємна частина (отже — як його, в цьому розумінні, **партія** на еміграції), то таке право і таку здібність природно швидше всього можуть мати влане з-підсоветські укра-

інці на еміграції, якщо вони спеціально для використання цього права й розвитку цієї здібності організовані.

Та, певна річ, це зовсім не значить, що кожен, чи навіть більшість, українців цієї категорії на еміграції мають автоматично це право й цю здібність. Адже мова в даному разі йде про **колишніх** підсоветських українців, а далеко не всі, і навіть не більшість із них мають хоча б достатнє почуття обов'язку чи достатні кваліфікації для такої політичної діяльності на еміграції (не кажучи вже про природний процес земігрантцтва, тобто перетворення в окремих особливий психологічний тип українців поза Україною). З другого ж боку — багато українців з інших категорій нової еміграції, зокрема — з західно-українських інтелектуалістичних кіл та спеціально з кіл студіюючої й творчо думаючої молодшої генерації нових емігрантів з західно-українських земель, маючи менше від підсоветських емігрантів, або й не маючи взагалі, особистого досвіду життя в підсоветських умовах, зуміли **політично** стати «підсоветськими» через сумлінне й постійне вивчення підсоветської дійсності та через свою моральну поставу до факту підсоветськості всього українського народу на даному етапі, як до вихідної позиції для своєї політичної діяльності в інтересах свого народу. Тому багато з них виявилися не тільки здібними, але часто й здібнішими та кваліфікованішими, ніж багато з-підсоветських емігрантів, для тієї ролі, що природою речей і обставинами часу припала на долю саме з-підсоветських українців на еміграції. Тому також і частина цієї категорії західно-українських емігрантів, від самого початку виникнення нового, революційно-демократичного руху серед нашої еміграції по другій світовій війні активно-творчо включилася в формування і розбудову цього руху, який постійно поповнювався й далі поповнюється представниками цієї категорії нової української еміграції, включно з колишніми ОУНівськими націоналістами.

При цьому тут слід спеціально відмітити той досить вимовний факт, що активна співучасть

колишніх західньо-українських націоналістів у розбудові нового руху була особливо помітна в тій переоцінці вартостей попереднього етапу нашої визвольної боротьби під проводом двох ОУН, що з неї починав свій шлях новий ідейно-політичний рух. Окрім згадуваної вже ревізії середовищем УРДП загальної стратегії й тактики української визвольної політики на тлі вимог нових обставин повоєнної української й світової дійсності, це була також ревізія ідеологічно-світоглядowego багажу українського націоналізму в його ОУНівській інтерпретації. Зокрема ж це була нищівна критика волонтаристично-вождівського «всеохоплення», що так чи інакше означав тоталітаризм, хоч від нього й самі наші націоналісти зрештою відмовилися під впливом власної поразки в зударі двох чужинних тоталітаризмів в Україні. Саме в цій критиці вели перед у новому русі якраз колишні західньо-українські націоналісти, надаючи ревізійнізму щодо нього всеукраїнське значення.

Це останнє треба особливо підкреслити тут, бо коли ми вже зазначили, що український революційно-демократичний рух постав головним чином на базі оформлення на еміграції того українського ідейно-політичного руху в потенції, що в неформальному вигляді існував передусім у підсоветській Україні, то тепер слід іще відзначити й наголосити інший факт. А цим фактом є те, що маючи під собою цю базу, як трамплін для старту, цей рух стартував і розвивався далі як далеко ширший, **всеукраїнський** за своїм характером, обсягом і спрямуванням ідейно-політичний рух. Кажучи про всеукраїнський характер цього руху, ми, очевидно, маємо на увазі те, що звичайно в нас розуміється під словом «соборність». Хоч фактично соборність означає «збірність», а ми думаємо про **спільність і суцільність** усіх різноманітних складників сучасного українства, організованого й діючого одним монолітом у своєму прямуванні до єдиної всеукраїнської мети. Саме таке розуміння соборності проголосила УРДП словом і ділом на самому своєму старті, і всякі пізніші розмови

про «східняцтво» в протилежність «західняцтву» і тому подібне, що в ході дискусії навколо УРДП домішувалось до її, так би мовити, основного політичного капіталу в процесі його прискореного зростання (причому — домішувалось переважно сторонніми або випадковими для нового руху елементами, що потім здебільшого відпали від руху в табір його найлютіших ворогів), — все це не належить до головного, стовбового шляху його розвитку, як саме **всеукраїнського** за своїм характером і духом **нового руху**.

Всеукраїнськість українського революційно-демократичного руху на самому його старті була задемонстрована зокрема й тим, що в першій ініціативній групі УРДП, яка в 1946-1947 рр. видавала перший (ще не офіційний, а дискусійний) орган творчої думки нового руху «Наша боротьба», поруч з такими творчими особистостями української підсоветської еміграції, як Іван Багряний, Іван Майстренко, Григорій Костюк, Семен Підгайний та інші, активну участь брали й західньо-українські вихідці з опозиційних кіл ОУНівського націоналістичного руху, серед яких слід відзначити одного з найвидатніших українських советознавців на еміграції — Бориса Левицького. Також у процесі творення нового руху приймали участь і представники західньо-волинської групи повстанського руху часів другої світової війни під керівництвом Тараса Бульби-Боровця. Крім того, в процесі творення нового руху значну роль відіграли також ті ідейно-творчі ферменти, які мали місце саме в українському повстанському русі часів другої світової війни та в тих колах пов'язаного з цим рухом ОУНівського націоналістичного підпілля, що в другій, заключній фазі війни найбільш ідентифікувало себе в організаційному й ідейно-політичному відношенні з повстанською боротьбою під загальною назвою УПА.

Зокрема ж тут не можна не згадати тих ідейно-творчих шукань у цьому середовищі саме в революційно-демократичному напрямку, що пов'язані з іменами таких представників справжнього всеукраїнства та ідейного оновлення української визвольної боротьби саме на базі підсо-

ветського досвіду України, як західньо-український вихідець із ОУН — Іван Мітринга та східньо-український «прихідець» до ОУН — Йосип Позичанюк. Зрештою, й сам найвидатніший із творців УРДП, її довголітній лідер і символ — Іван Багрянний, як відомо, був також одним із учасників ідейно-політичного оформлення боротьби УПА, в якій під кінець другої світової війни власне вперше й зародилась ідея третьої сили, що нею була й сама УПА, — хоч вона, як уже було сказано тут раніше, знаменувала собою кінець другого етапу української визвольної боротьби, за яким щойно відкривався третій етап.

І треба сказати, що новий український революційно-демократичний рух, з'явившись на початку нового, третього етапу української визвольної боротьби в формі УРДП, фактично — як заперечення старого ОУНівського націоналістичного руху, в той же час не тільки ввібрав у себе ті нові ідейно-творчі елементи, що з'явилися ще всередині попереднього руху в його фазі УПА, але й спричинився до того, що в процесі ідейно-політичної кризи того руху на початку нового етапу виникла т. зв. «третя ОУН». Як і УРДП, ця «третя ОУН» оформилась (лише значно пізніше) на еміграції, але на базі тієї ревізійно-історичної переоцінки власного ж ОУНівського націоналізму, що відбулася в середовищі пов'язаного з УПА націоналістичного підпілля в Україні вже в повоєнний період. І як завершення розвитку тих самих ідейно-творчих елементів, що їх із попереднього руху в його фазі УПА ввібрала в себе УРДП, ця «третя ОУН» фактично стала вже явищем не націоналістичного, а революційно-демократичного, за своєю суттю, руху, паралельного з УРДП. Відмінна від УРДП головним чином своїм походженням від попереднього, переважно західньо-українського, ОУНівсько-націоналістичного руху та зв'язаністю з його організаційною спадщиною (втриманням якої зумовлене й затримання старої назви), «третя ОУН» одночасно стала також своєрідним доповненням УРДП в розвитку й поширенні нового українського революційно-демократичного

руху, з'єднуючи в собі переважно людей із тих західньо-українських кіл, чий шлях до революційно-демократичної ідеології відмінний від шляху підсоветських («східніх») українців.

Таким чином, як нове ідейно-політичне явище всеукраїнського характеру, що репрезентує собою процес ідеологічного оформлення нової, третьої сили в українському політичному світі на третьому історичному етапі української визвольної боротьби в цьому столітті, український революційно-демократичний рух у широкому розумінні — це явище не тільки ширше від якогось там «східняцького», «наддніпрянського», «православного» і т.п. земляцько-територіального середовища (яких, до речі, в нас на еміграції не бракує), але й ширше від самої конкретної УРДП, як партії, взагалі. Тому, говорячи тут про УРДП, як ініціатора й перший творчий осередок такого ширшого українського ідейно-політичного руху історичного значення, ми маємо на увазі саме такий рух, і в такому сенсі розглядаємо тут його історичні джерела та його історичні перспективи, як виразника **третьої сили** також і в суспільно-історичному розумінні.

II

ТРЕТІЙ ШЛЯХ

1. СИНТЕЗА ТРЬОХ ІДЕЙ У КОНЦЕПЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЙНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Визначення позиції українського революційно-демократичного руху серед інших українських і позаукраїнських ідейно-політичних сил, як позиції саме **третьої сили**, — це не просто лиш окреслення його місця серед цих сил з точки зору тих відмінностей від них і протиставлень їм, про які тут була мова досі. Справа в тому, що **третя** позиція нового ідейно-політичного руху в відношенні до тих інших, від яких він відрізняється та яким він протистоїть саме як явище історично нового етапу розвитку суспіль-

ного життя, — це не просто позиція їх заперечення, хоч такою власне є позиція кожного нового руху щодо попередніх. Та заперечення не значить лише негування заперечуваного, зокрема ж — коли йдеться про «заперечення заперечення», тобто — про заперечення якраз на **третьому** етапі розвитку в межах певного розвиткового циклу, що цим етапом завершується.

Очевидно, тут ми маємо на увазі відому гегелівську схему діалектичної логіки розвитку ідей у формі т. зв. тріяди. Згідно з цією ідеалістично-філософською схемою (що її, як відомо, «перевернено навпаки» марксизмом у т. зв. «діалектичному матеріалізмі», з яким не вільно цю схему ідентифікувати), процес розвитку складається з трьох ступнів: тези, антитези й синтези. З цих трьох ступнів остання, являючи собою заперечення попередньої, що своєю чергою є запереченням першої, — вже не тільки «заперечує заперечення», але й з'єднує в собі певні риси обох попередніх ступнів розвитку та тим самим, через таку «єдність протилежностей», створює нову тезу, як новий, вищий ступінь у дальшому розвитку. Звичайно, як і всяку філософську схему, цю трьохступневу схему розвитку не можна генералізувати й поширювати на всі явища (як це, власне, й зробив марксизм, перенісши її в сферу матеріально-виробничих процесів і суспільно-економічних взаємин, перетворивши там цю схему в «закон»). Тому ми беремо її тут умовно й обмежено, застосовуючи її в даному разі лише настільки, наскільки вона стала вже загальноживаною формулою теоретичного узагальнення фактів історичного досвіду в сфері якраз ідейно-політичних процесів суспільного життя. А цей історичний досвід виразно свідчить про те, що постійно наявна в суспільному житті боротьба двох протилежних ідейно-політичних тенденцій, оформлених у вигляді певних ідеологічних систем організації суспільного життя, полягає не тільки в запереченні, виключенні й знищенні ними одна одної, але також і в завоюванні, присвоєнні й засвоєнні (асиміляції) ними взаємно певних, стверджених життям вартостей кожної з протилежних сторін. Тому

в процесі боротьби цих протилежностей вони, по суті, не віддаляються, а певною мірою взаємозближуються, видозмінюючись настільки, що зрештою змінюється й сам характер їхньої боротьби, в старих формах якої з'являється все більше спільних елементів нового змісту з обох сторін. Ось тоді на ґрунті суперечностей старих форм і нового змісту двох протилежностей, що зближуються, народжується нова єдність форми й змісту, тобто — з'являється нова, третя ідеологічна система, в якій поєднуються взаємно асимільовані вартості обох попередніх, отже — відбувається їх синтез.

Та постійність процесу розвитку, що є законом життя, звичайно ж, виявляється й у синтезі, що значить собою не кінець боротьби протилежних тенденцій взагалі на третьому, синтетичному ступні розвитку процесу, а лише завершення одного циклу боротьби й початок другого. Тому й трьохступневість розвитку в формі тріади «теза — антитеза — синтез» треба розуміти лише в межах певних історичних циклів життя певного суспільства, зокрема ж — народу-нації. В даному ж разі, говорячи про український історичний процес нашого часу, маємо на увазі той історичний цикл, що почався великою революцією 1917-18 рр. і ще не завершений, а продовжується з нашою участю, — в Україні й серед української еміграції. І в цьому процесі ми перебуваємо вже на третьому його етапі, тобто — в творчій стадії третього ступня розвитку, що є ступнем синтетичного завершення революційного циклу в майбутньому.

В межах цього циклу наш український революційно-демократичний рух, як уже було сказано тут на самому початку, з'явився на ґрунті переоцінки вартостей ідейно-політичних рухів двох попередніх етапів української визвольної боротьби, саме як новий рух нового, третього етапу. Та починаючи з переоцінки ідейно-політичних вартостей своїх попередників, український революційно-демократичний рух, проте, не виступав у цій негаційній фазі свого розвитку просто як тотальне заперечення попереднього етапу в розвитку української політичної думки,

— з чого власне починав ОУНівський націоналізм, відкидаючи на порозі другого етапу української визвольної боротьби всю в цілості систему вартостей українського демократичного соціалізму першого етапу нашої визвольної боротьби, тобто — етапу революції й УНР. Як ідейно-політичне явище третього етапу, що за самою природою речей має у собі тенденцію до синтези, український революційно-демократичний рух фактично від самого початку свого розвитку став на шлях ідейно-творчих шукань у площині саме синтетичної «єдності протилежностей» історично стверджених вартостей обох попередніх етапів, заперечуючи в обох лише те, що заперечено самим історичним досвідом. Так через своє «заперечення заперечення» в стосунку до націоналістичної антитези демократично-соціалістичній тезі, український революційно-демократичний рух природно прийшов до ствердження, як історично виправданої, вихідної тези тієї нашої революції, від якої почалася та якою визначається ціла та революційна доба новітньої української історії, що продовжується й у наш час, — доба, власне, ще не скінченої і тому, так би мовити, перманентної української революції. Саме з повороту до джерел цієї революції, до її ідеалів української демократичної державности з соціально-справедливим ладом, що власне й становило собою фактичний зміст українського демократичного соціалізму доби УНР у широкому, не партійно-доктринальному розумінні, — саме з цього й почала свої творчі шукання УРДП, накреслюючи свою революційно-демократичну концепцію української визвольної боротьби на новому історичному етапі.

Таким чином, на своєму старті український революційно-демократичний рух передусім став на той реальний історичний ґрунт, від якого відірвав було українську політичну думку ОУНівський націоналізм, але став лише для того, щоб від цього твердого ґрунту відштовхуватися вперед. І в цьому відштовхуванні напрям розвитку нового руху також природно збігся з напрямом розвитку й українського націоналізму в широкому розумінні, що його, вбравши в свої вужчі

партійні межі, монополізував наш ОУНівський націоналістичний рух. Власне на шляху відокремлення суттєвого ідейно-політичного змісту, в широкому розумінні, як українського демократичного соціалізму першого етапу нашої визвольної боротьби, так і українського (зрештою, за своїм походженням та в своїй еволюції, також по-своєму демократичного) націоналізму другого етапу нашої визвольної боротьби, від вужчих партійно-доктринальних форм їхнього конкретного втілення, й відкривалась перспектива синтези цих насправді не таких уже й протилежних напрямків української політичної думки. Зробити таке відокремлення й ствердити таку «єдність протилежностей», звичайно, стало можливим тільки з тієї точки зору на ці речі, яку зумовлювало щойно піднесення над ними на відповідній історичній віддалі. Бо лише з історичної перспективи нового, третього етапу нашої визвольної боротьби в цьому столітті стало видно головне й другорядне, спільне й несполучне в обох ідейно-політичних рухах обох попередніх етапів.

Зрештою треба сказати, що «єдність протилежностей» і шукання синтези — це те, що закладено в суті самої ідеї демократії взагалі та в тенденціях її розвитку в нашу добу зокрема. Тому також і через те, що якраз ідея демократії лягла в основу нового, революційно-демократичного руху, саме як ідея демократії в її революційному розвитку в нашу добу, цілком природно напрям розвитку й самого цього руху став напрямом **синтетичним**. Адже, як відомо, демократія — це передусім ідея ладу, побудованого на поєднанні в одній системі організації суспільно-політичного життя різноманітних, в тому числі й цілком протилежних, ідейно-політичних сил і тенденцій. Їм у рамках демократичного ладу надається рівна можливість своєї самореалізації в творчому змаганні та, звичайно, й у їх творчому співіснуванні, чи вірніше — співдіянні, між собою. Отже демократія не тільки не виключає, а навпаки — самозрозуміло включає в себе і тезу, і антитезу, творячи найсприятливіший ґрунт та всі передумови для синтези. Тоб-

то — це якраз і є те, до чого, виходячи зі своєї підставової ідеї демократії, виявив природню схильність український революційно-демократичний рух, прямуючи в своєму розвитку до поєднання відповідних елементів як українського демократичного соціалізму, так і українського націоналізму в широкому розумінні, саме на базі синтетичної за своєю природою ідеї демократії в її революційному розвитку.

При цьому слід іще звернути також увагу й на той факт, що коли в підході до ідей соціалізму й націоналізму взагалі відокремити головне й суттєве в них від другорядного й поверхового, як це мав можливість зробити, щойно піднісшись над ними на вищому історичному ступні, новий ідейно-політичний рух, то не тяжко виявити, що фактично поєднання їх у межах ширшої від них обох ідеї демократії — це, власне, не така вже й «єдність протилежностей». Бо в суті речей ці протилежності не тільки споріднені між собою своїми першоджерелами, але й споріднені саме спільністю свого родовідного зв'язку якраз із демократією, звідки й виходять їхні першоджерела. Можна навіть сказати, що всі три поняття — соціалізм, націоналізм і демократія (чи вірніше — в зворотному порядку, бо демократія серед них найстарша, а соціалізм наймолодший) — насправді означають собою не тільки не протилежні, але й не суперечні між собою категорії суспільного мислення. Бож вони, зрештою, репрезентують собою лише три різні сторони одного й того ж самого ідейно-політичного явища, якщо його розглядати з відповідної історичної перспективи саме з трьох різних кутів бачення.

Як відомо, всі ці три поняття в тому розумінні, яке вони набули остаточно в минулому столітті та на якому базується вживання їх і в наш час, окреслились більш-менш разом з виникненням і перемогою ідей американської та французької революцій 18-го ст., що відкрили двері в добу тієї індустріальної цивілізації, розвиток якої продовжується й тепер. В основі всіх цих трьох понять лежить одна головна й спільна для них ідея, а саме — ідея суверенного, са-

мовизначеного **народу** (старогрецьке й латинське «демос»), як організованого **суспільства** (латинське «соціетос»), що в своїй найбільш природній формі етнічної або державної одиниці являє собою **націю** (латинське «націон»). Отже в усіх трьох випадках ідеться власне про одну й ту ж саму спільноту людей, що її, залежно від підходу до неї з трьох різних сторін, називається трьома різними, але зв'язаними між собою, назвами: **народ, суспільство, нація**. І коли говорити про всі три, похідні від цих трьох назв, поняття на окреслення трьох ідей — демократію, соціалізм і націоналізм, розглядаючи їх зміст у їхньому першоджерельному, загально-теоретичному значенні, то мусимо ствердити, що й одне, й друге, й третє передусім означають те, що в узагальненні зрештою зводиться, так чи інакше, до влади народу в своїй державі та в інтересах цього народу.

Те, що розрізняє ці три ідеї в такому їх розумінні, полягає власне лише в тому, на чому саме в кожній з них робиться наголос, як на головному для досягнення якраз ідеалу влади народу в своїй державі та в інтересах народу. В ідеї демократії головне вбачається найперше в формі забезпечення за народом **політичних** засобів здійснення його влади в державі, на чому й робиться головний наголос. В ідеї соціалізму головне вбачається передусім у формі забезпечення за народом володіння **економічними** засобами його влади в державі, і саме це відповідно наголошується. В ідеї ж націоналізму головне вбачається в забезпеченні **національно-державної** самостійності народу, тобто — в самій державності народу, як формі й засобі його власної влади, що й наголошується в націоналізмі. Звичайно, що в конкретних ідеологічних доктринах, а ще більше — в конкретній політичній практиці, тих партій, що заступають ідейно-політичні рухи на базі кожної з цих трьох ідей окремо, є багато такого, що виходить за межі першоджерельних заłoженнь цих ідей, часом заходячи й у суперечність з ними, а тим більше — роблячи зідентифіковані з партіями ідеї несполучними між собою та ворожими одна одній. Але це вже

різниці партій чи репрезентованих ними рухів, отже — різниці їхніх інтерпретацій і засобів та форм реалізації ними відповідних ідей, а не самих цих ідей. І саме ті суто партійні аспекти конкретних втілень ідей соціалізму й націоналізму, що з ними було ідентифіковано й ними було заступлено в сприйнятті сучасників ці ідеї, — саме це було тим, що через нього треба було переступити новому ідейно-політичному рухові на новому історичному етапі. Це зрештою й зробив український революційно-демократичний рух на своєму шляху до синтезу суттєвих, а головне — життєвих, першоджерельних елементів обох цих ідей на ґрунті своєї широко зрозумілої ідеї демократії в її революційному розвитку.

2. ШЛЯХ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО РЕВОЛЮЦІЙНО-ДЕМОКРАТИЧНОГО РУХУ, ЯК ТРЕТІЙ ШЛЯХ ОНОВЛЕННЯ ДЕМОКРАТІЇ НА БАЗІ СИНТЕЗИ

Очевидно, коли мова тут про синтезу, як напрям ідейно-творчих шукань українського революційно-демократичного руху, то це зовсім не значить, що, скажімо УРДП, як партія, від самого початку просто поставила собі за ціль творення такої синтези, — в розумінні підібрання й поєднання в своїй ідеологічно-програмовій концепції позитивних з її точки зору вартостей обох — демократично-соціалістичного й націоналістичного рухів попередніх історичних етапів, відкидаючи їхні негативи. Ні, це лише значить, що новий ідейно-політичний рух у його конкретно-партійній формі УРДП став об'єктивно-історично речником прямування до такої синтези, але в самому середовищі УРДП це прямування ані не визначилось чітко відразу ж, ані не розвивалось воно й далі єдиною прямою лінією, без конфліктів і кризи всередині цього середовища.

Як відомо, в УРДП спочатку переважала тенденція до формулювання своєї ідеологічно-програмової концепції на базі власне демократично-соціалістичної теоретичної доктрини, але в новій і досить спірній, крайньо-лівій версії. Пізніше ж, у зв'язку з дискусією навколо викликаних

цим спірних питань, виникла протилежна, фактично крайньо-права тенденція, в якій антикомунізм нового руху набув досить стару й досить подібну до націоналістичної форму антисоціалізму та кон'юнктурного про-капіталізму. Та в процесі змагання цих крайніх тенденцій у новому русі по лінії старого протиставлення «капіталізм — соціалізм», вони обидві, зрештою, в різний час одна за одною відпали від основного річища розвитку нового руху. Щойно після цього головний напрям цього розвитку поступово накреслився як напрям саме **синтетичний**, отже — **не соціалістичний у теоретично-доктринальному розумінні, але й не антисоціалістичний, якщо ходить про соціальні ідеали демократичного соціалізму нашої незавершеної революції; а також і не націоналістичний у розумінні вужчого партійно-доктринального націоналізму, але й не антинаціоналістичний, якщо ходить про український націоналізм у широкому і, звичайно, демократичному його розумінні.** Саме в такому напрямку в основному розвивався український революційно-демократичний рух протягом усього часу, коли його очолював і символізував І. П. Багряний, і в цьому ж напрямку продовжується його розвиток і тепер.

Таким чином український революційно-демократичний рух, обравши шлях творчої синтези, цим самим обрав саме такий **третій шлях**, який цьому рухові, як ідейно-політичному виразникові третьої сили в українському й позаукраїнському політичному світі нової повоєнної доби, став найбільш природно властивий. Адже синтеза в розвитковому процесі суспільного життя — це завжди те **третє**, що витворюється в висліді змагання в боротьбі двох ідейно-політичних протилежностей та являє собою нову єдність стверджених життям позитивних елементів цих протилежностей, заперечуваних життям у їх протилежних крайнощах. Тому й шлях ідеологічних шукань українського революційно-демократичного руху, як шлях синтези позитивів заперечуваних ним крайнощів двох протилежних «ізмів» попередньої доби, — синтези на базі синтетичної за самою своєю суттю ідеї де-

мократії в широкому розумінні та в її революційному розвитку, — це власне третій шлях. І так само, як третьою стала позиція нового руху в розподілі сил одночасно в українському й позаукраїнському політичному світі, третім став синтетичний шлях ідеологічної творчості нового руху також в обох аспектах: і в українському — як шлях синтези позитивів заперечуваних ним ідеологічних концепцій українського соціалізму й українського націоналізму попередніх етапів української визвольної боротьби; і в позаукраїнському — як шлях синтези тих елементів заперечуваних ним систем приватно-власницького капіталізму й суспільно-власницького, чи точніше — державно-власницького, соціалізму, що їх стверджено життям у процесі нової індустріальної революції в цілому світі в цю нову добу.

Щодо першого — українського аспекту, то тут третій шлях українського революційно-демократичного руху виявився власне в тому, що він не тільки не виключає, а навпаки — творчо сполучає в собі відповідні елементи соціалістичної й націоналістичної ідеологій своїх попередників, органічно засвоюючи їх шляхом перетворення їх у нову ідеологічну якість на ґрунті якраз органічно пов'язаної з ними ідеї демократії. Саме витворювана таким шляхом нова ідеологічна якість, являючи собою розвиток старої ідеї демократії в відповідності до нових революційних процесів і завдань нової, революційної в усіх відношеннях доби, — це й є те, що лежить в основі нової революційно-демократичної концепції, формованої самим життям, а не виведеної з якоїсь надуманої абстрактної теорії.

І тут, уточнюючи дещо з того, про що вже частково говорилося перед цим, треба зазначити, що й саме те поняття «революційна демократія», від якого походить означення нашого руху як «революційно-демократичного», — це, власне, синтетичне поняття, яке не тільки не є видуманим, але не є й новим, а лише оновленим у своєму значенні поняттям, що якраз поєднує в собі, так би мовити, «тезу» й «антитезу» двох попередніх етапів нашої визвольної боротьби,

набувши в їх «синтезі» на третьому етапі якісно цілком новий зміст. Як уже було сказано раніше, це поняття виникло в процесі великої революції 1917-18 рр., як окреслення передусім самих революційних мас трудових клясів народу в їхній боротьбі за встановлення революційним шляхом своєї влади — трудової демократії. Але це поняття в той час було соціалістичним поняттям, яким провідні партії тієї революції — соціал-демократи й соціалісти-революціонери називали саме ними репрезентовані й очолені тоді маси трудових клясів, організовані під керівництвом своїх революційних органів влади в формі **рад**. До часу, коли ці ради захопили під свій контроль комуністи, перетворивши їх пізніше в органи своєї партійної диктатури під назвою «диктатури пролетаріату», демократичні соціалісти, що становили більшість у тих радах, вважали їх революційним зародком **трудової демократії**. Причому — поняття «трудова демократія» було тоді просто іншою назвою соціалізму, яку вживали зокрема соціалісти-революціонери, як соціалісти не марксистської «пролетарської», а народницької загально-трудової (переважно селянської) орієнтації. Щождо поняття «революційна демократія», то воно, включаючи в себе поняття «трудова демократія», мало ширше значення. Воно охоплювало собою взагалі цілий комплекс революційного формування демократичного ладу на базі соціально-політичних прагнень трудових клясів народу, що їх тоді очолювали соціалісти не однієї, а кількох соціалістичних партій, серед яких були й соціалісти тільки за назвою, а насправді просто демократи з орієнтацією на трудовий народ.

Власне, після того, як у процесі революції комуністи з опанованими ними радами перестали ідентифікувати себе з демократією, ставши під назвою «диктатури пролетаріату» увособленням тоталітаризму на базі марксистської теорії т. зв. «наукового соціалізму», а вірніше — комунізму, — широке поняття «революційна демократія», включаючи в себе й поняття «трудова демократія», стало окресленням саме революційного протиставлення демократії комуністичному тоталі-

таризмові. Зокрема саме в такому сенсі це поняття вживалось українськими демократично-соціалістичними партіями Центральної Ради й Трудового Конгресу в часи революційної УНР. Та хоч це поняття й далі залишилося в основному поняттям соціалістичних партій, у свідомості широких народніх мас воно відокремилосся від поняття «соціалізм», яке через свою пов'язаність з марксистською теорією «соціалізму-комунізму» занадто ідентифікувалося з комуністичним тоталітаризмом. І вже в такому загально-народньому розумінні протиставлене тоталітарному «соціалізові» комуністів поняття «революційна демократія» було взято новим українським ідейно-політичним рухом нової доби, як найбільш відповідне його соціально-політичній природі виразника прагнень поневоленого якраз комуністичним тоталітаризмом українського вже суцільно трудового народу.

Так, відкидаючи, як цілість, теорію соціалізму, яку не тільки скомпромітовано комуністами в її марксистській версії «наукового соціалізму», але й спростовано, саме як ненаукову, силою аргументів найважливішої з наук — досвіду життя, — український революційно-демократичний рух не відкинув самої суті тих ідейних засад трудової демократії, що зродились і розвинулись у лоні демократично-соціалістичного руху, зокрема ж — українського демократично-соціалістичного руху революційної доби УНР. Отже, нав'язуючи до вихідної тези нашої незавершеної революції — тези про владу трудового народу, як мету тієї революції, та підносячи прапор боротьби саме за здійснення цієї мети на новому історичному етапі, вже як мети нової революції проти здійсненого комуністичним тоталітаризмом його фальшивого «соціалізму», — новий український революційно-демократичний рух цим фактично ствердив свій історично-генетичний зв'язок з українським демократично-соціалістичним рухом першого етапу української визвольної боротьби. Більше того, коли УРДП проголосила себе в своїх ідеологічно-програмових засадах «партією українського трудового народу» й цим чітко ви-

значила своє соціально-політичне обличчя, як речника сукупності тих самих, але вже з'єднаних, соціальних сил, що їх речниками виступали досі наші демократично-соціалістичні партії, вона фактично проголосила **переміну новим українським революційно-демократичним рухом від старих партій українського демократичного соціалізму прапору історично тієї самої боротьби та, в основному, зрештою, й за ті самі ідеали.** Але вже як нова ідейно-політична сила, вільна від того історичного обтяження спільністю соціалістичної теоретичної доктрини з комунізмом, від якого (обтяження) не змогли та й не можуть відірватися старі соціалістичні партії.

Одночасно з цим, цілком відмінно від своїх демократично-соціалістичних попередників, які в революції були не тільки політичними речниками соціальних інтересів окремих класових груп народу, але взагалі виступали передусім з позицій соціалістичної теорії класової боротьби, — новий український революційно-демократичний рух від самого свого початку ясно й чітко підкреслив підрядність соціально-класових інтересів національним та взагалі пріоритет **національного** моменту, як вирішального в боротьбі національно-поневоленого народу за своє всебічне визволення. Тому вихідною точкою своєї ідеологічно-програмової концепції УРДП проголосила власне націоналістичну позицію загальнонаціональної боротьби за **всенациональні** інтереси українського народу, як єдиної в своїх історичних прагненнях **нації**, відкидаючи внутрішньо-національну класову боротьбу. Зокрема ж **основним** програмовим положенням українського революційно-демократичного руху стала відразу ж боротьба за національно-державну незалежність України, і саме українську власнодержавність проголошено за найпершу підставу справжньої української демократії, як самовлади українського народу.

В цьому відношенні, звичайно, український революційно-демократичний рух пішов уже вторганим українськими націоналістами шляхом, базуючись великою мірою також на висновках,

зрєблених із націоналістичної критики історичних вад та історичних помилок української демократії під проводом наших демократично-соціалістичних партій революційної доби УНР. Більше того, при цьому було **враховано й відповідно використано в творенні нової революційно-демократичної концепції також і націоналістичну критику старої демократії** взагалі, так що й сама революційна демократія в концепції нового руху набула характеру власне **революційно-активної нової демократії**. І серед тих нових елементів, що робили в революційно-демократичній ідеологічній концепції новою й саму ідею демократії, було передусім її розуміння як **одноцільної, разом соціальної й національної, а головне — державницької, української демократії**. Тобто — це все були, зрештою, якраз елементи тієї націоналістичної антитези демократії, що їх творчо засвоїв новий рух, як безпосередній спадкоємець попереднього, ОУНівського націоналістичного руху другого етапу української визвольної боротьби. Проте, засвоївши ці елементи саме **творчо**, отже — також **критично**, порядком «заперечення заперечення», **український революційно-демократичний рух нового, третього етапу відкинув націоналістичний тоталітаризм ОУНівської антитези першого етапу, йдучи в своєму розвитку вперед новим, третім шляхом синтези.**

3. ІСТОРИЧНО-СОЦІОЛОГІЧНЕ ТЛО ШУКАНЬ ТРЕТЬОГО ШЛЯХУ В УКРАЇНСЬКОМУ РЕВОЛЮЦІЙНО- ДЕМОКРАТИЧНОМУ РУСІ

Цей третій шлях синтези був, одначе, не просто довільно вибраний новим ідейно-політичним рухом, а зумовлений історично самим тим фактичним станом речей в Україні й у цілому світі, що вимагав розвитку нового руху саме таким шляхом. Як у випадку нав'язання до демократично-соціалістичної тези нашої революції, так і в випадку пов'язання з її націоналістичною антитезою, **революційно-демократичний рух у своїй синтезі передусім відбив той фактичний стан речей у новій українській дійсності, де со-**

ціяльні й національні інтереси суцільно трудового й тотально поневоленого підсоветського народу злилися в одному протиставленні інтересам нової панівної класи, національно чужої народів, якщо не своїм національним походженням, то своїм становищем на службі національно чужого імперіяльного центру. Такий стан речей, очевидно, змінив і саму природу соціального й національного конфліктів там, так що соціально-класова боротьба стала там по-суті передусім національно-визвольною боротьбою, в якій суцільно трудовий народ, як нова соціально-класова категорія, став не тільки носієм загальнонаціональних інтересів, але й конкретно-історичним втіленням нації взагалі. На цьому тлі, звичайно, втратили своє попереднє значення і давні протилежності соціалістичного та націоналістичного рухів, отже — їхня синтеза в новому русі стала об'єктивно-історичною закономірністю.

Більше того, вирішальна роль держави й державної влади в суспільному житті й долі народів не тільки в підсоветській дійсності, але й скрізь у світі в цю нову дсбу перенесла взагалі центр ваги в соціальній і національній проблематиці саме на проблему держави і влади, що фактично перетворило й соціальну та національну проблематику в один комплекс державно-політичної проблематики, в якій актуальною стала не проблема соціалізму чи націоналізму, а проблема демократії чи тоталітаризму. Зрештою, проблема демократії чи тоталітаризму стала також і внутрішньою проблемою самих ідеологій соціалізму та націоналізму, поділивши їх по лінії цієї проблеми так, що самі поняття «соціалізм» і «націоналізм» стали умовними, бо їхню суть стало визначати якраз їхнє відношення до демократії чи тоталітаризму. І якщо взагалі в демократії є місце і для демократичного соціалізму, і для демократичного націоналізму, то в революційній демократії, що є революційним протиставленням тоталітаризмові, вони цілком природно знаходять і свою синтезу.

Той факт, що центральною проблемою нової доби стала саме проблема держави і влади,

яка сконцентрувалась та конкретизувалась саме в проблемі демократії чи тоталітаризму, — це якраз той факт, що в зв'язку з ним цілком повному стала в цю нову добу також і стара проблема власності, зокрема ж у площині старого протиставлення «капіталізм — соціалізм». Власне в світлі цього факту треба розглядати й той шлях, яким пішов і продовжує далі йти розвиток українського революційно-демократичного руху в відношенні до цієї проблеми після згаданого вже перед цим конфлікту двох крайніх тенденцій у новому русі на тлі старого протиставлення саме по лінії «капіталізм — соціалізм».

Треба сказати, що конфлікт по лінії цього протиставлення в початковій фазі формування нового руху серед нової, зокрема — з-підсоветської, еміграції був значною мірою продуктом певної інерції мислення цієї еміграції ще старими передвоєнними схемами спрощеного поділу всіх соціально-політичних сил у світі лише на два протилежні табори, чи за популярною термінологією — «два світи»: капіталістичний світ приватної власності та соціалістичний або комуністичний світ усупільненої власності та ліквідації приватної власності взагалі. Як відомо, найбільш послідовно схема такого двоподілу та такої лінії фронту боротьби протилежностей сформульована теоретично в офіційно-советській комуністичній ідеології з її формулою «або — або», і категоріями цієї формули звикли мислити не тільки прихильники побудованої на ній ідеології, але також і її вороги. Тому якраз найбільш крайні антикомуністи в позасоветській частині світу, поборюючи комунізм саме з позиції свого «анти», здебільшого фактично лише перевертають навпаки ту ж саму комуністичну схему двоподілу й боротьби протилежностей за формулою «або — або», виступаючи звичайно в захист приватно-власницького капіталізму, як нібито єдиної протилежності комунізму.

І коли в тому конфлікті двох крайніх тенденцій, що змагались між собою в межах українського революційно-демократичного руху на початку його розвитку, справді знайшла свій

вияв певна інерція мислення ще старими категоріями «або — або», то це відноситься не тільки до крайньо-лівої, соціалістичної тенденції, але також, і навіть ще більшою мірою, до крайньо-правої, антисоціалістичної тенденції. Бо коли ліво-соціалістична тенденція, заперечуючи советсько-комуністичну версію соціалізму, як невідповідну йдейним засадам суспільно-власницького, але демократичного, соціалізму в його першоджерельній теоретичній версії, обстоювала саме чистоту цієї останньої, як вихідну базу для творення нової, але соціалістичної, революційно-демократичної ідеології, — то права, антисоціалістична тенденція була по-суті лише зворотною стороною лівої. Стверджуючи своєю зворотною логікою советсько-комуністичну версію соціалізму, як цілком відповідну соціалістичним (а тому й комуністичним) ідейно-теоретичним засадам, права тенденція простого «анти» обстоювала власне «чистоту» приватно-власницького, але демократичного, капіталізму, інтерпретуючи революційно-демократичну ідеологію як лише войовничо-антикомуністичну версію капіталістичної демократії.

А тимчасом нові факти й фактори суспільного життя нової доби заперечували стару спрощену схему «або — або». Зокрема ж перекреслив цю схему факт нової ролі держави і влади та зміни природи власності, в зв'язку з чим змінилась і суть основних протилежностей у соціально-економічній площині в цю добу. Перетворюючись усе більше в протилежності форми, а не змісту, старі протилежності капіталізму і соціалізму стали другорядними на тлі протилежностей демократії і тоталітаризму. Тому, керуючись тут, як і в усьому іншому, своєю орієнтацією на факти й фактори життя, а не на теоретичні «ізми», український революційно-демократичний рух, відкинувши крайні тенденції, став на третій, синтетичний шлях саме **революційної демократії**, відповідної революційному в усіх відношеннях характерові нової доби. Власне **третій, синтетичний шлях означав революційний за своїм змістом шлях розвитку демократії нової доби, — в такому розумінні, в**

якому революційною стала взагалі й сама ця, також синтетична за своїм змістом, доба.

4. ТРЕТІЙ ШЛЯХ «ПО ТОЙ БІК КАПІТАЛІЗМУ І СОЦІЯЛІЗМУ» ТА ЙОГО РЕАЛЬНІСТЬ І АКТУАЛЬНІСТЬ СЬОГОДНІ

Синтетичний характер загального прямування розвитку нашого руху зокрема досить виразно виявився в тому напрямку, яким пішло й іде далі тепер устійнення головних засад нашої **соціально-економічної** програми. Щодо цього, то вихідну позицію нашого руху в шуканні нового шляху розв'язання соціальної проблематики нашого народу в новій дійсності вже загальними рисами окреслено раніше, коли мова йшла про нашу концепцію третьої сили в соціологічному розумінні. Якщо ж говорити про це конкретніше в економічній площині, то треба сказати, що той шлях, на який зрештою став наш рух після конфлікту в ньому двох крайніх тенденцій по лінії протиставлення «капіталізм — соціалізм», — це власне **третій шлях**. І цей шлях — це також шлях синтези, але синтези, так би мовити, «по той бік» цих двох основних покищо «ізмів» у сучасному світі; тобто — двох протилежних соціально-економічних систем у практиці й теорії сучасного соціально-економічного життя: капіталізму й соціалізму без лапок, отже — у властивому цим поняттям значенні.

Маємо на увазі тут, очевидно, не те пропагандивно спрощене й фальшиве протиставлення «двох систем», про яке звичайно говорять комуністи, розуміючи під «соціалізмом» свою версію тоталітаризму, а все інше вважаючи за «капіталізм». Ні, мова тут про ті дві системи, яких у чистому вигляді взагалі нема **вже**, чи нема **ще**, в сучасному світі, але які в різних комбінаціях одного з другим існують фактично в усіх технічно розвинених країнах сучасного світу. Не виключаємо тут і підсоветської частини світу, де є найменше елементів справжнього соціалізму, але не бракує найгірших елементів капіталізму, хоч і в державно-тоталітарній формі. Та коли йдеться про синтезу елементів капіта-

лізму й соціалізму на тому третьому шляху розв'язання соціально-економічної проблематики, що його обрав наш рух, то комуністична версія «соціалізму» тут виключається, як виключається і всякий тоталітаризм взагалі, а мається на увазі демократичний соціалізм і демократичний капіталізм західного типу.

Був час, коли наші противники і з лівого, і з правого боку підсміхувалися собі з нашого говорення про третій шлях, твердячи, що це «дрібно-міщанська» вигадка теоретично безрадних «комбінаторів» від політики, які, мовляв, хочуть «сидіти між двома стільцями», тоді як, нібито, існує лише дилема «або — або», як це звичайно ставлять справу й комуністи. А тим часом сьогодні вже можна ствердити вже зовсім очевидний факт, що третій шлях — це не тільки не якась наша, чи взагалі чиясь вигадка, але це насправді найреальніша й найперспективніша концепція як практичної, так і принципово-теоретичної розв'язки тієї основної соціально-політичної й соціально-економічної проблеми нашого часу, що досі ставилась комуністами й соціалістами марксистського напрямку в площині дилеми «або — або», як, нібито, неминучого вибору тільки між капіталізмом і соціалізмом. Цю концепцію третього шляху, звичайно, не відкрили, чи бодай хоч перші відповідно зінтерпретували, ми своїми теоретичними працями, яких ми, на жаль, не написали (а те, що й ми писали свого часу порядком формулювання цієї концепції, однак лишилось ніким не поміченим). Бо цю концепцію фактично підказало саме життя, яким воно склалося в сучасному індустріальному світі після останньої війни, і її тільки ствердила сучасна суспільно-політична та економічна думка, — спочатку як факт практичного розв'язання ряду проблем сучасного індустріального суспільства, а потім і як об'єкт теоретичних висновків та узагальнень суспільно-політичної та економічної літератури в західному (а частково і в східному) світі.

Справа власне в тому, що сьогодні, як про це вже попередньо згадано, капіталізму в тому чи-

стому вигляді, який згідно з соціалістичними теоріями (в основному марксистського гатунку) був традиційно об'єктом революційної боротьби соціалістичних рухів, у західному світі вже не існує, навіть і в клясично-капіталістичних США. І якщо можна ще говорити про капіталізм у традиційному розумінні соціалістичних рухів у деяких менш індустріально розвинених, колишніх чи й теперішніх колоніях та півколоніях, то й це насправді така суміш капіталізму з феодалізмом, що тільки цим останнім пояснюється затримання там і певних традиційних рис капіталізму. Щодо всіх індустріально розвинених, а зокрема — західно-демократичних, країн клясичного капіталізму, то цей «ізм» тут фактично втратив свою суть, — передусім під впливом прискороного розвитку новітньої технології з її вимогами державного контролю, плянування й організації співдії всіх складників економіки, а також (і це особливо важливо) — під впливом зростаючої в зв'язку з цим освіченості й активності робітничої кляси та взагалі працюючих народніх мас (що стали все більш вирішально-впливовою силою в державному житті, посилюючи в ньому політичну демократію та поширюючи її також і на економічну сферу). Під впливом усіх цих чинників капіталізм у цих країнах настільки самореформувався в тому ж напрямку, в якому діяли проти нього й соціалістичні рухи, що говорити сьогодні про капіталізм у цих країнах категоріями традиційного соціалістичного, зокрема ж — марксистського (а ще гірше — леніністського) мислення — це вже не тільки анахронізм, але й просто інфантилізм.

Так звана «третя економіка», тобто — змішана економіка з різними співвідношеннями в ній елементів капіталізму й соціалізму, — це сьогодні не тільки факт життя всіх країн західного світу, але це також, у дещо іншому вигляді, й факт життя країн т. зв. «третього світу», тобто — нововизволених колоній. Цей «третій світ» власне тому й третій за своєю позицією між двома ідеологічними бльоками (які в очах нововизволених колоній являють собою втілен-

ня «капіталізму» й «соціалізму»), що країни цього «третього світу» в своєму прискореному індустріальному розвитку, використовуючи досвід і допомогу країн обох бльоків, застосовують в себе й випробовують у різних сполученнях обидва методи організації суспільно-економічного життя — капіталістичний і соціалістичний, отже — йдуть у своєму розвитку саме третім шляхом. Що ж особливо важливо ствердити, так це те, що цей **третій шлях виявився таки найбільш життєвим**, надаючи найбільше гнучкості й винахідливості в веденні економічної політики тим країнам, які стали на цей шлях, бо цей шлях відкриває перед ними майже безконечну перспективу найрізноманітніших варіацій і змін, то в одному, то в другому напрямкові, відповідно до тих чи інших конкретних обставин і конкретних вимог життя.

І незалежно від того, чи ці країни називаються ще «капіталістичними», чи вже «соціалістичними» (в розумінні встановлення чи закорінення в них влади соціалістичних партій), вони мають кращі шанси успішного розв'язання складних проблем сучасної індустріальної цивілізації, ніж ті, що в ім'я традиції чи доктрини вперто тримаються старої засади «або — або». Інша справа, що фактичні успіхи різних країн на цьому шляху, звичайно, різні; але тут виявляється вже попередній рівень їх розвитку та успадковані від минулого старі проблеми, що їх треба їм додатково розв'язувати на новому шляху, а не сам вибір шляху.

Все сказане досі тут відносно застарілості традиційних соціалістичних уявлень про капіталізм, якого в «чистому» вигляді сьогодні вже нема, зворотним порядком стосується й до соціалізму, що також у тому «чистому» вигляді, в якому його, згідно його ж теорії, звикли уявляти принципові оборонці капіталізму, вже перестав існувати (якщо взагалі про його існування поза його чистою теорією можна говорити). Якщо йдеться про демократичний соціалізм на Заході, то він тут, перемагаючи в ряді країн через перемогу соціалістичних партій у демократичних виборах, природно реалізує лише ті еле-

менти теоретичного соціалізму на практиці, що дійсно відповідають інтересам широких народніх мас, які вибирають і усувають ці соціалістичні партії, залежно від того, наскільки ті чи інші соціалістичні міроприємства справді вимагаються й виправдуються самим життям. А тому в країнах західного демократичного соціалізму, як правило, застосовується саме змішана «третя економіка» й відбуваються пошуки нових розв'язок різних проблем суспільно-державного життя саме третім шляхом.

Власне, там, де соціалізм посувається задалеко в ім'я вірності теоретичній доктрині, — як наприклад у випадках переведення націоналізації й централізації не з економічної необхідності, а заради самого принципу, — там він знає невдач і поразок. Ілюстрацією до цього може служити хоча б спроба англійських лейбористів здійснити свою соціалістичну програму-максимум після перемоги над консерваторами по закінченні другої світової війни, з чого нічого доброго не вийшло. Зате досить добрі наслідки дало сполучення поміркованого соціалізму з реформованим капіталізмом у повоєнній Західній Німеччині, де зрештою навіть і традиційно-марксистська партія соціал-демократів мусила викинути свій теоретичний марксизм на смітник і, замість творити безвласницьке соціалістичне суспільство, взялася перетворювати робітників у співвласників індустріяльних підприємств, тобто — шукати розв'язки соціально-економічних проблем третім шляхом. І якщо на підставі догматів марксизму комуністи заперечують соціалізм західньо-демократичних соціалістів, а ці останні на цій самій підставі так само заперечують соціалізм комуністів, то й одні, й другі цим лише стверджують факт, що соціалізм і марксизм, так само як і поборюваний ними капіталізм — це взагалі в наш час уже відживаючі поняття минулої доби, все більш умовні та все менш актуальні «ізми» без прямого відношення до нової проблематики сучасної індустріальної цивілізації.

Це останнє ще більшою мірою стосується теорії й практики того «соціалізму», що його, ні-

бито, вже не тільки «збудовано» в Советському Союзі під керівництвом комуністичної партії, але вже й приступлено там до перетворення його в «найвищу стадію розвитку — ксмунізм», як це приписано теорією марксизму-ленінізму. Власне в цьому випадку особливо яскраво виявилась безнадійна відсталість і задубілість цього теоретичного «ізму» 19-го століття, що в своїй специфічно-російській версії ще міг бути так-сяк достосовуваним до спеціальних умов економічно відсталої Росії початку 20-го століття, але вже ніяк не пасує до вимог індустріально-технічного розвитку другої половини цього століття, ставши на цьому тлі вже явним анахронізмом.

5. ТРЕТІЙ ШЛЯХ НА ГРУНТІ ПІДСОВЕТСЬКОЇ ДІЙНОСТІ — ШЛЯХ ДЕМОКРАТИЧНОЇ «ТРЕТЬОЇ РЕВОЛЮЦІЇ»

У Советському Союзі, а тим самим і в Україні (бож, поза національним питанням, суспільно-політична й економічна проблематика підсоветської України в основному збігається з загально-підсоветською), маємо ситуацію кричущої невідповідності й суперечності між самим життям у цілому його комплексі і тією мартвою схемою марксо-ленінської теорії соціалізму-комунізму, в яку це життя вбрано тоталітарно-ксмуністичною партією, що перетворилась в панівну клясу політбюрократії саме за допомогою цього свого «ізму». Причому, ця нова панівна кляса фактично приречена бути навіки зв'язаною цим своїм «ізмом», як основним виправданням самого її існування в ролі «керівної сили будівництва соціалізму та комунізму», і ця приреченість є тим путем, що зв'язує режим і систему в Советському Союзі, гальмуючи й унеможливаючи там усякі справжні пошуки владою дійсно нових і необхідних в інтересах народу, а не в інтересах самої влади, розв'язок постійно існуючих там т. зв. «труднощів», тобто — перманентної кризи. Оскільки ж тут ідеться саме про гальмування процесу розвитку тих форм застосування технічного прогресу, які відповідають життєвим інтересам широких народніх

мас, але суперечать інтересам влади над ним панівної кляси, то це протиріччя можна визначити також клясичною формулою самого ж того марксизму, яким послуговується ця нова кляса, тобто — як протиріччя між існуючою системою т. зв. виробничих відносин і діючих у рамках тієї системи т. зв. виробничих сил.

Як відомо, найбільш критично це протиріччя в Советському Союзі виявилось в галузі сільського господарства, де задубіла в своїй зв'язаності теоретичною доктриною комуністична влада просто в-очевидь стоїть на перешкоді вільному розвиткові загальмованих там колективізацією виробничих сил. Бож хоч зумовлена виключно догмою застарілого «ізму» колективізація безсумнівно скрахувала, довівши свою цілковиту нежиттєвість протягом ось уже четвертого десятиріччя від часу її здійснення, проте навіть і безнадійно кризовий стан сільського господарства протягом усього цього часу не зрушив з мертвої точки знятої в своїй ставці на колективізацію комуністичної влади. Але протиріччя цього ж самого характеру виявилось в Советському Союзі також і в тих галузях промисловости, що працюють на задоволення життєвих потреб населення, як також і в секторі торгівлі, зв'язаній з задоволенням цих самих життєвих потреб. Вихід з усіх перманентних «труднощів» в усіх секторах і галузях господарства в Советському Союзі, — вихід, що його ясно підказує саме життя, безперечно й очевидно один: частинний зворот до приватно-власницьких форм виробництва, передусім і найбільшою мірою в сільському господарстві, але певною мірою також і в промисловості та торгівлі, що працює на задоволення життєвих потреб широких народніх мас; та одночасно — також збереження тих видів державної та суспільної власности, зокрема ж — у великій промисловості та великій торгівлі, що служать загальнонаціональним інтересам; а також — усіляка підтримка та поширення різних форм кооперативного виробництва та співвласности в усіх галузях господарства.

Кажучи іншими словами, вихід лежить саме на третьому шляху організації суспільно-еконо-

мічного життя. Тобто — в площині застосування змішаної економіки та поєднання в ній тих елементів соціалізму, які виправдали себе на іспиті життя і мають у собі потенційні можливості дальшого розвитку в інтересах народу, з тими елементами, умовно кажучи, капіталізму, що їх вимагає саме життя, самі життєві інтереси народу. Але на цей шлях панівна кляса Советського Союзу, звичайно, не може стати, не позбавившись своїх привілеїв. А тому **третій шлях в підсоветських умовах означає фактично «третю революцію»**, про яку ще буде мова окремо далі.

Зрештою, треба тут зазначити, що навіть і в деяких країнах утвореного по війні Советським Союзом т. зв. «соціалістичного бльоку», де влада перебуває в руках тоталітарних комуністичних партій, самі комуністи під тиском вимог життя змушені були стати, бодай частково, таки на третій шлях розв'язки своїх «труднощів» у тих самих секторах і галузях господарства, де советські комуністи вперто тримаються свого старого догматичного шляху. Найдалше в напрямку третього шляху посунулась, звичайно, «ревізійністична» націонал-комуністична Югославія, таму що вона найбільш незалежилась від зверхности Советського Союзу і навіть вважає себе приналежною до т. зв. «третього світу», про який уже згадувалось тут раніше. Так наприклад у комуністичній Югославії цілком зігноровано комуністичну ідею колективізації сільського господарства, і в цьому секторі, як також частково й у торгівлі та дрібній промисловості, що працюють на задоволення життєвих потреб широких народніх мас, застосовано переважно приватно-власницькі та кооперативні форми виробництва в таких рамках, які зумовлені перевагою соціалістичних, державних та суспільних форм виробництва в великій та середній промисловості загальнонаціонального значення.

Більший економічний ефект югославського досвіду в порівнянні з советським спричинився до того, що навіть і в контрольованих Советським Союзом Польщі та Угорщині, а також і в

залежній від Советського Союзу Чехо-Словаччині та частково й у деяких інших країнах «соціалістичного бльоку», в основному зігноровано колективізацію в сільському господарстві й державну централізацію в торгівлі та виробництві речей широкого вжитку, і, замість советського догматизму, так чи інакше практикується югославський ревізіонізм, що є власне націонал-комуністичною версією третього шляху. І якщо в усіх цих країнах, починаючи з Югославії, все ще не досягнуто й на цьому шляху таких успіхів, потенційні можливості яких закладені в самій природі організації суспільно-економічного життя третім шляхом, то головною причиною цього є, звичайно, той факт, що справжній третій шлях означає передусім наявність і розвиток **СПРАВЖНЬОЇ ДЕМОКРАТІЇ**. А цього в повному обсязі ніяка, навіть і ревізіоністична, націонал-комуністична влада, як тоталітарна за самою своєю суттю, забезпечити не може.

Таким чином, те найголовніше, що найперше стоїть на порядку денному, як найсуттєвіша й негайна вимога життя в підсоветській дійсності взагалі, а в українській підсоветській дійсності зокрема, отже — те, без чого не може бути й мови про третій, чи взагалі кращий від нав'язаного комуністами, шлях організації суспільно-економічного життя нашого народу сьогодні, є вимога встановлення там **ДЕМОКРАТІЇ**. Це та вимога, що просто кричить з усіх клітин того життя народу, яке насильно впихається там у вузькі форми вмертвляючої це життя догми пануючого «ізму», бо найбільшим протиріччям у відношенні до цілого комплексу життя там є власне партійний тоталітаризм політбюрократії. Причому, природність і неминучість виростаючої там із самого ґрунту життя вимоги демократії закладена також у факті наявного в советській системі політбюрократії кричущого протиріччя між її формально голошеними (й навіть наголошуваними) зовнішніми атрибутами демократії в формі «рад» і ряду конституційних «прав» та «свобід» — з одного боку, та фактичним станом речей, коли всі ці атрибути служать

лише досить прозорим прикриттям для безсоромної в своїй голизні диктатури партії політбюрократів — з другого боку. **ДЕМОКРАТІЯ** як протилежність влади політбюрократії — це власне те, в чому концентрується головний зміст ідеї, що являє собою динаміт потенційної внутрішньо-підсоветської революції, в річищі якої розвивається й українська революція. Бо головні завдання української революції так чи інакше зводяться зрештою до здійснення в Україні й для України ідеї **СПРАВЖНЬОЇ ДЕМОКРАТІЇ**.

Очевидно, йдеться тут не про якийсь певний вид уже існуючої на Заході демократії, що мала б правити за зразок для наслідування, а про демократію як ідею тієї, кажучи словами Лінкольна, влади народу через народ і для народу, конкретну форму якої має визначити конкретно існуючий для неї ґрунт у конкретній (в даному разі — підсоветській) українській дійсності. Це ж саме відноситься й до конкретного змісту «третьої економіки» та взагалі розв'язання соціально-політичних питань третім шляхом. **Третій шлях на ґрунті підсоветської дійсності** — це не може бути наслідування існуючих на заході зразків, а тільки творення власним шляхом нової версії «третьої економіки» на конкретно існуючому для неї ґрунті. В тому власне й полягає одна з основних підвалин ідеологічно-програмової концепції українського революційно-демократичного руху, що це — **рух саме в напрямку «третьої революції»**, що нею має бути внутрішньо-підсоветська демократична революція на базі підсоветської (чи поссоветської) дійсності.

ТРЕТЯ РЕВОЛЮЦІЯ

1. НАША КОНЦЕПЦІЯ ДЕМОКРАТИЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ НА ГРУНТІ ВНУТРІШНЬОГО ЗАПЕРЕЧЕННЯ ПІДСОВЕТСЬКОЇ ДІЙНОСТІ ТА ЗМІСТ ПОНЯТТЯ «ТРЕТЯ РЕВОЛЮЦІЯ»

Досі ми говорили тут про речі, які відносяться переважно до питань історично-соціологічної інтерпретації нашого руху, порядком огляду й оцінки з точки зору сучасності тих основних елементів, що визначають місце, ролю й ідейно-політичне обличчя нашого руху серед інших українських, а також і неукраїнських, рухів у межах того відтинку часу, що минув від дати його виникнення й до сьогодні (1967 р.). Були це, отже, в основному лише ті підсумки й висновки, що їх можна зробити на підставі перейденого нашим рухом шляху свого розвитку на тлі тих загальних процесів у світі й на Україні, щодо яких сьогодні вже можна робити певні, більш чи менш об'єктивні, узагальнення. Такі узагальнення зокрема зроблено тут у вигляді окреслення нашого руху в схемі розподілу сучасних ідейно-політичних сил, як **третьої сили** між силами соціалістичних та націоналістичних рухів; а в сфері сучасних шукань розв'язок соціально-економічної проблематики — як виразника шукань **третього шляху** між капіталізмом і соціалізмом. Не зважаючи на те, що сама формула «третьої сили» й «третього шляху», саме в цих узагальнених поняттях, не була досі так окреслювана в офіційних ідеологічно-програмових документах нашого руху, як це зроблено тут, все ж основний зміст усіх наших ідеологічно-політичних документів і публікацій зводився, зрештою, власне до цих понять; і тому вони в межах нашого руху ледве чи можуть вважатися чимось новим і спірним. Тим більше, що ці поняття взагалі не нові, бо доволі широко вживані (хоч і в різних інтерпретаціях) у суспільно-політичній літературі останніх десятиліть, і лише останнім часом поновлені в сучасному ідео-

логічно-творчому вжиткові, зокрема ж — у зв'язку з підсоветською ідеологічно-політичною проблематикою.

Але тепер ми приходимо до третього поняття в тому логічному ряді, яким ми хочемо тут визначити головні елементи нашої ідейно-політичної концепції, а саме — до поняття «третя революція». І тут ми входимо в сферу, що є безперечно дискусійною, а тому тут відразу ж мусимо зазначити й підкреслити, що висловлені тут думки є передусім висловом точки зору доповідача, що взагалі говорить тут не стільки від своєї партії, скільки для своєї партії, порядком піднесення певних питань для обговорення на цьому форумі. Правда, поняття «третя революція» також не нове, хоч воно досі не вживалось у контексті наших ідеологічних понять навіть у ролі таких умовних узагальнень, як два попередні (не кажучи вже про сполучення з ними в одному логічному ряді). Щождо самої інтерпретації цього поняття тут саме в зв'язку з двома попередніми і саме в пляні інтерпретації нашої ідеологічної концепції, то тут ми маємо справу вже не так зі спробою узагальнення порядком підсумків і висновків, як із спробою накреслення певних узагальнених перспектив розвитку нашого руху на майбутнє. А це, як і все взагалі, що стосується перспектив на майбутнє, неминуче означає внесення при обговоренні цих речей певних нових елементів у звичну схему думання, отже — тим самим воно вже не може не бути спірним.

Та все ж, на думку доповідача, той основний зміст, який звичайно вкладається в поняття «третя революція» в тому значенні, в якому ми його будемо далі тут уживати, — це якраз те, що нерозривно зв'язане саме з таким розумінням революції, яке лежить у самій суті поняття «революційна демократія», що визначає не тільки назву, але й головний зміст нашої ідеологічно-програмової концепції. Як відомо, наш революційно-демократичний рух завжди від часу свого виникнення в формі УРДП, всіляко підкреслював — і в своїх ідеологічно-програмових документах, і в публікаціях своїх речни-

ків, — що в розумінні нашого руху та революція, яку ми вважаємо за шлях до нашої мети, та яку, відповідно до самої нашої мети, ми окреслюємо як «демократичну революцію», — це, власне, **продовження в розвитку й завершення** того революційного процесу, що почався в історичному сенсі з великої революції універсального характеру в березні 1917 р. на просторах цілої колишньої Російської імперії. Вважаючи вихідною точкою своїх революційних зусиль ті революційні досягнення, що їх здобув український народ у процесі цієї революції, — яка в Україні мала форму специфічно української, національної революції, — у вигляді своєї демократичної державности УНР, наш рух, одначе виріс із історичного досвіду вже наступного, **після-УНРівського** етапу революційної боротьби нашого народу.

Цей другий, після-УНРівський етап революційної боротьби нашого народу силою історичних обставин був (і ще й досі для цілого нашого народу є) частиною того складного соціально-політичного комплексу, що витворився в наслідок перемоги на просторах колишньої Російської імперії, в тому й в Україні, так званої «жовтневої революції», тобто — захоплення російською комуністичною партією влади в перебігу загального революційного процесу універсального характеру. Незалежно від того, як ми розцінюємо цей історичний факт (тобто — чи ми визнаємо його за революцію, чи вважаємо за контрреволюцію), він увійшов не тільки в світову історію, але й у свідомість поколінь, що вирости в визначеній цим фактом так званій «советській», чи вірніше — «підсоветській», дійсності, як таки друга, протиставна першій — «березневій», революція. І саме в рамках цієї, визначеної «жовтневою революцією», підсоветської дійсності в Україні розвивався той другий, після-УНРівський етап революційної боротьби нашого народу, з історичного досвіду якого виріс наш рух. І був це досвід боротьби саме за збереження й дальший розвиток революційних досягнень української національної революції та української демократичної держа-

вності УНР в умовах нової, підсоветської, званої офіційно в Україні «радянською», дійсності так званої УРСР, як «національної за формою» складової частини «Союзу Радянських Соціалістичних Республік».

Власне ця підсоветська — «радянська» дійсність безприкладної в історії людства тиранії російського партійно-комуністичного тоталітаризму та імперіялізму під зовнішньо «демократичною» та формально «національною» вівіскою республік із владою «советів» або «рад» нібито «робітничо-селянських трудових мас», — це був саме той конкретний історичний ґрунт, на якому виникла, як явище **внутрішнього** заперечення цієї дійсності, наша революційно-демократична концепція. Виростаючи разом з нами й наростаючи далі після нас всередині самої тієї советської-«радянської» системи життя, в рамках якої довелося жити цілим поколінням основної більшості нашого народу протягом ось уже майже півстоліття, наша революційно-демократична концепція зродилась якраз із того **головного протиріччя**, яке закладене в самій советській-«радянській» системі: з протиріччя між її **фальшивою зовнішньо-«демократичною», соціально-демагогічною й формально-«національною», вівіскою** — з одного боку, та її **фактичною російською тоталітарно-імперіялістичною суттю** — з другого боку. Саме це протиріччя між **формою і змістом** стало скритим динамітом нового потенційно-революційного конфлікту, закладеного в лоні советського-«радянського» суспільства, — конфлікту, зумовленого передусім фактом нездійснення й спотворення встановленою іменем революції системою тих ідей та цілей, що за них боролись маси трудового народу в великій універсальній революції 1917-18 рр.; тобто — ідей та цілей здобуття справжньої самовлади трудового народу, отже — справжньої трудової демократії, а не влади партії над трудовим народом і від його імені.

Тому, основана саме на базі цих ідей та цілей наша концепція **демократичної революції** на ґрунті внутрішнього заперечення советської-«радянської» дійсності, своїм центральним по-

няттям має якраз те поняття «революційна демократія», що в часи великої універсальної революції 1917-18 рр. та створеної нею демократичної державности УНР було якнайтісніше зв'язане саме з ідеєю влади трудового народу, зокрема ж — у формі справді демократичних трудових рад. І тому, відмінно від демократичних концепцій інших середовищ на еміграції, що сформовані переважно на передсоветському або позасоветському ґрунті та є переважно просто протисоветськими чи «протирадянськими», маючи своєю метою боротьбу за «відновлення української державности» взагалі чи конкретно «відновлення УНР», — наша революційно-демократична концепція — це власне концепція демократичної революції на ґрунті української «радянської» дійсности; тобто — це концепція революційної боротьби в реально-історичних обставинах наявної «радянської» дійсности УРСР, за перетворення УРСР у нову, справді **УКРАЇНСЬКУ** і справді **НАРОДНУ** Республіку — за її змістом і формою. Звичайно, це концепція також протисоветської, але, можна сказати, радянської демократичної революції, — в розумінні здійснення революційним шляхом ідеї влади трудового народу в формі його трудових рад, як послідовно розвиненого, на новому історичному етапі, змісту вихідної ідеї революційної демократії УНР, у протиставленні до російсько-комуністичних «советів» (хоча б і в українському їх перекладі словом «ради» в сучасній УРСР).

Саме таке розуміння української протисоветської демократичної революції, як історично **третьої** після двох попередніх, втілених у створених ними протилежностях УНР і УРСР, — це якраз і є те, що лежить в основі вживаного тут поняття «третья революція», як умовного узагальнення одного з елементів нашої революційно-демократичної концепції в розумінні автора цієї доповіді. Це, безперечно, дискусійна (принаймні — формально) теза, яка вимагає ширшого й детальнішого в'яснення, порядком її конкретизації, — що й спробуємо тут зробити.

2. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ РЕВОЛЮЦІЙНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ ІДЕОЛОГІЇ НА ПІДСОВЕТЬСЬКОМУ ГРУНТІ ТА ІСТОРИЧНІ ДЖЕРЕЛА ПОВ'ЯЗАНОЇ З ЦИМ ІДЕЇ «ТРЕТЬОЇ РЕВОЛЮЦІЇ»

Передусім треба мати на увазі, що коли ми говоримо взагалі про революцію, то розуміємо її не тільки як той організаційно-технічний акт насильної зміни існуючого стану речей, чим революція звичайно завершується. Революцію ми розуміємо також (а за теперішніх реальних обставин — навіть і головним чином), як той тривалий історично-соціологічний процес розвитку **потенційно-революційного конфлікту**, що визріває найперше в сфері свідомости тих суспільно-політичних сил, які в існуючій системі організації суспільного життя, силою властивих цій системі її внутрішніх суперечностей, стають її внутрішнім запереченням. Ідеться тут, отже, про розвиток **революційного думання** потенційно революційних сил внутрішнього заперечення даної системи, тобто — про усвідомлення цими силами саме революційної суті наявного конфлікту та своєї історичної ролі рушія **революційного діяння**, в яке переходить у кульмінаційній точці конфлікту революційне думання. Але революційне думання ніколи не виходить із якихось сторонніх, абстрактно-ідеальних чи зовнішньо-протилежних у відношенні до конкретно наявних у житті даного суспільства, елементів свідомости, а тільки з переосмислення та переконструювання тих елементів, що вже засвоєні суспільством у конкретно-історичних формах його суспільного думання, визначеного також конкретно-історичними формами його суспільного життя.

Мова тут, очевидно, про усвідомлення суспільством протиріч даної системи в категоріях її ж власних понять та уявлень про себе, прищеплених суспільству через панівну ідеологію. Бо нові суспільні ідеології, як і нові суспільні системи, народжуються тільки всередині тих, на зміну яких вони приходять, як їхнє заперечен-

ня. Причому — важливе те, що народження таким шляхом нової ідеології всередині існуючої ще, в старому ідеологічному оформленні, суспільно-політичної системи, — це, власне, перший і найважливіший ступінь революції; бо справжня революція можлива, як організаційно-технічний акт зміни системи, тільки в тому разі, коли спершу відбувається акт революції в думанні, тобто — акт «уневажнення» старої ідеології новою. А таке «уневажнення» — це не просто усунення її силою, а позбавлення її самої рації її існування — через викриття її нездатності бути творчим чинником суспільного прогресу та через перебрання новою ідеологією творчої, суспільно-прогресивної історичної ролі. Тому фактично датою початку революції завжди є більше дата заманіфестування в суспільній свідомості факту появи зродженого самим життям даного суспільства нового ідейно-політичного руху, що стає чинником ідеологічної революції всередині даного суспільства, ніж дата якогось невдалого організаційно-технічного акту революції, не підготовленого відповідним актом революційного думання. А таку творчу роль в підготуванні відповідних актів революційного думання не тільки можуть виконувати, а в умовах панування тоталітарних систем насправді й виконують, також і зроджені всередині поневолених тоталітарними системами суспільств революційні ідейно-політичні рухи з центром на еміграції, — якщо вони дійсно є виразниками внутрішніх революційних сил своїх суспільств, на ці сили зорієнтовані та своєю діяльністю на них спрямовані.

Все це зокрема й особливо відноситься саме до підсоветського суспільства взагалі та до українського підсоветського суспільства зокрема, бо саме советська тоталітарна система поневолення, як ніяка інша, найважливішим своїм елементом має ідеологічний чинник, і саме в ньому ж має вона й своє найвразливіше місце. Власне, советська система — це передусім продукт ідеологічної демагогії й спекуляції тоталітаристичної комуністичної партії на тих революційно-демократичних ідеалах, які самі собою

від того не перестали бути й далі ідеалами обдуреного комуністами народу. Тому саме ці ідеали, в спритній експлуатації яких полягала в революційні часи сила фальшивої, вбраної в шати «советської демократії», комуністичної ідеології, стали також, після історичного досвіду тоталітарного панування комуністичної партії, її найслабшим місцем; бо викриття фальшування цих ідеалів стало найпотужнішим фактором революційного заперечення на цьому фальшуванні основаної системи поневолення. І саме в тому й полягає головна суть потенційної сили українського революційно-демократичного руху, втіленого на еміграції в УРДП, що цей, зроджений всередині підсоветського суспільства УРСР, новий ідейно-політичний рух є виразником революційного думання категоріями внутрішньо-підсоветського заперечення фальшивої «советської демократії» в ім'я ствердження, а не заперечення, заперечених комуністично-партійним тоталітаризмом, революційно-демократичних ідеалів народу. Ці ж ідеали, як ідеали вже специфічно підсоветської протисоветської демократичної революції в Україні, саме й лежать в основі того, що маємо ми тут на увазі, говорячи про третю революцію.

Щодо конкретно-історичного джерела самого поняття «третья революція», то воно вживалося українськими повстанцями проти російсько-советської окупації ще в 1919 р.; а сама суть цього поняття була заманіфестована в Україні ще в 1918 р. і навіть наприкінці 1917 р., коли українські «ради робітничих, селянських і солдатських депутатів» ряду міст і місцевостей, включно з «Всеукраїнським з'їздом Рад» у Києві, виступили по стороні Центральної Ради УНР проти централістично-імперіялістичних зазіхань на Україну російських большевиків з їхніми «советами». Але найбільш чітко задокументовано в історії та набуло світового розголосу поняття «третья революція», саме як узагальнення ідеї нової, після-советської революції проти диктатури комуністичної партії, — актом проголошення «третьої революції» гаслом відомого Кронштадтського повстання 1921 р., що його

очолював, як голова тимчасового революційного комітету, українець Степан Петриченко. Між іншим, Кронштадтське повстання в нас чомусь узвичаєно вважати за якусь, немовбито, «російську» подію, — лише тому, що военно-морська фортеця Кронштадт, розташована на північ від Петербургу в Фінській затоці, географічно прилягає до адміністративних теренів Росії. Насправді ж Кронштадт, як военно-морська фортеця, був у той час взагалі позанаціональним географічним пунктом, а «кронштадтці» були різнонаціональною масою мобілізованих на военну службу моряків, серед яких велику частину становили моряки з України. Тому й не випадково першими в числі керівників Кронштадтського повстання знайшлися якраз імена моряків з України — Петриченка та Якименка, як голови та першого заступника голови тимчасового революційного комітету кронштадтських повстанців.

Та головне в тому, що в позанаціональному за своїм характером та різнонаціональному за складом своїх учасників Кронштадтському повстанні 1921 р. фактично знайшла свій узагальнений вислів у масштабі цілого підсоветського комплексу теренів усієї колишньої Російської імперії, в час переформування її в СРСР, саме та програма третьої революції, що вперше була накреслена в своїх вихідних założеннях українськими повстанцями проти російської большевицької окупації ще в 1919 р. Ця програма зокрема була проголошена в відомому Універсалі українських повстанців під керівництвом отамана Матвія Григор'єва та його заступника й керівника повстанського штабу отамана Юрія Тютюнника, — військовиків Армії УНР часів повстання Директорії УНР 1918 р. Власне, якраз із Деклярації Директорії УНР того часу й узято повстанцями 1919 р. та застосовано в новій ситуації головну ідею третьої революції: боротьбу за справжню владу трудового народу, тобто — за трудову демократію, яку українські повстанці проголосили в формі влади рад (до речі — цілком у дусі й порядку логічного розвитку проголошеної Універсалом Конгресу Тру-

дового Народу УНР, скликаного Директорією УНР у січні 1919 р., **влади Трудових Рад**).

Той факт, що першоджерелом кронштадтської програми третьої революції були передусім ідеї українського народнього повстання, не тяжко встановити, порівнявши головні гасла обох повстань. Так, наприклад, загально вважається, як це зазначено й у спеціальному документі тимчасового революційного комітету кронштадтських повстанців 12-го березня 1921 р. під назвою «Етапи революції», — що, як там сказано, — «Кронштадт... перший підніс прапор повстання за Третю Революцію трудящих», проголосивши, що «настав час справжньої влади трудящих, влади Рад». А суть цієї кронштадтської ініціативи третьої революції вбачається в таких її гаслах-тезах: «Вся влада Радам, а не партіям. Геть контрреволюцію зліва і зправа. Геть диктатуру комуністів. Хай живуть вільно вибрані Ради трудящих. Хай живе влада робітників і селян. Геть партійний гніт. Влада Рад мусить бути виразником волі всіх працюючих мас, без панування будь-яких політичних партій». Але ще за два роки перед цим українські повстанці своїм Універсалом з 9-го травня 1919 р. проголосили: «Народе український! Бери владу в свої руки. Хай не буде диктатури ні окремої особи, ні партії. Хай живе диктатура працюючого люду, хай живуть мозоляві руки селянина та робітника. Геть політичних спекулянтів. Геть насильство зправа, геть насильство зліва. Хай живе влада рад народу України». І це безперечно був прямий відгомін Деклярації Директорії УНР з 14-го грудня 1918 р., коли було проголошено: «Влада в Українській Народній Республіці повинна належати лише класам працюючих — робітництву й селянству... Конгрес Трудового Народу, яко революційне представництво організованих працюючих мас, має вирішити форми влади, — як на місцях, так і в центрі.» А цей Конгрес, як відомо, своїм Універсалом з 28-го січня 1919 р. проголосив форму «**влади трудових рад на місцях**» і спеціальний «Закон про місцеві конгреси і ради трудового народу», що фактично означав проголо-

шення української радянської влади, на місцях. І це її мали на увазі в своїй «Деклярації Січових Стрільців» керівники Січової Ради, отамани Євген Коновалець та Андрій Мельник, проголошуючи в тій декларації в березні 1919 р.: «Щодо форми влади, то Січові Стрільці, які охороняли Трудовий Конгрес Українського Народу... з тим більшим запалом підпиратимуть радянську владу на місцях».

(Увага: всі посилання на документи Директорії УНР, Трудового Конгресу, українських повстанців і військовиків — узято з розділу «Документи» в кн. І. Мазепи «Україна в огні й бурі революції», том 3, вид. «Прометей», 1951 р.; посилання ж на документи Кронштадтського повстання взято з кн. «Правда о Кронштадте», вид. газ. «Воля России», Прага, 1921 р.).

Таким чином, конкретно-історичним джерелом поняття «третья революція» треба вважати той революційно-повстанський рух проти диктатури комуністичної партії та за вільні від усякого партійного диктату ради трудового народу, що почався в Україні ще в процесі «першої» загальної та «другої» большевицької революцій 1917-18 рр., а після свого стихійного вияву в ідеях українських повстанців 1919 р. знайшов своє ідейне завершення в проголошенні Кронштадтським повстанням «Третьої Революції трудящих» 1921 р. Цим поняттям, отже, досить умовно узагальнюємо тут ідею нової революції на базі саме тих форм суспільно-політичного устрою, що під назвою «влади рад трудового народу робітників, селян і вояків» були проголошені «другою» — «жовтневою революцією», як засіб обдурення революційних мас трудового народу комуністичною партією «большевиків». Щождо змісту самої ідеї «третьої революції», то йдеться тут власне про справжню революцію трудового народу в широкому розумінні, а не самого того «пролетаріату», на який тесретично поставили свою ставку комуністи. В цьому сенсі та «третья революція», що її саме під цією назвою проголосили, на базі гасел українських повстанців, очолені українцем Петриченком кронштадтці, була насправді пер-

шою дією нової революції майбутнього. Тобто — революції нового «третього стану» в особі з'єданого, через поневолення комуністичною партією, триєдиного народу робітників, селян і фахівців різних ділянок праці, що стали третьою потенційно-революційною силою проти партійного тоталітаризму. Ця ж сама «третья революція», ще в своїй першій дії, висунала вперше фактично й програму «третього шляху», бож проголосила третю — некапіталістичну й некомуністичну розв'язку нерозв'язаних обома, «буржуазною» й «пролетарською», революціями соціально-політичних питань.

Як відомо, наприкінці п'ятдесятих років принципи проголошеної кронштадтцями «третьої революції» було покладено в основу програми так званої «нової кронштадтської групи» серед нової еміграції з Советського Союзу. Як і учасники кронштадтського повстання, «нові кронштадтці» на еміграції, програмним твором яких став памфлет Євгена Петрова-Скитальця під назвою «Кронштадтська теза», — це група нових з-підсоветських емігрантів різного національного походження, серед яких не бракує й українців; хоч в основному це люди російської культури, завдяки чому й ця група стала політичним явищем російської з-підсоветської еміграції. Але від усіх інших груп російської політичної еміграції ця група відрізняється тим, що в національному питанні вона стоїть за перетворення Советського Союзу в дійсний, стже — цілком вільний, союз незалежних національних республік з демократичним радянським устроєм та з повністю здійсненим правом кожної республіки вибрати самій форму свого пов'язання з іншими республіками в цьому союзі чи цілком відокремитися від нього. На жаль, серед російської еміграції політична група з такою програмою не знайшла помітного відгуку, перетворившись у ній у досить незначний гурток однодумців із кіл так званих «націоналів». Одначе, як свідчать факти й документи з Советського Союзу, там ідея кронштадтської «третьої революції», перекладена на мову сьогодишньої актуальної підсоветської проблематики, знаходить не

тільки великі маси своїх прихильників серед усіх національностей, включно з росіянами, але й виявляється найбільш співзвучною ідеєю ряду нових революційних рухів демократичного напрямку. Та це й природно, оскільки ці революційні рухи розвиваються саме на тій базі протиріччя між «советською» конституційною формою так званої «советської демократії» та її партійно-комуністичним тоталітарним змістом, на ґрунті чого виникла ще на початку творення Советського Союзу кронштадтська «третья революція». А тому що це ж саме протиріччя існує також і в Україні, воно так само творить собою відповідний ґрунт для «третьої революції» і на нашій батьківщині.

Та чи значить це, що заговоривши тут про «третью революцію», ми цим самим хочемо, так би мовити, «адоптувати» так звану «кронштадтську тезу» та, відповідно достосувавши її до українських обставин, узяти її на своє ідейно-політичне озброєння сьогодні? Ні, справа стоїть далеко не так, а скоріше навпаки. Справа бо в тому, що нам абсолютно нема потреби шукати чогось нового для себе в «кронштадтській тезі», бо в ній ми можемо знайти передусім те, що само є, можна б сказати, своєрідною «адаптацією» власне нашої, висловлюючись за аналогією — «української тези». Маємо на увазі тут не лише той, уже відзначений перед цим історичний факт, що й сама кронштадтська «третья революція» була завершенням саме **української** «третьої революції» часів боротьби українського трудового народу з позиції третьої сили між Сходом і Заходом у роках 1918-19. Маємо на увазі тут зокрема ще й той факт, що ця **українська теза** насправді лежить в основі самої ідеологічної концепції нашого революційно-демократичного руху. І якщо досі ця наша концепція ще не інтерпретувалась у цьому пляні саме в дослівному визначенні її поняттям «третьої революції», то це зовсім не значить, що цього ми не можемо зробити тепер.

3. УКРАЇНЬСЬКА ТЕЗА ТРЕТЬОЇ РЕВОЛЮЦІЇ, ЯК ІДЕЯ РЕВОЛЮЦІЙНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПЕРЕБУДОВИ СРСР

Насамперед мусимо чітко собі усвідомити той факт першорядного для нас політичного значення, що питання української революції сьогодні та в перспективі ближчого майбутнього — це, незалежно від нашого бажання та нашого ставлення до цього факту, питання загальної революції в цілому підсоветському комплексі СРСР, складовою частиною якого є Україна. Цей факт впливає не лише з політичного, але також і з гео-політичного становища України на східно-європейському просторі, що в економічно-політичному відношенні міцно пов'язаний з євразійськими теренами колишньої російської, а теперішньої росіянізованої советської, імперії. Власне, це становище, глибша аналіза якого не належить до теми цієї доповіді, можна сказати — «прирікає» кожен справді поважну, реально-політичну українську революційну концепцію бути хоч і національною, але не націоналістичною в вужчому розумінні, а навпаки — універсалистичною, принаймні в загально-підсоветському розумінні.

Більше того, в цьому відношенні українська революційна концепція «приречена» бути протиросійською в цілком іншому розумінні цього поняття, ніж у розумінні націоналістичному. Тобто — ця концепція має бути спрямована не проти росіян, та навіть і не проти Росії, як такої (в розумінні Росії, як російської, не конче етнонаціональної, держави — хоч би й у формі добровільної федерації за типом РСФСР), а проти російської імперіяльної концепції — як советської, так і несветської та протисветської. Конкретно ж у сучасній ситуації СРСР це означає протиставлення російській концепції СРСР — нової, неросійської і взагалі неімперіялістичної, концепції революційно-демократичної перебудови СРСР. Саме революційно-демократичної перебудови, а не просто революційного «знищення», «зруйнування», «розчленування» і т. п. Очевидно, в певному розумінні й одне, й друге, й

третє не виключене в процесі революційної перебудови, як «консеквенція» революції; але йдеться в даному разі про підкреслення творчого, а не лише руйнного, начала революційного процесу.

Йдеться, кажучи стисліше, про те, що автор цих рядків свого часу порядком дискусії накреслював як «нашу концепцію майбутньої перебудови підсоветського Сходу» в циклі статей під загальною назвою «Анти-СССР», що друкувалися в «Українських вістях», а потім були видані ЦК УРДП брошурою під цією ж назвою в 1952 р. Поминаючи ті чи інші конкретні деталі, що в кожній новій реально-політичній ситуації можуть видозмінюватись, головне в самій суті цієї концепції, як було, так і лишається актуальним і сьогодні. Це головне, між іншим, кілька років пізніше знайшло свій вислів і в достосованій до російського політичного мислення «кронштадтській тезі» Петрова-Скитальця, від якої концепція «анти-СССР» відрізняється, власне, тим, що це концепція, так би мовити, «де-росіянізації» СРСР. Це концепція перетворення СРСР із зняряддя російської імперіялістичної політики поневолення неросійських народів — у зняряддя визволення від російського імперіялізму всіх поневолених ним народів, включно з самим російським народом. А це значить — протиставлення російсько-централістичній концепції сучасного СРСР іншої, неросійської, але й не «антиросійської», децентралізаційної концепції вільного союзу вільних народів на базі перебудови сучасного СРСР у дійсний союз і дійсно радянських, але демократичних (отже — народніх) республік, з вільним вибором — соціалістичних чи інших нових форм державного ладу в кожній із них та з вільним і вповні забезпеченим правом виходу кожної з них із союзу.

У протилежність до російської версії «кронштадтської тези», яка в російській її інтерпретації може бути також концепцією збереження опанованого Росією комплексу СРСР шляхом його демократизації та модернізації в інтересах передусім Росії, «де-росіянізаційна» концепція «анти-СССР» — це, так би мовити, українська

теза революційно-демократичної перебудови СРСР. В основі її лежить передусім реалістично-політична теза про те, що об'єктом усякої революційної перебудови є тільки те, що реально існує нині, а такою реальністю для нас є СРСР і в ній УРСР у пов'язанні з іншими національними республіками, що нині зв'язані путами російського імперіялістичного централізму. Саме ці спільні пута й ця спільність долі України з іншими народами СРСР — це те, що обумовлює також і спільність не тільки боротьби разом з ними за визволення з пут російського імперіялістичного централізму, але й спільність інтересів щодо забезпечення себе разом проти будь-якого російського імперіялізму та навіть унеможливлення його, як постійної загрози свободі народів східноєвропейського та евро-азійського простору сучасного СРСР. Оскільки ж основним історичним аргументом та ідеологічним інструментом усякого, а зокрема — російського, імперіялізму є збереження та втримання рівноваги сил і порядку на базі організованої єдності різнонаціональних елементів певного великого економічно-політичного комплексу, то кожна справді реально-політична революційна сила мусить протиставити російській концепції такого комплексу, яким є СРСР, — іншу, більш досконалу і прогресивнішу концепцію організації цього ж таки комплексу, а не просто руйнування його. В цьому й полягає суть української тези революційно-демократичної перебудови СРСР — в українських національних інтересах та в інтересах інших народів, що разом з Україною є національними складовими одиницями сучасного СРСР, включно з інтересами й росіян, як національності, а не як імперіялістичної сили.

Для цього, зрештою, є й реально-політичні підстави, що закладені в самій природі СРСР та в природі тих, властивих саме СРСР, внутрішніх суперечностей, на базі яких виникає перспектива третьої революції в масштабі всього СРСР. Справа тут власне в двоїстій природі СРСР, тобто — у тому, що за тією ідеєю, експлуатація якої Московією вможливила постання такого державно-політичного утвору як СРСР,

— це в основному те, що відповідає ширшим політичним інтересам об'єднаних у ньому народів, але це в практиці перетворено Москвою в його протилежність. І це стосується не лише національно-політичної природи СРСР, як ідеї союзу суверенних, незалежних національних республік і т. д., але й соціально-політичної природи СРСР, як ідеї втілення в життя тієї соціально-політичної системи, що загальною називається «советською», або «радянською», але в дійсності не відповідає цій назві, бо під вивіскою «советів»-«рад» запроваджено систему тоталітаризму комуністичної партії.

І треба сказати, що цей другий, соціально-політичний аспект двоїстості природи СРСР є джерелом ще гострішої та більш революційно наладованої суперечності, бо вона зачіпає життєві інтереси найширших мас усіх народів СРСР, у тому також і більшості росіян. Оскільки це суперечність, яку зумовлює факт узурпації «советської», чи «радянської», влади комуністичною партією, що завдяки своїй політичній владі стала й соціально панівною клясою над народом, експлуатуючи його працю, — то цю суперечність, за аналогією з суперечністю між працею й капіталом у капіталістичному світі, можна назвати суперечністю між працею і владою, як політичним «капіталом» партії, тобто — це суперечність між народом і партією. З цієї суперечності передусім та головним чином і виникає та розвивається потенція третьої революції в масштабі всього СРСР; і саме тому третя революція, що її головна ідея втілена в гаслі «вся влада радам, а не партіям», — це в своїй перспективі така всенародня універсальна революція, що її потенційні рушійні сили включають у себе рівною мірою народні маси всіх національностей СРСР, в тому числі не меншою мірою й росіян.

Власне, історичним завданням неросійських революційних рухів у СРСР є — не дати росіянам узяти в свої руки ініціативу в розвиткові революційного процесу в напрямку третьої революції в СРСР, бо це б означало повторення в зворотному вигляді використання російськими

большевиками в інтересах російського оновленого імперіялізму історичної динаміки революції 1917 р. в масштабі цілої різнонаціональної російської імперії саме за допомогою «советської» соціально-політичної демагогії. І це найперше стосується українського революційно-демократичного руху, як виразника рушійних сил третьої революції в Україні та творчого осередку нової універсальної ідеології, зродженої підсоветською дійсністю, яку вона заперечує. Бо кому ж, як не Україні, де зродилась ідея третьої революції, що докотилась до Кронштадту, звідки її гасла пролунали на всю широчінь оновленої большевиками російської імперії, — кому ж, як не Україні, як не представникам її революцією зроджених нових поколінь, найперше належить піднести прапор третьої революції на новому історичному етапі, коли ця революція стає на історичний порядок дня!

І тут ми приходимо до останньої й заключної частини наших дискусійних міркувань — до питання про конкретний соціально- й національно-політичний зміст української тези третьої революції в СРСР сьогодні — порядком конкретизації революційної програми УРДП.

4. НОВИЙ «ТРЕТІЙ СТАН», ЯК РУШІЙНА СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНА СИЛА ТА НОСІЙ ІДЕЇ «ТРЕТЬОЇ РЕВОЛЮЦІЇ» В ПІДСОВЕТЬСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Щодо основних засад соціально-політичної концепції тієї внутрішньо-підсоветської демократичної революції, яку ми тут окреслюємо поняттям «третя революція», то це частково та в загальних рисах уже вияснено тут порядком вияснення понять «третя сила» та «третій шлях». Тому, конкретизуючи тепер соціально-політичний зміст нашої «української тези» загально-підсоветської «третьої революції», мусимо передусім конкретизувати соціально-політичний зміст цих двох понять саме в їхньому відношенні до третього. Оскільки ж соціально-політичний характер усякої революції визначається характером її рушійних соціально-політичних

сил, то почнемо власне з конкретизації соціально-політичного розуміння «третьої позиції» тих внутрішніх потенційно-революційних сил у підсоветському суспільстві, сукупність яких ми тут узагальнюємо під назвою «триєдиний трудовий народ».

Перед цим у відповідному місці ми побіжно згадали вже про те, що з'єднані тепер спільністю соціально-політичних інтересів в одну суспільну категорію, протиставні силам їх поневолення сили трьох суспільних груп — робітників, селян та їхньої фахової й творчої інтелігенції, — це в підсоветському суспільстві своєрідний новий «третьій стан». Мова тут, очевидно, про певну історичну аналогію з тими суспільними групами, що під назвою «третьій стан» узагальнені в історії, як рушійні сили Великої Французької Революції та інших європейських революцій кінця 18-го та початку 19-го століття, коли в Європі було зруйновано феодально-кріпосницький лад з його абсолютними монархіями та встановлено той буржуазний, чи за пізнішим визначенням — капіталістичний, лад з його різновидами демократії, що завершує свій історичний розвиток у наш час. Як відомо, назвою «третьій стан» означалась сукупність трьох основних соціальних груп тодішнього трудового народу, тобто — міських ремісників, підприємців у різних ділянках господарської діяльності та, звичайно, селянства. Ця різнородна соціальна категорія людей, з'єднаних лише спільною ознакою власної праці чи власної трудової ініціативи й творчості, являла собою «третьій стан» у відношенні до двох інших соціальних категорій, що були панівними клясами привілейованих непрацюючих людей, тобто — дворянства з його аристократією та духовенства, поєднаного з дворянсько-аристократичною абсолютною монархією, на службі якої була тоді церква й релігія.

Власне в революційній боротьбі проти цих двох нетрудових клясів і виступив «третьій стан», як тодішній триєдиний трудовий народ, і цей народ зруйнував тоді феодально-кріпосницьку систему панування нетрудових клясів,

створивши новий лад вільної приватно-власницької ініціативи з вільною грою різних соціально-політичних сил у формі багатопартійної буржуазної, чи інакше — капіталістичної, демократії. Говоримо саме про буржуазну, чи капіталістичну, а не просто — демократію, бо ця демократія дев'ятнадцятого століття, встановлена в ім'я всього народу, не стала справді тією владою народу, якою вона була в своїй ідеї. Справа бо в тому, що переможний «третій стан» в умовах волі дуже скоро розділився на три нові кляси: міської капіталістичної буржуазії, в яку перетворились вільні підприємці та частина ремісників у зв'язку з розвитком промисловости; міського робітництва, що став промисловим пролетаріатом, експлуатованим капіталістичною буржуазією; та селянства, що після звільнення з кріпацтва стало резервом поповнення обох міських клясів — буржуазії й пролетаріату, залишаючись в основній своїй масі клясою трудових приватних власників.

Хоч сучасне підсоветське суспільство створилось на базі тих змін, що їх внесла так звана «жовтнева соціалістична революція» в суспільне життя, зруйнувавши в країнах колишньої російської імперії капіталістичний лад вільної приватно-власницької ініціативи та вільної гри соціально-політичних сил у формі багатопартійної демократії, проте сама суть клясового триподілу суспільства від цього не змінилася. Змінилась лише соціально-політична природа клясів у суспільстві, нова структура якого стала, що правда, відмінною від структури капіталістичного суспільства, але аналогічною структурі передкапіталістичного, феодального суспільства абсолютних монархій. Тут маємо, власне, аналогічний до того, що панував перед Великою Французькою Революцією, соціально-клясовий поділ суспільства по вертикалі: вгорі — нове «дворянство», в особі партійної політбюрократії з її технократичною та мілітаристичною «аристократією», та нове «духовенство», в особі партійної ж «ідеократії», тобто — апарату духового поневолення за допомогою комуністичної ідеологічної доктрини, як нової релігії; а внизу —

новий, протиставний їм «третій стан», в особі триєдиного трудового народу робітників, селян та їхньої фахової й творчої інтелігенції. Цей новий «третій стан» і є тією «третьою силою» носіїв «третьої революції», що спрямована проти нового абсолютизму в формі диктатури партії під маскою однопартійної тоталітарної... «демократії», що називається «совєтською». Але вона протиставна також і капіталістичному ладові з його старою багатопартійною демократією, що не забезпечує справжньої влади народу.

Для повної ясности мусимо тут спеціально підкреслити, що протиставлення обом — і фальшивій однопартійній «демократії» комуністично-партійного тоталітаризму, і старій багатопартійній, але неповній, капіталістичній демократії, — це ніскільки не означає, що ця «третья сила» спрямована також проти капіталізму в тих країнах поза підсовєтським світом, де капіталізм іще фактично чи лише номінально існує. Ні, справа капіталізму в тих країнах, де він іще існує в будь-яких формах, — це справа виключно народів тих країн, і йдеться тільки про те, що, протиставляючись партійно-комуністичному тоталітаризмові, внутрішньо-підсовєтські революційні сили є проти повернення капіталістичних відносин та проти простого перенесення певних зразків капіталістичної демократії з інших країн у країни теперішнього підсовєтського світу. Зрештою, як це вже було сказано тут раніше, в країнах капіталізму, зокрема ж — у демократичних країнах Заходу, відбулися й відбуваються в ході нової індустріально-технічної революції такі процеси мирної демократичної революції, що від капіталізму, як такого, в більшості все ще так званих «капіталістичних» країн Заходу залишилися тільки певні форми — в сполучі з елементами демократичного соціалізму, здійснюваного порядком застосування різних версій «третього шляху». Оскільки ж «третій шлях» — це те, що йде саме тією лінією, по якій розвиваються й революційно-демократичні прагнення підсовєтського «третього стану», то ніякої суперечности між ідейним спрямуванням

підсоветської демократичної «третьої революції» в потенції та ідейними тенденціями мирної демократичної революції в традиційно «капіталістичних» країнах Заходу — нема. Навпаки, є паралелізм і співзвучність головної мети: встановлення справжньої демократії, як безпосередньої народовлади.

5. «ВЛАДА НАРОДУ, А НЕ ПАРТІЙ» — ФОРМУЛА «ТРЕТЬОЇ РЕВОЛЮЦІЇ» ТА КОНЦЕПЦІЯ БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ ТРУДОВОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Оскільки йдеться про ідею **безпосередньої** народовлади, як ідею **справжньої** демократії, мусимо тут поставити крапку над «і», ствердивши факт неповноти здійснення ідеї демократії не лише в підсоветському світі (та взагалі в контрольованих комуністичними партіями країнах), де ідея демократії просто фальшується в інтересах однієї партії, що тотожна з панівною клясою, але також і в західньо-демократичних країнах, де ідея демократії ще значною мірою спотворюється, використовуючись різними партіями в інтересах тих клясів, що мають реальні (переважно — матеріальні) засоби впливу на владу. В обох випадках, отже, немає прямої влади народу — в тому розумінні, яке вкладено в саме поняття «демократія», що значить «народовлада». Бо між народом і владою в обох випадках стоять партійні «посередники», які мають владу від імені народу, виступаючи спочатку (в період боротьби за владу) як «виразники», «носії» чи «представники» народу, але потім (опинившись при владі) перетворюються в професійних «керівників» народу, що стають, зрештою, претендентами на «господарів» народу чи й присвоюють собі право стояти над народом. У ліпшому випадку, як це буває в західньо-капіталістичних країнах багатопартійної демократії, це стається шляхом формально-виборчих крутійств партій з виявленням «волі народу»; а в гіршому випадку, як це є звичайно в країнах комуністичної (чи фашистської) однопартійної «демократії», партія професійних «ощасливлюю-

вачів» народу просто узурпує собі право самій «висловлювати волю народу».

Таким чином, навіть і в багатопартійній демократії західного типу, де партії є інструментом вільної гри різнокласових соціально-політичних сил, — не кажучи вже про однопартійну «демократію» під владою комуністичної, фашистської чи іншої тоталітаристичної партії, що сама є класовою соціально-політичною формацією, — саме влада партій чи боротьба партій за владу є тим, що втілює в собі спотворення ідеї демократії, перетворення її фактично в «партократію» двох типів: ліберального (з вибором) чи монопольного (без вибору). І саме проблема партійності демократії, як проблема влади партій чи влади народу, — це та проблема, яку має розв'язати нова демократична революція, як революція за встановлення ПОВНОЇ та БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ демократії, отже — **ВЛАДИ НАРОДУ, А НЕ ПАРТІЙ**. Тому «третья революція» підсоветського «третього стану», тобто — революція триєдиного трудового народу робітників, селян та їхньої фахової й творчої інтелігенції проти влади комуністично-партійної політбюрократії з її ідеологічно-доктринальною «ідеоократією», — це революція, що неминуче матиме також «анти-партійний» напрям, бо матиме на своєму прапорі оновлене гасло української та кронштадтської версій «третьої революції» про безпосередню владу народу в формі його вільно вибраних трудових рад (за фаховим, а не партійним, принципом) — у протилежність до влади партій, чи, тим більше, — влади однієї партії.

Тут слід звернути ще раз увагу на той факт, що формула «третьої революції», як вона зокрема була висловлена в головному гаслі кронштадтського повстання, звучить саме так: **«Вся влада Радам, а НЕ ПАРТІЯМ!»** Підкреслюємо слова «не партіям», бо в цій формулі **ИДЕТЬСЯ** власне про заперечення влади не лише комуністичної чи якоїсь іншої однієї партії, а про заперечення влади всяких партій. Цей факт має особливо важливе принципове значення, і не тільки, як уточнення в зв'язку з поширеним пе-

рекрученням цього гасла різними партіями, що в боротьбі проти «радянської влади» комуністів переробили формулу «вся влада радам, а не партіям» — на формулу популярного гасла «За владу рад, без комуністів». Суттєва різниця між цими двома формулами очевидна: формула «третьої революції» — це не просто тактично-пропагандивний маневр для обернення використаної комуністами концепції «влади рад» з інструменту «диктатури пролетаріату», тобто — диктатури комуністичної партії, яким (інструментом) ця концепція стала в інтерпретації комуністичної ідеологічної доктрини, — в інструмент усунення від влади лише комуністичної партії, в ім'я влади інших партій. Ні, це формула **ЗАПЕРЕЧЕННЯ ВЛАДИ ПАРТІЙ ВЗАГАЛІ**, навіть і в формі багатопартійної, але все ж таки **ПАРТІЙНОЇ демократії**.

Владі партій у цій формулі (як це видно з уточнень гасла про «владу рад, а не партій» іншими, додатковими гаслами обох — української і кронштадтської версій «третьої революції») протиставляється «влада трудящих», «влада трудового народу» в формі безпосереднього самоврядування через «вільно вибрані ради», які мають бути «виразниками волі всіх працюючих мас, без панування будь-яких партій». Отже, маємо тут, власне, формулу **безпосередньої трудової демократії**, як влади тієї раніше **абсолютної більшості**, а тепер — **УСІЄЇ ЦІЛОСТІ** народу, що в наш час на нашій батьківщині являє собою триєдиний трудовий народ робітників, селян та їхньої фахової й творчої інтелігенції.

З соціологічної точки зору тут ідеться, отже, про **новий, третій тип демократії**, що її має встановити чи започаткувати підсоветська «третя революція», завершуючи історичний розвиток ідеї демократії трьома етапами: від **тези першої, «буржуазної» революції** в ім'я **багатопартійної ліберально-капіталістичної демократії**, — через **антитезу другої, «пролетарської» революції** в ім'я **однопартійної «демократії»**, а фактично — диктатури партії ім'ям «пролетаріату», — до **синтези третьої революції** трудового народу, як **триєдиної соціально та єдиної національно, ка-**

тегорії, в ім'я нової **непартійної** трудової демократії.

Що ж являє собою в своїй ідеї непартійна трудова демократія, з погляду саме її відношення до партій, як одного з суттєвих елементів механізму влади в модерному, й зокрема — демократичному, суспільстві? Чи «непартійна» — це значить також «безпартійна» демократія, — в розумінні заперечення ролі партій у демократії взагалі? Це питання, яке вимагає тут де-що конкретнішого в'яснення, зокрема ж — порядком підсумку вже висловлених тут дискусійних міркувань про трудову демократію, як ідею нашого революційно-демократичного руху, та про «третю революцію», як візію завершення в дії нашого революційно-демократичного думання.

6. ТРУДОВИЙ ПРИНЦИП І ЗАПЕРЕЧЕННЯ ПАРТІЙНОЇ «ПРОФЕСІЙНОЇ ПОЛІТИКИ»

Найперше мусимо тут знову пригадати той факт, що ідея трудової демократії — це, звичайно, не «винахід» нашого революційно-демократичного руху, бо в **основних своїх зарисах ідея трудової демократії, як ідея влади трудового народу саме в формі його трудових рад, була власне провідною ідеєю доби революційного становлення УНР 1918-1919 рр.** Конкретніше ж — це, як відомо, була ідея наших демократичних соціалістів тієї доби, зокрема ж — демократичних соціалістів не марксистського, а народницького напрямку, що його увособлювали тоді наші соціалісти-революціонери з Грушевським на чолі. З другого ж боку, якщо йдеться про засаду непартійности влади народу, як єдиної соціально-національної категорії, то це також засада не нова, бо власне цю засаду висунули в протилежність соціалістам наші націоналісти, розвиваючи свою підкреслено анти-соціалістичну концепцію влади, як саме непартійної, чи за їхньою термінологією — «надпартійної» влади нації («націократії»). Причому — «носієм» влади нації, за націоналістичною концепцією (беручи її в первісно-«чистому» вигляді перших двох ОУН) мала б бути єдина «непартійна» організа-

ція націоналістів з їхнім «вождем» чи «провідником» усєї нації. Як відомо, ця концепція, великою мірою запозичена від фашистських рухів у Західній Європі між двома світовими війнами, мала своїм теоретичним ґрунтом ідею заміни влади партій корпоративно-фаховими представництвами «станів», але фактично це була націоналістична версія **однопартійної**, отже — не демократичної, а тоталітарної влади. В якому ж відношенні до соціалістичної ідеї трудової демократії та до націоналістичної ідеї «націократії» є наша революційно-демократична концепція безпосередньої непартійної трудової демократії?

Очевидно, це відношення визначається вже самим **синтетичним** характером нашої концепції, що є «запереченням заперечення» в відношенні до націоналістичної антитези партійній демократії, але не в ім'я ствердження тези партійності, а в ім'я її подолання («зняття») через **перетворення (в синтезі) самої природи партій у якісно новий елемент суспільно-політичного життя, в якому роль партій має бути змінена**. В чому ж, за нашою концепцією, має полягати перетворення природи партій та зміна їхньої ролі в суспільно-політичному житті — це впливає з того наголосу, який ми робимо на означенні свого ідеалу демократії поняттям «трудсва». Звичайно, цей наголос (як і наголос на цьому самому понятті в окресленні УРДП, як «партії українського **трудового** народу») має під собою міцний соціологічний ґрунт, — і не тільки в розумінні тих реальних соціологічних фактів і факторів, про які тут уже була мова, але й у розумінні того теоретичного осмислення цих фактів і факторів, про яке (осмислення) тут іще треба дещо сказати.

Наголос, що його ставить український революційно-демократичний рух на означенні «трудоий», отже — на понятті **труд**, тобто — **праця**, — це, власне, те, що найперше відрізняє УРДП від наших націоналістичних і просто «національних» партій, що воліють говорити про «націю» чи «народ» взагалі. Правда, цей наголос зближає нас із соціалістами немарксистського напрямку, типу англійської «лейбор»-партії, що є фак-

тично трудовою (від «лейбор» — труд), а не «робітничою» (від «воркер»), як у нас її назву перекладають. Але в дійсності в цьому наголосі нічого від соціалізму, як теоретичного «ізму», нема, — бож, наприклад, навіть і наші анти-соціалістичні монархісти-гетьманці за «**трудоу монархію**»; а консервативна концепція Липинського побудована, власне, на орієнтуванні української політичної думки саме на трудовий принцип і на трудові, продукуючі верстви нації. І можна навіть сказати, що в своєму розумінні трудового принципу, як вихідної точки своєї соціально-політичної концепції, український революційно-демократичний рух, по-суті, має навіть ту спільність із трудовим принципом соціологічної теорії ідеолога трудової монархії — Липинського, що з цього для нас впливають також і дещо аналогічні висновки щодо соціологічної оцінки соціалістичного руху марксистського напрямку, як матірнього лона комуністично-партійного тоталітаризму, тобто — влади, народженої з цього руху, нової класи політбюрократії.

Але тут від Липинського мусимо відразу ж перейти до колишнього провідного комуніста, а теперішнього провідного теоретика, що так скажемо, «наукового анти-комунізму» — Мілована Джіласа. Як відомо, його праця «Нова кляса» — це справжня анатомія комунізму, як теорії в практиці; і, як така, ця праця заслуговує на те, щоб стати настільною книгою кожного революційного демократа. Треба сказати, що в праці Джіласа фактично акумульовано й дано (в сконцентрованій формі теоретичної аналізи категоріями марксистської ж соціологічної схеми) все те головне, що вже й до нього було відоме; зокрема ж — відоме саме в літературі українського революційно-демократичного руху (часів видання ним дискусійного органу теоретичної думки — «Наша боротьба») та в літературі українського повстанського руху по війні. Зрештою, воно йде також від думок Хвильового (а Джілас — це ж, власне, теоретично завершений югославський Хвильовий), — бож Хвильовий, як відомо, пророчо передбачав небезпеку «світового чинов-

ника» поруч із небезпекою «світового мільярдера», і майже всю свою творчість присвятив передусім викриванню та нещадному картанню того типу партійного бюрократа, що був для Хвильового прообразом нової кляси паразитів. Власне, те, що було в Хвильового пророчою візією художника слова, знайшло в праці Джіласа своє блискуче доведене теоретичне формулювання, в якому з протилежної до Липинського лівої сторони стверджено фактично той самий висновок, що до нього з іншої, **правої** сторони свого часу прийшов у своїх «Листах до братів хліборобів» Липинський. Маю на увазі його розвінчання деклясовано-інтелігентського, за своєю суттю, соціалістичного руху на базі «наукового» марксизму, що прийшов до голосу в політичному житті на порозі двадцятого віку, як самозголошений адвокат і підставний «репрезентант» робітничої кляси та інших «трудящих» у, сформованому з кінця дев'ятнадцятого століття, індустріальному суспільстві.

Капітальне теоретичне ствердження Джіласа, яке ми поділяємо, стисло можна сформулювати так: професійна партійна політика й її продукт — партійний «професійний революціонер», яким були і Маркс, і Ленін, і Сталін, які теоретично й практично покликали до життя та привели до влади саме партію професійних політиків-революціонерів, — це, в своїй соціологічній суті явище того ж самого порядку, що й професійне, так би мовити, «грошоробство», тобто — наживання капіталу чужою працею. Бож професійна партійна політика, чи професійне революціонерство задля здобуття партійної влади ім'ям «трудящих» — це також роблення капіталу з політики, що стало в наш час новим, особливим видом наживи з чужої праці. І так само, як на початку індустріальної доби концентрація капіталів у руках великих власників у промисловості привела через цю власність до фактичної влади над людьми праці, над трудовим народом, нову на той час клясу буржуазії, що прийшла на зміну пануванню феодальної аристократії, яку ця буржуазія усунула революційним шляхом в ім'я саме визволення всього народу, — так само й у

дальшому розвитку індустріальної доби концентрація політичного капіталу в руках великих власників цього капіталу, якими стали партії, партійні професійні політики, привела саме через спекуляцію цим партійно-політичним капіталом до фактичної, а в Советському Союзі — і юридичної, влади над людьми праці нової класи наших часів — партійно-політичної бюрократії. Вона, ця нова класа, усунувши буржуазію, встановила своє панування також революційним шляхом, в ім'я визволення всього, а передусім — працюючого, народу; але насправді запровадила ще тяжче від буржуазного, бо тотальне, панування над працюючими, експлуатуючи їх у державі, що стала велетенським підприємством нових власників усього в державі через владу в ній.

7. СВІТ ПРАЦІ — ПРОТИ СВІТУ ВИЗИСКУ ПРАЦІ ТА ЗМІНА РОЛІ ПАРТІЙ У НАШ ЧАС

Таке розуміння соціологічної природи взаємопов'язання між власністю і владою чи навпаки — між владою і власністю в наш час, а зокрема — встановлення факту виродження «професійно-революційного» соціалістичного руху в тоталітарно-комуністичний рух переважно інтелігенції різних класів (і найменшою мірою — класи робітників та взагалі працюючих людей), — дає нам базу для дальших висновків. Їх не зробив іще в такій формі Джілас, але вони логічно випливають із його праці про нову класу; і вони саме тепер у різних формах і різних формулюваннях уже робляться в процесі ідеологічних пошуків різних ідейно-політичних середовищ нашого часу. Ці дальші висновки, власне, й ідуть по лінії «третього шляху» — також і в розумінні третього шляху **розв'язання питань державного устрою на засадах справжньої демократії людей праці, що мають бути визволені не тільки від визиску праці капіталом на базі власності засобів виробництва, але й від визиску капіталом на базі влади, як засобу всякої власності взагалі.** Цей третій шлях полягає в шуканні нової формули влади, що не була б ні багатопартійною льотерією боротьби за владу

партій, через які діють впливи інтересів різних, переважно великих, власників, ані однопартійною лавочкою монополістів влади, за допомогою якої її носії мають усі привілеї великих власників.

Цей третій шлях, очевидно, відбиває в собі інтереси тієї третьої сили, яка протистоїть власникам капіталів обох згаданих вище видів у сучасному розподілі суспільно-політичних сил в середині суспільств обох типів організації суспільного життя в наш час: і того, що називається капіталістичним, і того, що називається «соціалістичним» чи «комуністичним». Ця третя сила — це сукупність людей праці всіх трудових класів, у склад яких, крім робітництва й селянства, входять також і фахові працівники різних видів продуктивної діяльності, а також люди розумової й творчої праці, які переважно походять із трудових класів та в міру розвитку освіти й фаховости цих класів все більше перестають із цих трудових класів виділятися в окрему соціальну групу. Це та третя сила, що в відношенні до світу капіталу власників засобів виробництва і власників засобів влади являє собою світ праці в широкому розумінні, світ виробників, творців і керівників виробництва й творчости всіх матеріальних і духових цінностей. Сюди не входять ні «професійні революціонери», ні професійні партійні політики, тобто — люди, що живуть із політики, як окремого «інтересу», що пов'язаний з боротьбою за владу та з привілеями, які дає влада.

Ця третя сила фактично від самого початку соціалістичного руху (що назвав себе спочатку робітничим рухом, а потім — рухом усіх працюючих) намагалась представляти в боротьбі суспільно-політичних сил безпосередньо саму себе, через свій профспілковий рух, виступаючи проти опанування його партією та партійною політикою. Ця третя сила через цілий ряд своїх власних форм боротьби за свої права й інтереси, що не збігалися з інтересами «професійних революціонерів» і партійних політиків, виступила як окрема політична сила також і в революційному

процесі в країнах колишньої Російської імперії, зокрема — в Україні, ставши зокрема справжньою рушійною силою творення рад, саме як форми своєї безпосередньої трудової влади. І якщо ця сила досі не спромоглася з успіхом протиставитися партіям, зокрема ж — комуністичній партії «професійних революціонерів», що взялися «репрезентувати» всіх «трудящих» (опанувавши й ради та перетворивши їх в інструмент своєї партійної політики, а потім — партійної влади), то на це були об'єктивні історичні причини. Однією з головних причин, які стали на заваді розвиткові форм безпосереднього представництва політичних інтересів і прагнень людей праці в особі їхніх конкретних класових груп, було те, що вони досі являли собою переважно маси людей нижчого культурного рівня, здебільшого неосвічених і тому пасивних. З цієї причини вони завжди опинялись під керівництвом освічених та активних у своїй професійно-політичній діяльності представників інтелігенції з інших, переважно нетрудових класів, озброєних різними спекулятивними теоріями, що в вигляді «наукових» рецептів «ощасливлення» людей праці і всього світу ставали «опіюмом для народу». Жертвою такого «опіюму для народу» й став трудовий народ в останній революції, наслідком якої маємо сучасний Советський Союз із його «комунізмом».

Але в наш час, у зв'язку з науково-технічним прогресом, який супроводжується все більш зростаючим рівнем освіченості працюючих мас (бо цього вимагає все більш ускладнена техніка в усіх ділянках праці, що стає все більш фаховою працею), **неминуче зростає й рівень культури та організованості й активності людей праці.** Тому в країнах вищого ступня загального розвитку індустріального суспільства нашого часу приходить до все більшого посилення чисто професійного руху працівників різних фахових ділянок праці та відокремлення цього руху від чисто ідеологічних партійних середовищ; а з другого боку помітно зростає також і вплив професійного руху працюючих на ідеологічні середовища, яким стає все тяжче займатися чи-

сто партійними ідеологічними спекуляціями на абстрактних «інтересах працюючих», оскільки ці інтереси все більше представляють безпосередньо самі працюючі. Світ праці все більш виразно протиставляє себе самозванним «представникам» інтересів і прагнень людей праці партіями професійних «визволителів» і «ощасливлювачів людства». Люди праці більше вже не потребують їх у ролі посередників між ними й тими ідеалами «правди й справедливості», в ім'я яких партії досі виступали в вигляді ідеологічних церков із своїми «професійно-революційними» чи професійно-політичними жрецькими й магами. Стаючи ж усе більш самостійною третьою силою між силами капіталу на базі власності і на базі влади, люди праці поволі приходять до голосу й у політиці в тих державах багатопартійної демократії, де в наш час саме в напрямку боротьби за повну й безпосередню участь працюючих у керівництві державою відбувається мирна демократична революція.

Коли ж мова про підсоветський світ, то маси трудового народу й тут за пореволюційне півстоліття, в наслідок хоч і насильного (форсованого партійно-тоталітарною владою, але й історично зумовленого) процесу індустріальної революції на базі науково-технічного прогресу, вирости в своєму освітньому та загально-культурному рівні, перетворившись у маси свідомих своєї вирішальної ролі кваліфікованих фахівців усіх ділянок праці. Ставши триєдиним трудовим народом фахових працівників міста й села з їхньою фаховою й творчою інтелігенцією (що тісно пов'язана з ними своїм походженням і своїм становищем супроти панівної над ними кляси партійної політбюрократії), цей підсоветський світ праці більше, ніж деінде, відчуває й розуміє анахронізм всесилля в державі (що називається «робітничо-селянською», «трудовою» і навіть «всенародною») тотально панівної комуністично-партійної «церкви» з її все більш анахронічною релігією комуністичної догматичної ідеології, яка все більш стає невідповідною ні науково-технічному, ні культурно-освітньому рівневі

розвитку сучасного індустріального суспільства. Тому й та революційна свідомість, що нині розвивається серед мас підсоветського трудового народу, перебуваючи ще в своєму потенційному стані визрівання в сфері революційного думання, неминуче матиме протипартійний характер «третьої революції» за владу трудового народу — проти влади всяких партій.

Ледве чи можна сумніватися в тому, що після досвіду партійного тоталітаризму та після прикладу капіталістичної демократії (яка, при всіх своїх позитивах у порівнянні з однопартійним тоталітаризмом, також вироджується в багатопартійний політичний «бізнес»); а головне — після історичного досвіду з приходом до влади тоталітаризмів саме за допомогою механізму боротьби партій за владу в багатопартійній демократії, що постійно породжує з себе своїх гробкопателів; після всього цього, достатньо кваліфіковані для безпосередньої репрезентації своїх інтересів і прагнень люди праці всіх фахових ділянок трудової діяльності ледве чи довірять свою долю не тільки якійсь одній партії, а й партіям професійних політиків взагалі. Зрештою, якщо ходять про західній світ багатопартійної демократії, то тут, маючи можливість реалізуватися мирним еволюційним шляхом, тенденція до заперечення доцьогочасних функцій партій, як ідеологічних «церков» та апаратів для боротьби за владу, виявляється вже цілком виразно. В кожному разі політична література західнього світу вже переповнена дискусіями на тему «відмирання епохи ідеологій», а партії й справді перестають бути церквами ідеологічних релігій. І виглядає так, що відокремлення партій від держави в такому ж розумінні, як відокремлення церкви від держави, — це в західньому демократичному світі лише питання часу. Та коли ця нова реформація нашого часу в західньому світі є органічною частиною наявного тут процесу мирної демократичної революції еволюційним шляхом, то в підсоветському тоталітарному світі — це неминучий елемент визрівачої там демократичної «третьої революції».

8. СМЕРТЬ ПАРТІЙ ЧИ ВІДРОДЖЕННЯ ПАРТІЙ У НОВІЙ РОЛІ?

Це звичайно не значить, що ця революція буде просто анти-партійною в тому розумінні, що вона принесе з собою смерть партіям, а зокрема — ідеологіям. Скоріше навпаки: ця революція не тільки неминуче воскресить і покличе до ідейно-творчого життя в визволеному від одно-партійно-догматичного диктату суспільстві багато різних партій, а ще й надасть їм особливого значення, саме як ідеологічним середовищам. Але ця революція напевно змінить природу й ролі партій саме в тому розумінні, що перетворить їх виключно в ідеологічні середовища, які необхідні для справжньої демократії, тобто — для справжнього змагання ідей, що потребують для свого розвитку ідейно-творчих осередків, якими й мають бути партії в демократичному суспільстві. Зрештою, це означатиме не більше й не менше, як повернення партій до того, чим вони історично при народженні демократії спочатку й були. А були вони спочатку передусім клубами й школами політичної думки представників різних суспільних станів, що їм демократичний парламентаризм у всій своїй структурі знизу вгору, а не навпаки, — від місцевих громадських самоуправ до вищого загальнодержавного представницького органу, — відкрив поле для вільної дискусії між оборонцями й противниками різних думок і поглядів на конкретні проекти розв'язання конкретних проблем, які висувало повсякденне життя конкретних груп населення чи народу вцілому. Причому — представники цих груп населення, як виразники різних думок і поглядів, не були ніякими професійними жрецькими й маґами від якихось всерятівничих ідеологічних релігій, а звичайними людьми певних НЕполітичних професій у конкретних ділянках праці, і такими не переставали бути й стаючи представниками в парламенті від відповідних професійних чи територіальних громад.

Відродження демократії в її властивому значенні в процесі революції та після неї, коли бу-

де усунено в підсоветському світі однопартійний тоталітаризм, напевно буде також відродженням партій у їхньому первісному, властивому їм значенні саме «партій», тобто — частин, а не «всеохоплюючих», так би мовити — «вселенських» (і тим самим «єдиноправильних», непомильних) церков ідеологічних релігій, догматичних «ізмів». Цим самим роля партій, як «орденів» чи «авангардів» націй чи клас, безперечно буде заперечена, але заперечена буде й роля партій як просто груп претендентів на владу, тобто — легальних середовищ змовців для боротьби за захоплення влади в державі. Зокрема ж, саме в зв'язку з нонсенсом боротьби за владу, як самоціллю існування партій, напевно буде виключеною можливість існування таких партій, що не є середовищами носіїв певних специфічних, відмінних від інших, ідеологічних концепцій, пов'язаних з певними специфічними проєктами розв'язання певних конкретних проблем, що є відображенням певних конкретних інтересів певних конкретних частин суспільства, які ті проєкти підтримують. Тому партії, як ідеологічні середовища, як осередки творчого політичного думання, мають бути відокремлені від механізму державної влади та стати джерелом впливів на носіїв влади. Але джерелом влади мають бути не партії, а виробничо-творчі ланки трудової діяльності людей праці, їхні фахові й територіяльні форми самоорганізації знизу вгору, куди й має бути спрямована творча енергія партій, як середовищ змагання за впливи своїх ідей на людей праці в межах їхніх форм самоорганізації.

Як відомо, саме такою формою самоорганізації людей праці й були подумані ради трудового народу в нашій, українській революції, як революційно-демократична форма влади трудової УНР. Зрештою, такою формою самоорганізації були первісно задумані й ті ради робітничих та селянських депутатів, що в російській версії «советів» були використані комуністами-більшовиками, як інструмент їхньої диктатури іменем «пролетаріату». Тому можна думати (і ця

думка, звичайно, дискусійна), що «третя революція», як ми її тут мислимо в підсоветському світі й зокрема в підсоветській Україні, будучи революцією трудового народу за свою владу в прямому й безпосередньому значенні цих слів, якщо не почнеться з відродження, то в тій чи іншій формі приведе до відродження ідеї трудових рад, як протиставлення владі партії чи партій взагалі.

Але тут ще раз треба наголосити вже підкреслювану нами тут різницю і навіть протиставність нашої ідеї рад не тільки наявній тепер на нашій батьківщині системі «советів», що перекладаються там з російської мови українським словом «ради», але й російським «советам» взагалі.

9. УКРАЇНСЬКІ РАДИ — ПРОТИ РОСІЙСЬКИХ СОВЕТІВ

Пригадаймо собі ще раз, що наша перша українська революційно-демократична влада в формі Центральної Ради була фактично нашою українською **радянською** владою ще до того, як у Росії так звана «Жовтнева революція» проголосила російську **советську** владу. Причому — наша перша українська **радянська** влада була саме **радянською** не тільки в тому розумінні, що це була просто влада Центральної **Ради** за назвою, але й у тому розумінні, що в той час її активно підтримували, будучи інтегральною й дуже важливою частиною системи організації влади, створені революційними масами робітників, селян і вояків (очевидно — за ініціативою та під впливом демократично-соціалістичних партій) ради робітничих, селянських та солдатських депутатів. Правда, були тоді в Україні не тільки українські **ради** під впливом українських демократично-соціалістичних партій, а й російські, чи вірніше — по російському зорієнтовані, **совети** під впливом чи й під прямим проводом большевиків, зокрема — на Донеччині, Катеринославщині та по інших центрах зрусифікованого й просто російського пролетаріату в Україні. Але ці «совети» абож спочатку хитались,

абож потім стояли явно на негативній позиції щодо влади Української Центральної Ради. Та якщо йдеться про українську більшість рад (часто й під російською назвою «советів» чи «совітів»), зокрема ж — у таких осередках української національно-революційної стихії, як переважно селянські Київщина, Полтавщина тощо, то вони від початків організації Центральної Ради ентузіастично її підтримували і навіть вважали її «центральною» саме в розумінні центрального органу влади рад в Україні.

Особливо ж знаменним є той факт, що ці ж самі ради на своєму Першому Всеукраїнському з'їзді рад у Києві саме в той час, коли новостворена большевицька «советська» влада Росії (до речі — створена після довгого періоду непризнання большевиками існуючих у Росії небольшевицьких «советів», що їх удалося «большевизувати» щойно на другому всеросійському з'їзді тих советів, і то лише підступом) проголосила війну Українській Центральній Раді, — українські ради в більшості стали рішуче на стороні своєї Центральної Ради проти ворожих Україні російських советів. Як відомо, саме в наслідок цього факту невеличкій тоді фракції російських большевиків в Україні (бо українських большевиків тоді ще не було) та їхнім, дослівно — кільком, окремим українським поплентачам довелося скандально втікати з того з'їзду в Києві — назустріч російським советським військам, а потім — під їхнім захистом інсценізувати в Харкові свій власний «з'їзд», щоб проголосити советську владу Росії діючою також і в Україні. Цей факт, до речі, треба пригадати тут уже хоча б тому, що саме тепер (25-го грудня 1967 р.) в підсоветській Україні відбувається офіційне відзначення так званого «п'ятидесятиріччя Радянської України», що є найбільшим блефом останнього півстоліття, — бож фактично п'ятдесят років тому було лише оформлено фіктивним «з'їздом» у Харкові стан війни «советської» влади Росії проти радянської влади України.

Власне, вся дальша історія так званої грома-

дянської війни на Україні 1918-1921 рр. — це фактично була війна двох стихій двох революцій, що зіткнулися у взаємній боротьбі на Україні: національної стихії українських революційно-демократичних **рад** — проти імперіялістично-шовіністичної стихії російських тоталітарно-комуністичних **советів**. А після встановлення Директорією УНР, зокрема ж — актом Українського Трудового Конгресу, влади українських **трудових рад**, війна фактично **радянської УНР** проти тогочасної РСФСР (що включала в себе й підлеглі їй російські большевизовані «совети» в Україні) — це була власне війна **рад проти советів**. Правда, в цій війні з українського боку, на жаль, не було ні єдиного національного фронту, ні єдиної послідовно-національної лінії хоча б «української радянської влади»; тому часто під прапором українських **рад** проти російських **советів** воювала сама українська народня стихія під проводом напів- або й цілком анархічно наставлених отаманів (якими в певний час були і Григор'єв, і Тютюнник, і Зелений, не кажучи вже про чисто анархічний рух Махна). Але в цілому це була війна, хоч і не оформленої відповідним національно-революційним проводом та відповідною програмою, української третьої сили того часу, що була, зрештою, змарнованою силою того самого українського трудового народу, чії інтереси боронили таки держава й армія УНР. І коли в фінальній фазі громадянської війни на просторах усїєї колишньої російської імперії кронштадтські моряки, солдати й робітники з широким мас трудового народу (в тому й великою мірою — з України) проголосили свою третю революцію під гаслом «Вся влада радам, а не партіям! За владу рад — без диктату комуністів!», то це фактично був лише останній відгук української боротьби з позиції третьої сили — за владу рад трудового народу.

Можна думати, і на це є всі підстави, — що майбутня нова третя революція в загально-підсоветському масштабі відродить ідею рад, саме як форми безпосередньої і непартійної (в сенсі партійної монополії на владу) трудової демокра-

тії під оновленим кронштадтським гаслом «Вся влада вільним радам!». Але в такому разі гаслом **української** революції, в яку неминуче перетвориться загально-підсоветська революція в Україні, має стати гасло — **«Ради — проти советів!»**. Очевидна річ, це ні в якому разі не має означати якогось проголошення війни Росії вільних советів (якщо, звичайно, такої війни не проголосять самі російські вільні совети, як це зробили большевицькі совети), але це означає чітке протиславлення **національного** характеру та національного ж, за самою своєю природою, соціально-політичного змісту української революції.

Безперечно, що й на новому, третьому етапі української визвольної боротьби нашого століття українська революція не зможе не нав'язувати до революційної традиції УНР, що народилася півстоліття тому саме як республіка рад трудового народу та може відродитися, як республіка такого ж характеру, але на базі нових, сучасних реальних підстав і сучасних реальних сил для того. І тут постає ще раз питання, на яке мусимо дати тут чітку й вичерпну відповідь, а саме — питання про відношення нашої революційно-демократичної концепції до державницької концепції УНР, яку ми визнаємо за свою.

УНР — УРСР — УНР

1. СПРАВЖНИЙ ХАРАКТЕР ІДЕЇ УНР ЯК ПРОТИСТАВЛЕННЯ УРСР

Перше ніж відповісти на питання, про відношення нашої революційно-демократичної концепції до державницької концепції УНР, треба взагалі спростувати поширене непорозуміння щодо характеру самої ідеї УНР в концепції прихильників УНР на еміграції. Наскільки нам відомо, навіть і в консервативних колах т. зв. «табору УНР», що головну свою місію серед української політичної еміграції вбачають у «збереженні прапору» історичної УНР 1918-1921 рр., немає ніяких ілюзій щодо того, чи можливий і чи доцільний якийсь «поворот назад» у розумінні простого повторення форми й змісту української державности з-перед 50-ти років тому. Найбільше, до чого сягають «претензії» й самих речників екзильного уряду УНР — це організація визвольних зусиль еміграції на базі тих **вихідних позицій**, що їх уже здобув наш народ у створеній революцією УНР, від якої, а не від себе й не від сьогодні, треба продовжувати, замість починати знову, державно-творчу працю тепер.

Зрештою, про якийсь «поворот назад» до УНР не може бути мови вже хоча б тому, що УНР взагалі не була ще чимось стабільним чи, тим більше, чимось статичним, до чого можна б було просто повертатись, як до твердого ґрунту вже завершеного й традиційного укладу державно-політичного життя певного соціально-політичного змісту — на зразок того, що мається на увазі, коли говориться, наприклад, про поворот назад до дореволюційного стану в Росії. **Фактично всякий «поворот назад» до УНР означає насправді поворот до революції, творчим етапом якої була УНР.** Отже, навіть якби й стати на позицію повороту до УНР, то це в дійсності значило б стати на позицію **революційного старту** з незавершеного ще етапу будівництва

української демократичної державности — в дальший, новий етап її розбудови в сучасних чи майбутніх революційних умовах. Справа бо в тому, що **УНР** — це, власне, втілення й символ не так конкретних історичних досягнень української демократичної революції, як тих великих потенційних можливостей української революційної демократії, що їх відкрила перед українським народом нова революційна епоха та що їх здійсненню стала на перешкоді якраз **УРСР** — цей продукт насильства над українською революцією з боку ворожої українській демократії советської Москви. Саме в формі **УРСР** скувала Москва, заморозивши чи спотворивши спекулятивним використанням, закладені в **УНР** потенційні можливості.

При цьому спеціально важливим є той факт, що, як відомо, **УРСР** виникла саме як вимушена обставинами советська антитеза **УНР**, тобто — вона фактично була, так би мовити, советською «анти-**УНР**» (до речі — спочатку деякий час це була навіть «**УНР**» і за назвою), чим у великій мірі залишилась вона за своєю декоративною суттю й досі. З цього ж логічно виходить, що **УНР** і сьогодні є зовсім самозрозумілою стартовою базою революційного заперечення советської **УРСР**, бо ж ідеться передусім про усунення отого советського «анти» щодо **УНР**, після чого кожна справді державно-творча протисоветська сила в Україні відразу ж опиняється віч-на-віч із реальною необхідністю продовжувати державне будівництво від **УНР**, а не від порожнього місця. В цьому сенсі **УНР** є природним внутрішнім, а не зовнішнім, революційним запереченням **УРСР**, — тобто — «запереченням заперечення».

2. ІДЕЯ УНР — РЕВОЛЮЦІЙНО-ДЕМОКРАТИЧНА ІДЕЯ УКРАЇНСЬКОЇ СУЧАСНОСТІ

Власне, це останнє й є головним у тому, чому **УРДП**, як виразник підсоветського протисоветського руху наступного, після-**УНР**-івського покоління, взяла за свою ідею **УНР**. Справа тут не тільки в тому, що ми не безбатченки й тому

«перебираємо прапор» у своїх попередників, а справа ще й у тому, що УНР для нас — це не минуле, а якраз майбутнє, в розумінні саме тих іще не зреалізованих потенційних можливостей української революційної демократії, які в ідеї УНР закладені. Адже й саме поняття «українська революційна демократія», як це вже тут стверджено, не наш винахід, а поняття, що його широко вживали творці й провідники УНР доби великої демократичної революції — Грушевський, Винниченко й Петлюра, а в зміст цього поняття і тоді входили такі елементи (зокрема ж — виразна орієнтація на український трудовий народ, як безкласову національну цілість), які тепер входять і в нашу революційно-демократичну ідеологію. Значить ми не тільки порядком історичного переємства поколінь однієї нації, а й порядком спадкоємства ідей споріднених соціально-політичних сил нації, є продовжувачами справи, втіленням якої була й лишилась УНР.

Але всяке продовження взагалі, а продовження в історичному житті поколінь зокрема — це, звичайно ж, не повторення, а дальший розвиток і доповнення. То ж коли ми говоримо про Українську Народню Республіку, як про мету нашої боротьби за незалежну демократичну державу українського трудового народу сьогодні, то ми маємо на увазі, звичайно ж, не минулу УНР, першої чверті цього століття, а сучасну чи майбутню УНР другої половини цього (чи може й початку наступного) століття. І так само, як наша ідеологія української революційної демократії має своїм ґрунтом сучасну підсоветську дійсність України, так само й невід'ємна від цієї ідеології наша ідея Української Народньої Республіки закорінені в тому ж самому ґрунті і з нього виростає. Ми можемо сказати навіть більше, — що ідея Української Народньої Республіки, як конкретної форми й конкретного змісту майбутньої, післясоветської української держави — це найбільш відповідна, послідовно випливаюча саме з підсоветського ґрунту україн-

ської сучасности, революційно-демократична ідея.

Зрештою, ідея УНР — це конкретна й зовсім реальна програма побудови українського державно-політичного устрою на місці УРСР, — навіть і в тому разі, якби ця побудова була насправді перебудова УРСР шляхом її усамостійнення та наповнення новим українським державно-політичним змістом, що, звичайно, само собою означало б усунення советського змісту УРСР й відповідної тому змістові її советської ж форми. Очевидно, що справа взагалі не в назві, а в суті, але в даному разі вже сама назва УНР є конкретною формулою суті, в якій — ціла державно-політична програма.

3. УНР — ОРГАНІЧНА ЧАСТИНА ІДЕЙНО-ПОЛІТИЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ УРДП

Саме так — як програму, конкретну державно-політичну програму, а не тільки як символічний «прапор» державно-історичної традиції, розуміє УРДП ідею УНР у своїй концепції боротьби за незалежну демократичну українську державність майбутнього. Республіканська форма і народній демократичний зміст тієї держави, за яку боремося ми, чітко окреслені й підкреслені в наших програмових документах та в нашій ідеологічно-політичній публіцистиці. В перших проектах програми нашої партії вона, як відомо, навіть і називалась «демократично-республіканською», від поняття «демократична республіка», яким було конкретизовано нашу програмову мету. Коли ж потім головний наголос було перенесено на ідеологічну концепцію революційної боротьби за демократичну республіку в ситуації підсоветської дійсности УРСР, а саме поняття «демократична республіка» було ще більш конкретизовано в назві реально існуючого протиставлення УРСР, тобто — створеної демократичною революцією Української Народньої Республіки, то наша, названа революційно-демократичною, партія однак не перестала бути такою ж і демократично-республіканською, вірніше — народньо-республіканською. Властиво, нашу пар-

тію можна б навіть назвати, вживаючи всі головні складники її ідеологічно-програмової суті, українською революційно-демократичною партією народніх республіканців, але таке докладне уточнення нашої назви не є необхідним, оскільки ми й так є виразно задеклярованою партією УНР-івського фронту.

Та все ж деяке уточнення самого нашого «УНР-івства», тобто — нашої концепції УНР, як нашої конкретної програмової мети, треба тут таки зробити. Справа в тому, що наша концепція УНР — невід'ємна від нашої загальної ідеологічної концепції, бо вона з нею не тільки органічно зв'язана, але саме з неї вона послідовно й випливає. Цим самим вона має під собою й ту ж таки соціально-політичну базу, як також і ту ж таки історично-соціологічну мотивацію, що й наша революційно-демократична ідеологія. І так само, як і наш новий серед протисовєтської еміграції ідеологічний рух є відмінним від інших на еміграції саме своєю внутрішньо-підсовєтською природою, так само й наша концепція УНР відмінна якраз своїм розумінням УНР передусім з точки зору підсовєтських протисовєтських українських сил.

Конкретно це значить передусім те, що річчю першої важливості в нашій концепції УНР є не історично-правний аргумент легітимности (значення якого, ми, як відомо, також у своїй практичній політиці всіляко підкреслюємо), а також і не історичний соціально-політичний зміст УНР минулого періоду її існування, що грає таку велику роллю в концепціях безпосередніх репрезентантів історичної УНР та її історично-традиційних партій. Відмінно від них (але, звичайно, ніяк не протилежно до них), ми репрезентуємо в своїй концепції, так би мовити, «підсовєтську» ідею УНР, тобто — саме те природне внутрішнє, а не зовнішнє, революційне заперечення УРСР, про яке ми вже говорили вище, вказуючи, що й сама УРСР фактично виникла як «анти-УНР».

Саме тому ми говоримо про Українську Народню Республіку і за назвою і за суттю, підкреслюючи її республіканську форму й її все-

народній зміст! Останнє — всенародній зміст — це, власне, те головне, що було метою й створеної революцією історичної УНР, але що існувало в ній лише в потенції, якої повністю не реалізовано через незавершеність самої нашої знівеченої советським насильством демократичної революції. Клясове роз'єднання й клясові протиріччя всередині самого українського народу, що їх спекулятивно використала Москва, як відомо, були однією з найважливіших причин, які довели до советської перемоги над українською революцією і до зруйнування нашої державності в формі УНР. Усунення того роз'єднання і тих протиріч в загальнонаціональних інтересах було, як також відомо, однією з головних соціальних цілей української революційної демократії доби історичної УНР, здійсненню якої перешкодило, власне, советське насильство. Та коли нова, советська форма соціального поневолення всього народу однією новою експлуаторською клясою стерла попередні клясові різниці, а нове протиріччя між цілим народом і його новими експлуаторами стерло попередні клясові протиріччя, то повернення попереднього стану після усунення советського поневолення, звичайно, ані не можливе, ані не доцільне.

Тому то й та демократія, яка має бути запроваджена після повалення советського тоталітаризму в Україні, за нашою концепцією, не може бути старою клясовою, на взаєминах клясової нерівності побудованою, демократією, тобто — демократією того типу, від якої починалася розбудова історичної УНР, а на якій кінчається тепер розвиток старої капіталістичної системи на Заході. Інакше кажучи, це має бути нова, некапіталістична демократія, яка проте не буде й соціалістичною, оскільки після тієї геніальної компромітації соціалізму в практиці здійснення цієї ідеї в ССРСР, свідками й жертвами якої стали саме підсоветські покоління нашого народу, про якусь соціалістичну систему, як організацію суспільного життя за приписами теорій соціалі-

му, а не за вимогами реального життя, в після-советській українській державі не може бути й мови. Та, як уже було зазначено попередньо, це не виключає тих елементів демократичного соціалізму, що властиві організації соціально-економічного життя модерного суспільства в кожній сучасній державі та які, зокрема, неминучі в зв'язку з тією економічною базою, на якій постане післясоветська **УНР з новою, післясоветською, некапіталістичною демократією.**

Але тут ми знову входимо в сферу проблематики, що є дискусійною не тільки серед української еміграції взагалі, але й у самому нашому середовищі. Тому, конкретизуючи далі соціально-політичний зміст нашої концепції УНР, автор цих рядків мусить іще раз нагадати, що мова тут не про якісь адоптовані вже партією програмові постуляти, а про загальні принципи, які є під дискусією, і їх інтерпретація тут, очевидно, належить авторові цих рядків.

4. КОНКРЕТНА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ПРОГРАМА МАЙБУТНЬОЇ ПІСЛЯСОВЕТСЬКОЇ УНР

Говорячи про економічну базу, на якій постане майбутня післясоветська УНР ми, очевидно, маємо на увазі передусім базу **націоналізованої** великої й середньої індустрії загальнонародного значення, яка, звичайно, не може й не повинна бути денаціоналізована в користь якихось неіснуючих власників-капіталістів, а має бути лише перетворена в справді **національну** власність вільного українського трудового народу, як суверенного власника своєї справді **національної** держави. Але це також і база **націоналізованої** торгівлі загальнонародного значення та промисловости товарів широкого вжитку, де, за виключенням великої зовнішньої торгівлі, в основному **денаціоналізація** є можлива й доцільна, але не в користь нетрудової приватної власности, а тільки в користь різних видів **громадсько-кооперативного** володіння на засадах приватного, а не державного, кооперування. І наре-

шти — це також база т. зв. «усуспільненого», а насправді удержавленого, сільського господарства й ремісництва та зв'язаних з ними видів внутрішньої торгівлі, як також і торгівлі місцевого значення взагалі, де перехід на приватне володіння є не тільки можливим і доцільним, але й найбільш природним та бажаним, — проте, знову ж таки, лише в формі **трудої приватної власности** й організованої на приватно-трудоих засадах кооперації.

Власне, **трудоий принцип власности при наявності паралелізму в економіці трьох видів володіння засобами виробництва — національно-державного, громадсько-кооперативного й приватно-трудоого** — це той головний і, по-нашому, єдиний реально можливий, доцільний і бажаний принцип організації господарського життя на післясоветській економічній базі, що його ми кладемо в основу нашого розуміння соціально-політичного змісту майбутньої УНР за нашою концепцією. І лише остільки, оскільки національно-державна й почасти громадсько-кооперативна форми власности можуть бути з точки зору капіталістичних теорій господарства трактовані як соціалістичні, то саме **націоналізовану індустрію та кооперацію в промислі й у торгівлі** маємо ми на увазі, говорячи про елементи демократичного соціалізму, що їх не виключає післясоветський некапіталістичний лад майбутньої УНР, за яку ми боремось.

Але від цього цілість системи, яку ми бажаємо мати в післясоветській УНР, ніяк не може бути названа соціалістичною, — не тільки тому, що в ній має бути **приватне трудове володіння на засоби виробництва в сільському господарстві, в ремісництві й у місцевій торгівлі**, але — й це найголовніше — тому, що в ній, за нашою концепцією, має бути **вільний ринок**. В умовах же вільного ринку навіть і державна, не кажучи вже про кооперативну, форми господарювання мають функціонувати на засадах вільного змагання в інтересах споживачів, отже в інтересах широких народніх мас, до яких має достосовуватись і державне плянування, а не навпа-

ки. До того ж наша концепція передбачає також **акційне співвласництво працюючих і в державних підприємствах**. Саме вільний ринок і через нього — економічний вплив працюючих-споживачів на державне планування й державну економічну політику — це той суттєвий елемент нашої концепції організації господарства в майбутній УНР, що її ми називаємо **господарча демократія**, вважаючи її необхідним доповненням правової політичної демократії.

Та, як відомо, **господарча демократія на засадах вільного ринку** — це, з точки зору соціалістичних теорій, капіталізм. Остільки, оскільки це справді можна вважати елементом капіталізму, можна говорити, що й наша концепція включає, вірніше — не виключає, й елементів капіталізму, маючи на увазі власне те, що в деякій економічній літературі називається «народнім капіталізмом». Але від цього цілість системи в майбутній УНР за нашою концепцією ніяк не може бути капіталістичною, бо про капіталізм у розумінні якогось панування нетрудових експлуататорських класів у ній не може бути й мови — саме якраз тому, що в ній, за нашою концепцією, має панувати **трудоий принцип володіння**, і не тільки в господарстві, а й у політиці, тобто — **трудоий принцип народньої влади в народній демократичній державі**.

Іначе кажучи, наша революційно-демократична концепція організації цілості суспільно-економічного ладу й державно-політичного устрою в майбутній УНР — це **концепція демократії не тільки правно-політичної, але й господарської, економічної, основаних на трудовому принципі, як влади, так і власности, в державі**. І цей вид нової, некапіталістичної, але й не соціалістичної, демократії, як влади трудового народу, можна найкраще окреслити, і тому ми окреслюємо, поняттям **трудова демократія**.

5. ІСТОРИЧНІ ПІДСТАВИ НАШОЇ РЕВОЛЮЦІЙНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ НОВОЇ УНР

Мусимо пригадати тут ще раз, що саме поняття «трудова демократія», як зрештою й основні засади самої ідеї трудової демократії, включно з ідеєю влади трудових рад — це, власне, те, що нерозривно зв'язане з тією революційно-демократичною ідеологією нашої історичної УНР, від якої, як уже було сказано раніше, походить і назва й суть ідеології нашого революційно-демократичного руху сьогодні. Це, кажучи, узагальнено, ідеологія **Грушевського-Винниченка-Петлюри** періоду спільної революційно-демократичної творчості на чолі УНР усіх трьох особистостей цієї тріяди — в момент найвищої хвилі піднесення української демократичної революції. І ця ідеологія зафіксована, зокрема, в таких найважливіших документах нашої історичної УНР як 3-ій і 4-й Універсали Центральної Ради, Деклярація Директорії УНР і Універсал Українського Трудового Конгресу.

Хоч це все загальновідомі речі, проте пригадуємо їх тут ще раз саме як факт, що його здебільшого або ж ігнорується, або ж відкидається переважною більшістю т. зв. «старої» й «нової» позасоветської, та частково й зпідсоветської, української протисоветської еміграції. Радо нав'язуючи до цих самих історичних документів УНР, як доказів нашої недавньої державности, самостійности й соборности, вони одночасно засуджують конкретний соціально-політичний зміст тієї державности, самостійности й соборности як, мовляв, «лівий», «соціалістичний», а тому, нібито, навіть і «большевицький». Аргументами при цьому, звичайно, є ті самі заперечення проти «лівизни» Центральної Ради й Директорії УНР, що їх не тільки виставляли, але в ім'я яких і боролися колись проти УНР представники чи оборонці саме тих нетрудових класів в Україні, проти яких був спрямований трудовий принцип фактично радянської влади революційно-демократичної УНР.

Для ясности мусимо тут же зазначити, що на тлі тих історичних обставин, в яких тоді творилась УНР, такий принцип був таки справді лівим, великою мірою соціалістичним і, як такий, тактично помилковим, бо передчасним. Справа в тому, що тоді цей принцип не запезпечував якраз **всенародности** УНР, що могла тоді бути лише надклясовою, без чого не можна було будувати тоді справді демократичну державу. Адже базою для будови держави була тоді клясово поділена, клясово неоднорідна нація, що вимагало надклясової державної політики. Але цей аргумент уже давно став аргументом історичним, оскільки єдина нетрудова кляса, проти якої може тепер бути спрямований трудовий принцип згаданих революційно-демократичних документів історичної УНР — це кляса советської монопартійно-державної бюрократії, яку, звичайно ж, треба усунути, щоб взагалі могла існувати УНР. Якщо ж так, то **сьогодні нема ніяких підстав ні для кого, крім тих, хто хотів би повернути назад дореволюційні клясові відносини, вважати трудовий принцип і форму трудових рад за щось неприйнятне, бо «ліве».** Бож після усунення пануючої сьогодні в УРСР експлуататорської кляси, єдиним сувереном УНР може бути тільки трудовий, а не якийсь інший, народ України, тобто — робітники, селяни й трудова інтелігенція, що їм і заповідали передачу влади у формі їхніх рад усі три верховні державні інституції УНР, — які, зрештою, були таки лівими — і Центральна Рада, і Директорія, і Трудовий Конгрес.

6. ЛІВА, ПРАВА ЧИ ЦЕНТРОВА КОНЦЕПЦІЯ УНР?

Таким чином, те, що було може й занадто лівим понад чотири десятки років тому — тепер уже не є й не може бути взагалі — ані лівим, ані правим, а скорше центровим у сьогоднішньому розподілі соціально-політичних сил, на які тільки й може орієнтуватись сьогодні реальна українська протисовєтська політика. Та, зрештою, оскільки «лівим» традиційно іменується взагалі

те, що є революційним у відношенні до існуючого, то сьогодні будь-яке ототожнення советського з лівим — це явний анахронізм і зовсім незаслужений комплімент советській реакції й контрреволюції, боротьба проти якої є й може бути тільки революційною, отже — лівою боротьбою. Інша справа з соціалістичними тенденціями революційно-демократичної ідеології творців історичної УНР. Якщо йдеться про соціальний зміст трудової демократії, яку вони обстоювали, то сьогодні, як уже було сказано вище, цей зміст цілком відповідає тим елементам демократичного соціалізму, які включаються в сучасну революційно-демократичну програму майбутньої УНР. Але, якщо мова про пов'язання того принципу в часи творення історичної УНР з панівними тоді соціалістичними теоріями, то це якраз те, що сьогодні, в зв'язку з советською компромітацією теоретичного соціалізму на практиці, вже мусить розглядатись як історичний пережиток. Тим більше це відноситься до такого історичного непорозуміння, як помилкова уява в минулі революційні часи про можливість спільного шляху українських демократичних соціалістів з російсько-«советськими», тоді ще «соціалістичними», тоталітаристами, чим грішили деякі з творців нашої історичної УНР. Сьогодні, на тлі підсоветського досвіду нашого народу, нам усім уже ясно, що це було історичне непорозуміння, яке ми, звичайно, відкидаємо. Але, підходячи до справи саме історично, не відкидаємо, засуджуючи за помилки, творців нашої історичної УНР, досвід яких, включаючи й досвід їхніх помилок, беремо за вихідний пункт нашої дальшої боротьби за ідеали Української Народньої Республіки.

Отже, можна сказати, що трудова демократія, в якій, не виключаючи й форми трудових рад, ми вбачаємо конкретний соціально-політичний зміст мабутньої УНР за нашою революційно-демократичною концепцією, — це має бути завершення на новій післясоветській соціально-економічній базі здійснення тієї ідеї і форми трудової демократії, що лежала в основі й на-

шої історичної УНР доби найвищого піднесення української демократичної революції, — але з урахуванням історичних помилок і підсоветського досвіду нашого народу. Цим самим ми, відмінно не лише від противників концепції УНР серед протисовєтської еміграції, але відмінно й від частини її прихильників (які від історичної УНР беруть лише формальні акти самостійности й соборности чи формальну легітимність її державно-урядових інституцій на еміграції), не відриваємо в ній форми від змісту, а розглядаємо їх нероздільно в історичній перспективі. І беремо від неї, розвиваючи в своїй ідеологічній концепції, саме ті закладені в ній потенційні можливості української революційної демократії, розвинути які в новій історичній дійсності та з урахуванням історичних помилок і є нашим історичним завданням.

7. ПРАПОР ГРУШЕВСЬКОГО-ВИННИЧЕНКА-ПЕТЛЮРИ — НАШ ПРАПОР СИНТЕЗИ В БОРОТЬБІ ЗА НОВУ УНР

В тому сенсі, як це сказано вище, — наша революційно-демократична ідеологія взагалі є продовженням у розвитку революційно-демократичної ідеології наших попередників — **ГРУШЕВСЬКОГО-ВИННИЧЕНКА-ПЕТЛЮРИ** часів їхнього спільного революційного керівництва УНР. Саме той революційно-творчий період, а не пізніший емігрантський, є історичним джерелом нашої ідеології сучасного етапу боротьби за УНР у протиставленні советській УРСР. При чому, називаючи імена трьох провідників нашої демократичної революції й державности, ми маємо на увазі синтезу (й очевидно — пересмислення на новому історичному етапі) ідейних позитивів усіх трьох, відкидаючи те, що різнило їх на конкретному історичному тлі їхньої діяльності й що вже відійшло в історію, як неактуальне сьогодні; але не викидаємо нікого з цієї тріяди, як це роблять або ж ті, що самі ще живуть в історичному минулому, або ж ті, що не здатні дивитись на історичне минуле з перспективи актуальної сучасности.

Звичайно, ми також маємо досить підстав розглядати критично деякі конкретні політичні кроки того чи іншого з названих трьох діячів. Зокрема ж це відноситься більше до перших двох, ніж до останнього, третього в трійді. Але це ані не засуд «лівизни» в першому випадку, ані не піднесення «правизни» — в другому, бо ми зовсім не схильні бачити одне в чорних, а друге в білих кольорах. Ні, наш критицизм відноситься передусім до помилкових зовнішніх орієнтацій в одному і в другому випадках. А щодо внутрішньої орієнтації всіх трьох на український трудовий народ і його трудову демократію, на інтереси й забезпечення в державі інтересів українського трудового селянства, робітництва й трудової інтелігенції, а не якихось інших нетрудових (і фактично й неукраїнських) класів, то в цьому відношенні ми вважаємо всіх трьох однаково виправданими історією сьогодні. Тому ми й говоримо про синтезу ідейних позитивів трійди, до якої й нав'язуємо в своїй ідеологічній концепції УНР майбутнього.

Ця синтеза для нас, як і для більшості українців протисоветських переконань, очевидно, символізується передусім ім'ям **Петлюри**, саме через об'єднання цілоти головних позитивних ідей української демократичної революції в тому масовому народньо-революційному русі, що ввійшов у нашу свідомість у підсоветських умовах під назвою «петлюрівщини». Але під цією назвою в нашу свідомість увійшов і Грушевський, і Винниченко, і Тютюнник, і Зелений. Зокрема ж — те, що зв'язане в нас нерозривно з поняттям «петлюрівщини» — це передусім підсоветська, внутрішньо-українська, підпільно-революційна, а не емігрантська, «петлюрівщина»; її ідеї й гасла, будучи живим революційним протиставленням ідеям і гаслам советської УРСР, близькі нам саме своєю пов'язаністю з реальною революційною проблематикою нашого трудового народу вже на етапі його підсоветської протисоветської боротьби в УРСР. До цих ідей і гасел саме й нав'язуємо ми сьогодні в нашому протиставленні УРСР з позицій УНР, як

внутрішньо-українського, а не зовнішнього, заперечення УРСР. Тому нам нема чого боятися й тези про ради, як конкретну форму народньої влади, яка може бути не тільки гаслом, а й реальною концепцією державно-політичного устрою післясоветської УНР, за яку боротиметься український підсоветський народ. Власне в цьому є один із головних елементів тієї підсоветської протисоветської ідеї УНР, як внутрішнього, а не зовнішнього, заперечення УРСР, що означає боротьбу за **революційно-демократичне перетворення УРСР — в УНР**. Ідеться тут, ясно ж, не про перебудову існуючих тепер в УРСР советів, як форми диктатури КПСС в УРСР, шляхом простого очищення її від комуністів, — у форму нової народньої влади. Ні, йдеться тут про докорінну зміну та фактично цілковите усунення советських фальшивих «рад» народом разом із цілою советською комуністичною системою. Отже — йдеться про заміну советських «рад» новими — і за формою, і за змістом, **українськими народніми радами**, що постануть з народньої ініціативи знизу. А така «радянська» концепція є, власне, «антирадянською» в советському розумінні, бо ж вона **антисоветська** в дослівному значенні цього слова.

8. ЗАКЛЮЧНІ МІРКУВАННЯ ПРО «ЛІВЕ» Й «ПРАВЕ» В УКРАЇНСЬКІЙ ПРОТИСОВЕТСЬКІЙ ПОЛІТИЦІ ТА НАШЕ МІСЦЕ В НІЙ

Можна не сумніватись, що серед відомих «безпомильних» («єдиноправильних»!) кіл нашої еміграції не забракне «суддів», які заатакують цю нашу концепцію УНР як «ліву», а тим самим, за їхньою логікою, мовляв і «большевицьку» (бо ж для них усе, що ліве — большевицьке). Але якби те, що говорять «безпомильні», брати справді поважно, то в нас на еміграції взагалі було б неможливе ніяке живе політичне думання, бо все зводилось би тільки до повторення кількох їхніх куцих «безпомильних» істин, які вже давно виявились нічого не вартим товченням води в ступі. Та в тім то й справа, що

хто ж сьогодні, крім самих «безпомильних», бере поважно те, що вони говорять? Навпаки, вже давно існує серед думаючої частини еміграції своєрідна традиція, згідно з якою, власне, атака з боку «безпомильних» є найкращим атестатом життєвості заатакованої думки. То ж будемо сподіватися, що й висловлені тут думки не будуть позбавлені такого відзначення.

Щождо «лівизни», то, знову ж таки, якщо «безпомильні» й подібні — це серед нас «праві», то хіба ж це не честь бути від них ліворуч? Та й чому, взагалі, бути обов'язково «правим»? Адже, повторюємо, «лівим» називається те, що є революційним у відношенні до існуючого. Якщо йдеться про наш революційно-демократичний рух, то він безперечно революційний у відношенні до того, що існує тепер в Україні як панівна система, і в цьому сенсі він очевидно лівий. Відмінно від наших емігрантських «правих», ми не вважаємо советську систему за щось революційне, а навпаки — це для нас реакція й контрреволюція. Але й на еміграції, оскільки тут існує засилля й команда «безпомильних», що фігурують як праві, наше відношення до такого стану речей також революційне, тобто — ми хочемо зміни такого стану, бо він ненормальний. **Нормально має бути рівнорядність лівого, правого й центрального секторів політичного думання.** Отже, в відношенні до наших емігрантських «правих», ми таки «ліві». Та справа в тому, що фактично те, що ліворуч від наших «правих» — це насправді центр. То й ми, будучи на еміграції лівими в відношенні до наших правих, є, звичайно, тут рухом **ЦЕНТРОВИМ**, але в відношенні до советської системи на нашій батьківщині — ми ліві.

Та, мабуть, наша концепція УНР не задовольнить багатьох і серед самих т. зв. «УНР-івців», зокрема ж тих, що розуміють усю політичну працю з позицій УНР тільки як «зберігання прапора» історичної УНР. Це також «праві» кола, оскільки **правим є безперечно всякий консерватизм.** Зрештою, як відомо, в системі УНРади, що складається з тих партій, які визнають кон-

цепцію УНР, є і праві, і ліві, і центровики. Правда, розподіл цих секторів в УНРаді традиційно-історичний, тому ліві там — це соціялісти. Але УРДП в системі УНРади, як це визначив свого часу Багрянний, «партія несоціялістична, але ліва». Ліва очевидно тому, що революційна, не консервативна й не права. Отже, ми — ліва партія УНР, ми — ліві революційні УНР-івці, і тому й наша концепція УНР не є й не мусить бути ідентична з тим розумінням УНР, що його мають інші, праві УНР-івські партії.

Передусім же, і це мусимо тут повторити на заключення ще раз, наше УНР-івство — це не просто «зберігання прапору» чи «перебирання прапору» історичної УНР. Нав'язуючи до живої історичної традиції УНР, як твору великої й незавершеної ще демократичної революції, ми маємо за свою мету не повернення назад до УНР, **А РЕВОЛЮЦІЙНИЙ РУХ ВПЕРЕД ДО УНР** — до нової, майбутньої УНР. Тому УНР для нас — це жива програма майбутнього, а не сам лише символічний прапор чи правно-легітимна форма для простого продовження державної традиції, яку ми, звичайно, шануємо й підтримуємо.

Це останнє — державна традиція УНР — як засіб раціональної організації українських протисоветських політичних сил на еміграції в єдиній ієрархічній системі УНРади й Державного Центру УНР, безперечно, має величезне значення. Зрештою, це єдиний шлях до усунення головного прокляття нашої політичної праці на еміграції — безконечної каруселі безнадійних «консолідаційних зусиль» у формах різних, один одного заперечуючих і один одного змінюючих, «комітетів» та «ініціатив» з рамени конкуруючих партійних середовищ. Але це — площина емігрантської практичної політики, якою далеко не вичерпується наша загальноукраїнська політична праця. Щождо загальноукраїнської політики, то тут наше «УНР-івство» — це принципово-концепційне піднесення ідеї УНР як конкретної програми нової української держави майбутнього — нової і за формою, і за

змістом, і за єдністю форми й змісту в ній. І коли вже говорити про «перебирання прапора», то ми таки перебираємо його від наших попередників, але не як музейну реліквію, яку треба лише «зберігати», а як стяг бойового походу вперед, на боротьбу за завершення великої революції й здійснення великої ідеї української революційної демократії — в розумінні і в інтересах сучасних і майбутніх українських поколінь.

Грудень 1967 — червень 1968

ЗВІДКИ Й ЧОМУ „ТРЕТЯ СИЛА, ТРЕТІЙ ШЛЯХ, ТРЕТЯ РЕВОЛЮЦІЯ?

(Продовження з 16-ї сторінки)

стині його доповіді на 2-му з'їзді, де мова йде про напрям революційно-демократичного руху в підсоветській дійсності (у той час «під Сталіном»), що за Багряним є єдиним реальним полем вияву нашого руху, як реальної ідейно-політичної сили. Ці твердження висловлено в розділі «Наше соціально-політичне кредо» зокрема так: «...Антисталінський світ під Сталіном є суцільний, соціально однорідний, а головне — **наставлений проти сталінського соціал-комунізму, цей світ в той же час є в своїх тенденціях все ж таки ЛІВИЙ, суґубо демократичний. Через те НЕ МОЖЕ БУТИ АНІ П'ЯТОЮ КОЛОНОЮ КАПІТАЛІЗМУ, АНІ БУДЬ-ЯКИМ ОПЛОТОМ РЕАКЦІЇ.** Ми виростаємо з цього світу, як його породження і заперечення. Як ідея, як соціально-політична концепція, ми виростаємо з конкретної історичної дійсності. І та дійсність формує нас десятиліття.

»...СССР є велетенським вузлом кричущих соціальних, національних і ідейно-політичних протиріч, породжених самою доктриною при її реалізації в даній історичній дійсності... Всі ці протиріччя в сумі є спричинником певного комплексу настроїв і прагнень народніх мас ССРСР. Це бажання, прагнення і настрої — існуючий режим повалити. Це характерно для України і для всіх націй ССРСР. І тут власне лежить та могутня революційна підойма, якою можна режим в ССРСР перекинути геть... Кожна революційна партія, яка схоче бути справді революційною і відіграти історичну роль, очоливши демократичну революцію в ССРСР, мусить хапатися за цю підойму...

...Скажуть, що саме тут лежить загроза скотитися до реставрації. Що ж, загроза може бути... Більше того, будуть сили, які схочуть ту реставрацію загнути аж так далеко, щоб відно-

вити поміщицько-капіталістичний лад. Тільки, чи це є можливе з низки причин? Це є неможливе. А от реставрація інша... буде метою революції і її рушійною силою. Це реставрація **ВІД** сталінського соціалізму. Це реставрація **ДЕМОКРАТІЇ**. Це буде реставрація людських свобод і людських прав, аж до права на приватну власність. Аж до права людини вибирати добровільно між соціалізмом, комунізмом, капіталізмом і любою іншою господарською системою. Будучи **ПРОТИ РЕСТАВРАЦІЇ ПОМІЩИЦЬКО-КАПІТАЛІСТИЧНОГО ЛАДУ**, ми одначе **ЗА РЕСТАВРАЦІЮ... ВЖЕ РАЗ ЗАВОЙОВАНОГО, АЛЕ БОЛЬШЕВИКАМИ ВІДІБРАНОГО**.

...Будучи партією Українського Трудового Народу, ми є послідовні і кажемо: якщо право приватної трудової власності входить у число людських свобод, то ми хочемо цієї свободи для українського народу і будемо за неї боротися. Але **ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО ТРУДОВОГО НАРОДУ**. Просимо це розуміти. І не плутати з будь-якими правами тих, хто де нього не належить.

Стоячи на таких засадах і вважаючи демократичну революцію в ССРСР за шлях до остаточного визволення і розкріпачення українського народу, трактуємо всякий **ЛІВИЙ** соціалістичний курс для себе неприйнятним, а для справи шкідливим, з уже висловлених мотивів. **В** однаковій мірі буде неприйнятний і шкідливий усякий рух **ПРАВОГО** реставраторського толку. Для нас, як для революційної партії, збитися на ці манівці було б крайне згубно і трагічно. Думаю, що цього не станеться.

Висловлені тут постуляти були висловлювані не раз. Вони власне й становлять суть, що ми її вкладаємо в поняття «революційна демократія»...

Не зайвим буде таке ось підкреслення: в частині критики соціалізму ми ставимо питання гостро не тому, що хочемо воювати з усіма соціалістами, а тому, що хочемо для себе граничної ясності в питаннях для нас виключної ваги. Замість резюме до цього розділу могла б бути така наша девіза: **Забираючи від реставрації ВЛІВО,**

а від сталінського соціалізму ВПРАВО, ми будемо СССР розбільшовизувати. А розбільшовизувати — це значить розсоціалізувати від сталінського соціалізму. І робитимемо це **революційно** і в повній мірі, **спираючись на тенденції широким мас** в СССР до такого розсоціалізування. І знову ж таки, **будучи послідовно вірними цим тенденціям, СКІЛЬКИ Б МИ НЕ ЗАБИРАЛИ ВПРАВО, ВСЕ ОДНО МИ БУДЕМО ЛІВМИ**» (там же, стор. 11, 13-18).

Як бачимо, в цих висловлюваннях Багряного, порядком визначення «соціально-політичного кредо» нашого руху на самому його старті, фактично накреслено саме той напрям, який цілковито покривається поняттям «третій шлях». Адже для кожної політично письменної (і, звичайно, політично чесної) людини ясно, що шлях, який іде в напрямку «від реставрації вліво, а від сталінського соціалізму вправо», — це ж, власне, і є той шлях, який у наш час називається загально «третій шлях». Це так званий «шлях між капіталізмом і соціалізмом», який для нас, як породження й заперечення советського соціалізму, це вже насправді «шлях по той бік капіталізму і соціалізму», як перейдених уже для нас систем. Але це також шлях, який щодо розв'язання соціально-політичної проблематики нашого народу сьогодні, зокрема ж у питанні про власність, означає **синтезу** позитивних елементів обох перейдених для нас систем у творенні **нової**, некапіталістичної й несоціалістичної системи з різними, в тому й приватною, формами власності, але **тільки трудової** власності, в інтересах **тільки трудового народу**. Саме це з граничною ясністю й підкреслив основоположник нашого руху, визначаючи його шлях на стартовому в цьому відношенні 2-му з'їзді УРДП. І саме це покладено ним і в розуміння поняття «революційна демократія», а також — і в розуміння змісту тієї демократичної революції, що її має на увазі, як шлях до своєї мети, наш революційно-демократичний рух. Чи треба пояснювати, що демократія в інтересах **тільки** трудового народу та з приватною власністю **тільки** для

трудового народу — це власне й є та **трудова демократія**, що не є ні капіталізмом, ні соціалізмом, а являє собою **щось третє**. А в зв'язку з цим і та демократична революція, яка має встановити новий, третій у відношенні до «буржуазної» (капіталістичної) й «пролетарської» (соціалістичної), тип демократії, — звичайно ж не може бути інакшою, як саме «третьою революцією» (третьою також у відношенні до «буржуазних» і «пролетарських» революцій минулого) трудового народу.

Таким чином, виглядає, що для повноти формулювання ідейно-програмової концепції українського революційно-демократичного руху саме в категоріях узагальнених понять, що висловлюють ідею «чогось третього», в доповіді Багряного на 2-му з'їзді бракувало тільки самих слів про це «третє». Та все ж таки про саме це третє Багряний своє слово таки сказав — у своїй останній доповіді в ідейно-програмових справах українського революційно-демократичного руху — на 4-му з'їзді УРДП 1955 р.

Ці слова було сказано, правда, не прямо, а посередньо — через ту оцінку доповіді автора цих рядків на 4-му з'їзді, що її (оцінку) подано в цитаті з доповіді Багряного на тому з'їзді — в епіграфі до цих вступних зауваг. «Підсумком усіх наших думок і висловлювань на цю тему за весь час» назвав Іван Павлович цю доповідь. А вона, як у цьому може переконатися кожен, прочитавши її тепер, дослівно вся була спрямована саме до того висновку, який потім, на 5-му з'їзді, зроблено в узагальненій формулі «третя сила, третій шлях, третя революція».

6. ТЕЗИ ПРО ТРЕТЮ ПОЗИЦІЮ НАШОГО РУХУ В «ПІДСУМКУ ВСІХ НАШИХ ДУМОК І ВИСЛОВЛЮВАНЬ НА ЦЮ ТЕМУ» НА 4-МУ З'ЇЗДІ УРДП

Тому що це принципово важлива справа, доведеться тут нагадати найголовніші тези цієї доповіді автора цих рядків на Четвертому з'їзді УРДП бодай у найстисліших витягах. Ці тези зводяться власне до **трьох** тверджень, які

фактично містять у собі все те, що покривається поняттями «третя сила», «третій шлях» і «третя революція». У першій тезі мова йде про те, що втілений в УРДП український революційно-демократичний рух — це в українському політичному світі нова ідейно-політична сила, відмінна від попередніх двох, втілених у політичних формаціях з доби УНР та з доби політичної монополії західньо-українських формацій ОУН, у відношенні до яких УРДП — це таки третя політична формація нової доби. Це теза в доповіді на 4-му з'їзді звучить в основних її твердженнях дослівно так:

»Базою постановня й існування нашої партії, як НОВОЇ партії, є НОВА українська дійсність «здійсненого соціалізму», в якому ми, як свідомі себе люди, народились і вирости. І тому наше головне завдання, наша місія — бути першим осередком кристалізації НОВОЇ ІДЕОЛОГІЧНОЇ СИЛИ, народженої і зростаючої всередині нової української дійсности. . .

Ми є партія цілком **НОВОГО** типу, і «уенерівці» ми є тільки остільки, оскільки йдеться про форму української держави. Якщо ж ідеться про її зміст, то в цьому ми багато й багато в дечому з іншими «уенерівськими» партіями розходимося. . . Ми творчо включаємо в джерела своєї творчости також і критику нашої історичної демократії. . . Подібні ж речі мають місце і в питанні нашого відношення до українського націоналізму. . .» («Резолюції та окремі доповіді 4-го з'їзду УРДП», 1955 р., стор. 8-9, 15-16).

У другій тезі цієї ж доповіді мова йде про те, що напрям програмових шукань українського революційно-демократичного руху щодо розв'язання соціально-економічних та політично-устроєвих проблем сучасної України в майбутньому — це **новий напрям**, який у відношенні до напрямку двох попередніх українських політичних формацій являє собою **шлях синтези** на базі засвоєння позитивів і відкинення негативів попередніх етапів розвитку української й світової політичної думки; отже — таки **третій** напрям — у відно-

шенні до двох інших, репрезентованих партіями з доби УНР та з доби політичної монополії західньо-українських формацій ОУН. Ця теза в основних її твердженнях дослівно звучить так:

»Ми вважаємо, що західньо-капіталістична демократія є в стані перманентної кризи своєї недосконалості, і тому демократія, за яку ми боремося проти советського «здійсненого соціалізму», на нашу думку, повинна бути іншою, НОВОЮ, позбавленою тих недосконалостей, які вона має тут.

...Будівництво демократичного ладу в нашій країні ми мислимо собі на базі тих революційних соціально-економічних змін, які в нашій країні вже сталися. А ці революційні зміни, починаючи від 1917 р. саме й полягають у тому, що з капіталізмом, який у нас завжди був невід'ємний від чужого імперіялістичного панування, наша країна вже попрощалася. Інша справа, що ми зовсім не належимо до тих, що хотіли б за всяку ціну «не дозволити» на розвиток певних елементів капіталізму, які стихійно й неминуче прийдуть, як тільки советський «здійснений соціалізм» стане недійсним...

Але так само стоїть у нас і справа з т. зв. «соціалізмом»... Ми не є принципові ліквідатори певних, вигідних нашому народові форм успішного, хоч би це й дійсно були соціалістичні форми господарства, — так само, як ми не є принципові реставратори капіталізму. І в одному, і в другому випадку ми виходимо не з якихось пунктів філософії капіталізму, чи філософії соціалізму, а тільки з реальних вимог реального життя нашого народу в реальній дійсності сьогодні.

...Ми йдемо до СИНТЕЗИ української державної думки і ТВОРЕННЯ НОВОЇ КОНЦЕПЦІЇ української демократичної держави ШЛЯХОМ ТВОРЧОГО ЗАПЕРЕЧЕННЯ НЕГАТИВІВ НАШОЇ ІСТОРИЧНОЇ ДЕМОКРАТІЇ та ПІДНЕСЕННЯ ЇЇ НА ВИЩИЙ ЕТАП, на етап власне СИНТЕТИЧНИЙ» (там же, стор. 10-13, 16).

І нарешті в третій тезі цієї доповіді мова йде про те, що та нова, невідома в своїх остаточних

зарисах, майбутня **революція**, що її має на увазі наш революційно-демократичний рух, — це, за своїми цілями та за своїм ідейним змістом, у відношенні до двох попередніх, відомих нам типів революцій (буржуазно-демократичної та соціалістично-комуністичної) таки **третя** революція. В цій тезі власне найближче підійдено до тези про «третю революцію» в доповіді на 5-му з'їзді, бо сказано дослівно про те «щось третє», що є ідеєю тієї революції. Ось окремі дослівні формулювання цієї тези в доповіді на 4-му з'їзді:

«Скрізь у світі відбуваються процеси, які є виявом передня грядучих змін, а ми є часткою процесу, що відбувається в нашій країні, де вже відбулися найбільші революційні зміни нашого часу; і ми знаменуємо собою початок ще новіших змін, які мають власне **СКОРЕГУВАТИ, ПОСТАВИТИ НА СВОЄ ВЛАСТИВЕ МІСЦЕ ТОЙ ПОРЯДОК РЕЧЕЙ, ЯКИЙ БУВ ВЛАСТИВОЮ ІДЕЄЮ ТІЄЇ РЕВОЛЮЦІЇ, ЩО ЇЇ НАШ НАРОД УЖЕ ПЕРЕЖИВ**. Ми знаменуємо собою **ПОЧАТОК НОВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ**, що визріває вже не проти капіталізму, якого в нашій країні вже нема, а проти того **советського соціалізму, який у нашій країні вже здійснений**».

Далі в цитованій тут доповіді на 4-му з'їзді подано цитату з Герцена про «нову невідому революцію» проти доведеного «до скрайніх наслідків, до безглуздя» соціалізму, — ту саму цитату, що її тепер узято за мотто до «Програми демократичного руху Радянського Союзу». Оскільки, свідомо вжита як заключний акорд доповіді на 4-му з'їзді, цитата з Герцена в тій доповіді була також її головним мотивом, — цей факт має свою окрему вимову, що варто окремої уваги. В кожному разі — це мотив саме тієї «третьої революції», що її мав на увазі автор доповіді, як революції «по той бік капіталізму і соціалізму». Про це й сказано далі в доповіді так:

«...Гряде **НОВА, ЩЕ НЕВІДОМА РЕВОЛЮЦІЯ**. І власне ми є одним із перших носіїв тієї **НОВОЇ**, ще неокресленої в усіх своїх подробицях, **НАСТУПНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ**. . . Ідеєю тієї ре-

волюції не є НІ РЕСТАВРАЦІЯ КАПІТАЛІЗМУ, НІ РЯТУНОК СОЦІАЛІЗМУ. Ідеєю тієї революції взагалі не є НІ КАПІТАЛІЗМ, НІ СОЦІАЛІЗМ. Але тому, що ідеєю її є ЩОСЬ ТРЕТЄ, що має бути і ПІСЛЯ КАПІТАЛІЗМУ, І ПІСЛЯ СОЦІАЛІЗМУ, в ній є творчо синтезовані на вищому етапі елементи обох цих, уже минулих для нас систем, як і взагалі в кожній системі є творчо перетоплені в ній елементи попередніх систем.»

Отже — тут уже фактично було сказано все те, що на 5-му з'їзді УРДП було тільки вбрано в цілісну словесну формулу з ужиттям тих понять, які на час 4-го з'їзду ще не були в широкому вжитку в поточній політичній літературі, як це було вже на час 5-го з'їзду. Але щодо виражених словами понять, то про це було також сказано в доповіді на 4-му з'їзді ось що: «...Революційно-прогресивною тенденцією також і на Заході є прагнення до такого ладу, що не був би ні капіталізмом, ні соціалізмом. Так що в цьому відношенні наші тенденції збігаються з революційно-прогресивними тенденціями світу.

«Як бачимо, ідеться тільки про те, що ця тенденція ще не знайшла свого виразного й остаточного теоретичного сформулювання і своєї остаточної назви. Але всякі теоретичні окреслення постають після виявлення певних явищ, а не навпаки. В процесі ж виявлення явища постають тільки окреслення самого процесу. Так і з нашим рухом, як суспільно-політичним явищем сучасної української політичної дійсності, що проростає в майбутнє. Становлення нашого руху перебуває в процесі творчості. Сьогодні ми називаємо цей процес — за його ближчою ідейною суттю — **українська революційна демократія**. Яку назву прибере цей рух у своєму дальшому розвитку, це покаже майбутнє, і не тут, а там, де він щойно знайде своє остаточне завершення — на Батьківщині» (див. «Революції та окремі доповіді 4-го з'їзду УРДП», видання ЦК УРДП, 1955 р., стор. 19-20).

7. ЧИ ПЕРШЕ СЛОВО БАГРЯНОГО МУСИТЬ БУТИ Й ОСТАННІМ?..

Таким чином у доповіді автора цих рядків на 4-му з'їзді УРДП фактично вже була мова про те, що в доповіді на 5-му з'їзді було названо поняттям «третя революція». Це поняття (вжите, звичайно, умовно) цілком логічно впливає з ужитого в доповіді на 4-му з'їзді окреслення «нової, невідомої майбутньої революції», як такої, що її ідеєю є «щось третє»; і це «третє» там же окреслено поняттям «синтеза» — в розумінні саме синтези перейдених у нас етапів капіталізму і соціалізму та зв'язаних з ними етапів двох попередніх революцій. Досить лише прочитати ще раз усе, що сказано автором цих рядків про «третю революцію» (як також і про «третю силу» й «третій шлях»), щоб переконатися, що це лише логічно завершений автором хід думок, уже висловлених раніш у доповіді на 4-му з'їзді. А щодо самого поняття «третя революція», то це власне та назва революційно-прогресивної тенденції, про яку в доповіді на 4-му з'їзді сказано, що «йдеться тільки про те, що ця тенденція ще не знайшла свого виразного й остаточного теоретичного сформулювання і своєї остаточної назви». Отже — питання дальшого формулювання й оформлення відповідною назвою цієї тенденції не тільки залишено в доповіді на 4-му з'їзді відкритим для дальших шукань у дискусії в межах нашого руху, але про це й прямо сказано в заключних рядках доповіді, де поставлено навіть твердження про умовність і самої назви «революційна демократія», що нею ми покищо лише окреслюємо сам процес нашої ідеологічної творчості в напрямку шукання саме «чогось третього».

Це останнє особливо треба підкреслити тут, бо ж йдеться про те, що вся доповідь автора цих рядків на 4-му з'їзді УРДП була спрямована власне до цього висновку. І коли І. П. Багрянний сказав на тому з'їзді про цю доповідь, що вона «прекрасна й цілком вичерпно відповідає на питання про нашу ідеологію та наш світогляд» і що «вона є підсумком усіх наших думок і ви-

словлювань на цю тему», — то що це значить? А це значить не тільки схвалення основоположником нашого руху визначення основної тенденції розвитку нашого руху, як розвитку в напрямі шукань «чогось третього». Це значить також те, що основоположник нашого руху, вважаючи цей рух за такий, що перебуває ще в процесі свого творчого ставання, своїм схваленням тези про це на 4-му з'їзді, так би мовити, відкрив «зелене світло» авторові цієї тези для можливих дальших творчих шукань, включно з шуканням відповідної формули в назві словами того, що в загальних окресленнях визначено на 4-му з'їзді, як основний напрям цих шукань. Очевидно й самозрозуміло, що шукання — це дискусія, а в дискусії завжди хтось мусить мати сміливість першим сказати ще не сказане слово, яке може бути (й найчастіше — буває) спірним. Але ж саме з цього й почався наш рух, — із сміливости Багряного сказати першим спірне слово. Ба навіть більше: це перше спірне слово Багряного, від якого почався розвиток УРДП саме як «багрянівської» партії, фактично й було саме словом про... «щось третє». На жаль, саме ті, хто найбільше серед нас любить спекулювати ім'ям Багряного, фальшиво вболіваючи за якийсь вигаданий ними «багрянїзм», «забули» (ніколи насправді й не знаючи) це перше слово Багряного, тому й довелося його тут іще раз нагадати. Та при цьому треба також поставити й питання, яке логічно випливає з нагадування про сміливість Багряного сказати перше слово. Це питання таке: чи ж перше слово Багряного мусить бути й останнім?..

8. ЯКА «НЕЧИСТА СИЛА» БОЇТЬСЯ ВСЬОГО «ТРЕТЬОГО»?

Та коли йдеться про слова в прямому розумінні, то треба ще тут окремо сказати дещо про «третю революцію». Якщо взагалі все, що є «третє», вже самим тим, що воно «третє», є запереченням самої суті соціалістично-комуністичної доктрини, яка визнає тільки «або-або», то поняття «третя революція» — це поняття осо-

бливо «антисоветське» за самою своєю природою. Згідно з советською історіософією, жовтнева «пролетарська революція» — це, так би мовити, остання революція, яка розв'язує всі проблеми. Після неї, згідно з советською (і марксистською взагалі) схемою історичного процесу, вже ніяка інша революція неможлива, бо все що проти встановленої цією революцією системи — це тільки «контрреволюція». Тому то, за цією схемою, після жовтневої «пролетарської революції», що знищила встановлений «буржуазними революціями» капіталізм, сама думка про якусь наступну «третю революцію» — це найбільша «ересь».

Але саме тому революційне мислення внутрішніх сил заперечення советської системи логічно розвивається в напрямку формування ідеї «третьої революції». Зокрема ж це стосується до категорій революційного мислення вже підсоветських поколінь, які власне тільки й можуть бути носіями нової майбутньої революції в підсоветському світі. Той факт, що саме в цьому напрямку йде розвиток революційного процесу в СРСР, засвідчений також у літературі про людей, ув'язнених у советських концтаборах, де власне й відбувається нині ідейне формування сил «третьої революції». І саме звідти й узято цю ідею та її словесне вираження поняттям «третья революція».

У зв'язку з цим варто звернути увагу на той факт, що ще 1955 р., саме тоді, коли в доповіді автора цих рядків на 4-му з'їзді УРДП з'явилося окреслення нової майбутньої революції проти советського «здійсненого соціалізму», як революції, що її ідеєю є «щось третє», — саме тоді в газеті «Український Прометей», яку редагував тоді автор цих рядків, з'явилась передова стаття під заголовком «Привид Третьої революції». Ця стаття являла собою огляд змісту книги німецького поворотця з советських концтаборів, відомого свідка повстання в'язнів на Воркуті Йозефа Шольмера, — «Мертві повертаються». В цьому огляді, що його написав В. Вальченко, а зредагував, як передову статтю, автор цих

рядків, між іншим є такі спостереження і висновки в'язня советських концтаборів:

«Другий важливий факт, про який забуває західній світ, — пише Шольмер, — це склад людей у тих таборах примусової праці. Там уже давно нема тих, хто добре знав советську систему з початку її існування, а ще менше тих, хто взагалі знав ДОсоветську дійсність... Ці люди не знають минулого. Вони, як правило, всі розглядають як першу, так і другу революцію, як **позитивний факт**... Вони за збереження здобутків двох перших революцій і відкидають капіталістичну систему в тому вигляді, як вона є на Заході... Вони вважають себе нащадками героїчних батьків, що від декабристів боролися за волю, пройшли через першу й другу революції, советські концтабори, і тепер працюють для підготовки **ТРЕТЬОЇ ВЕЛИКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ**... Шольмер зазначає недвозначно, що Захід мусить у своїй тактиці думати не лише про тих, що сидять у Кремлі, але й **про тих висококваліфікованих людей, які в глибині советських концтаборів працюють над підготовкою ТРЕТЬОЇ ВЕЛИКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ**» («Український Прометей», передова стаття «Привид Третьої революції» за підписом В. Вальченка, 2. червня 1955 р.).

Отже, хоч ідея «третьої революції», як і саме це поняття, виникли ще «в огні і бурі революції» 1918-1921 рр., проте відродження, чи вірніше — новонародження, цієї ідеї та нове життя цього поняття — це явище вже чисто підсоветської дійсності. І саме звідти воно й вихоплене для формулювання ідейно-політичної концепції українського революційно-демократичного руху 60-х та початку 70-х років. Тому саме воно є тим, що може бути (й напевно буде) найбільш природнім для руху, завдання якого якраз і полягає в тому, щоб бути ідейно-політичним виразником тих підсоветських «висококваліфікованих людей, що в глибині советських концтаборів працюють над підготовкою третьої великої революції»!

Цілком зрозуміло, що «привид третьої революції» жахає советських комуністів. Вони бо-

яться взагалі всього «третього», як цього боїться всяка «нечиста сила», що, згідно з народньою мітологією, мусить зникнути від святого числа три. Але що це за «нечиста сила» завелася і серед нас, що також боїться всього «третього», а від «привиду третьої революції» з переляку тікає в обійми чорної ночі реакції?..

ЗАКЛЮЧНІ ЗАУВАГИ ДО ДИСКУСІЙНОЇ ТЕМИ:

ХТО Й ЧОМУ БОЇТЬСЯ „ТРЕТЬОЇ СИЛИ, ТРЕТЬОГО ШЛЯХУ, ТРЕТЬОЇ РЕВОЛЮЦІЇ“?

...Питання стоїть тільки так: буржуазна чи соціалістична ідеологія. Середини тут нема; бо ніякої «третьої» ідеології не виробило людство; та й взагалі в суспільстві, роздертому клясовими суперечностями, і не може бути ніколи позакласової чи надкласової ідеології.

(В. Ленін — Повне зібрання творів, т. 6, стор. 39-40. — Цит. за статтею «Актуальні питання боротьби проти антикомунізму» в газ. «Правда», Москва, 13. жовтня 1969 р.).

Позитивний світ існує тільки в двох сферах: або капіталістичний, або соціалістичний. Третього не існує на практиці, ані навіть у теорії.

(І. Майстренко — «Лікарю, сцілися сам» — «Українські вісті», ч. 61-62/119-120 за 5. вересня 1947 р.).

...Є лише два шляхи і дві сили: шлях і сили людоненависницького комунізму, з одного боку, і шлях та сили антикомуністичної західньої демократії... Третього шляху немає, як немає і третьої сили і як не може бути після Великої Національної Революції якоїсь «третьої революції».

(М. Степаненко — І консолідація, і інтеграція. — «Українське життя», Чикаго, 9-го лютого 1969 р.).

1. «ВІД ВЕЛИКОГО ДО СМІШНОГО — ЛИШ ОДИН КРОК», АЛЕ КОМУ ЦЕЙ КРОК ПОТРІБНИЙ?

Три цитати, наведені в епіграфі, подано тут скоріше як курйоз, ніж як зразок аналогічної аргументації речників «трьох сил», що, звичайно ж, не мають між собою нічого спільного. Передусім — цей курйоз наочно доводить відому сентенцію, що «від великого до смішного — лиш один крок». У цьому випадку ленінська формула, що є загальною для всіх ортодоксальних марксистів — соціалістів і комуністів, — це все таки щось із того великого, яким історично був колись той рух, що витворив цю теоретично-догматичну формулу. Цілком логічно, будучи свого часу послідовником теоретичного марксизму, цю ж формулу повторив і колишній лідер ліво-соціалістичної течії в УРДП, полемізуючи з І. П. Багряним перед виходом цієї групи з партії, що саме тоді ставала на позиції «третьої сили».

До речі, якщо йдеться про колишнього лідера ліво-соціалістичної течії в УРДП, то сьогодні він, як уже речник сучасного ревізійнізму в марксизмі, напевно вже не повторив би цю формулу. Бо її спростовано передусім самим розвитком сучасних соціалістичних рухів у напрямку саме трансформації в «третю силу». Але навіть і як вислів послідовно дотримуваної колись клясично-соціалістичної схеми суспільно-політичного мислення, ця формула заслуговувала свого часу на поважне її трактування і поважне заперечення. Тому то, нав'язуючи до цієї формули в своїй доповіді на 2-му з'їзді УРДП, що визначив позиції українського революційно-демократичного руху саме як позиції «третьої сили» (див. повідомлення-звіт про 2-й з'їзд у «Наших позиціях» ч. 1, 1955 р., стор. 47), І. П. Багрянний з приводу цього висловився саме так — у тоні поважного заперечення.

»Отже, — казав він, — світ роздертий надвоє і перед кожним стоїть дилема «або-або». З погляду переконаного ортодоксального соціаліста таке твердження є закономірне і суб'єктивно вірне, виправдане. Якби я був соціалістом, я б теж

так твердив... Нас цікавить інше: вірною чи невірною є така оцінка сьогоденної політичної ситуації в світі? І мусимо сказати, що така оцінка є наскрізь невірною...» (див. там же, стор. 5).

І тут власне й приходимо «від великого до смішного», тобто — до тієї ленінської формули, тільки «навпаки перелицьованої», що до неї «з переляку» вдався наш храбрый «енко». Вживаємо тут збірне ім'я «енко», як його вживав Хвильовий у своїх памфлетах проти примітивів від «червоної просвіти» в літературі. Бо якщо в випадку цієї нашої «енківщини» можна говорити про якийсь «ізм», то це, звичайно, примітивізм. Саме примітивізмом тільки й можна пояснити той факт, що в своїй донкіхотській війні проти тіней минулого під ім'ям вигаданої примітивом «майстрєнківщини» (примітивне мислення потребує конечно якогось кліше), наш спізнений на чверть століття «борець» проти цієї уявної «марксо-ленінської небезпеки» потрапив якраз у компанію найортодоксальніших (але й найвідсталіших) марксо-ленінських послідовників. Адже відомо, що найосновніша різниця між марксо-ленінським і протилежними йому способами суспільно-політичного мислення полягає власне в тому, що для першого все зводиться тільки до двох протилежностей «або-або» («а третього не може бути»), тоді як заперечення марксизму-ленінізму найперше означає заперечення цього «або-або» та визнання третьої й більшої кількості можливостей (але спершу — «чогось третього», як вислідної змагання двох протилежностей).

Саме тому комуністи, як повітря, потребують простого заперечення по лінії «або-або», чим і пояснюється їхнє намагання за всяку ціну скинути в один кіш «капіталізму», «фашизму» і т. п. все, що тільки протистоїть їм з будь-якого боку, включно з опозицією серед них самих. Така схема, спрощуючи картину боротьби різних сил, одночасно полегшує їм (комуністам) боротьбу проти тих сил, які для них найстрашніші: проти **нових** сил саме отого «чогось третього», що завжди народжується в боротьбі **старих**

протилежностей «або-або», заперечуючи їх обох і відкриваючи «третій шлях» — шлях синтези, шлях початку нового циклю розвитку (і, звичайно, нового циклю боротьби, що є взагалі законом життя і всякого руху вперед). Тому то комуністам так вигідно завжди «оформляти» все «що не з нами, а проти нас», як просту протилежність «правого» — «лівому», «реакції» — «революції», «капіталізму» — «соціалізму» і т. п. І тому також таку велику прислугу роблять їм ті «страшні антикомуністи», які своє «анти» (що є в них, по суті, просто протилежною стороною комунізму, переверненого навпаки), виставляють конечно як «єдиноправильний», «безкомпромисовий» і т. п. «шлях боротьби» (як правило, «боротьби» лише язиком — у відношенні до справжніх комуністів, а «ділом» — передусім проти всіх «хто не з нами, а проти нас»).

2. ЗВІДКІЛЯ Й ЧОМУ ВИСКОЧИВ НАШ «ЕНКО» З СВОЇМ ПРИМІТИВНИМ «АБО-АБО»?

Як правило, носіями такого простого «анти» є войовничі примітиви, що ставлять ставку на т. зв. «маси» звичайних вуличних крикунів, яких завжди не бракує для підтримки різних дешевих демагогів з їхніми спекуляціями на примітивних емоціях. Типовими щодо цього є всякі «вожді черні», з яких виникають однаково — і комуністичні, і фашистські прапороносці крайніх «анти». І нема нічого легшого й простішого, як комуніста перетворити в фашиста і навпаки, що вже не раз доведено новітньою історією. Бож для такого перетворення не потрібно ніякої еволюції (що зв'язана з процесом переосмислення, отже — з мисленням, яке для цього типу людей чуже), а потрібно лише перевернути ту саму медалью другим боком, тобто — «перелицювати» ту саму крайність «навпаки». А це якраз і є та «позиція», на яку протилежна сторона (в даному разі — комуністи) намагається зіпхнути всіх своїх ворогів, бо саме на такій «позиції» найпростіше і тому найлегше їх (ворогів) бити. Тому то саме на цю «позицію» штовхають сьогодні ко-

муністи зокрема протикомуністичну еміграцію; а примітиви — найкраще знаряддя досягнення цієї цілі.

У світлі цього цілком зрозуміло, чому комуністи, зокрема ж — советські «комуністи», так радо вихоплюють для узагальнення цілого табору своїх ворогів обов'язково найкрайніших «анти» (часом — цілком мізерних своїм значенням «останніх із могікан») і реклямують їх на всі лади, підживлюючи їх штучно й роблячи їх «провідною силою» не тільки в їхніх власних очах, але також в очах і тих примітивніших «мас», на яких це й розраховано. І парадоксально, але факт: цей «трюк» комуністам вдається так добре, що коли йдеться про українську протикомуністичну еміграцію, то сьогодні найвірніший спосіб здобути серед неї «популярність» — це вказати на те значення, яке надає комуністична пропаганда якомусь «найбільш безкомпромісовому» крайньому «анти», в протилежність до його противників. Тому й маємо в нас такий потяг усіх шукачів дешевої популярности — до самореклями в змаганні, хто більший «анти». І саме тут найкраще «поле до попису» всіх наших демагогів і претендентів на «вождів» примітивних «мас».

Ось тут криється й секрет того курйозу з нашим «енком» в УРДП, що потрапив у смішну позицію в компанії саме тих, проти кого він так храбро з герлигою свого примітивного «або-або» вискочив. Дешева «слава» різних «івців» з найкрайнішого закутку нашої еміграційної «України» вже давно вабила його, тому ідеологічна «фірма» УРДП, що не надавалась для такого «політичного бізнесу», вже давно була «зайвим тягарем» нашому «енкові». Але що міг він зробити, коли його роля в УРДП була тільки «організаційна», бо для «душі» руху в нього передусім не було ніякої душі. Тому, доки душа УРДП жила, а тому жили й люди з душами в УРДП, нашому бездушному «енкові», крім «тихого» інтригування проти людей з душами та виживання їх з партії, нічого іншого не було робити. Але час його прийшов тоді, коли помер головний но-

сій душі УРДП та надхненник усіх живих душ у ній. Тоді, доскочивши в обезголовленій партії до «влади», наш «енко» став у ній власне виразником духу безголов'я, поставивши ставку на примітива. Саме на це й розраховано було примітивне «або-або» нашого «енка» в «боротьбі» проти «третьої сили», якою визначила себе УРДП на самому старті свого шляху, що став торуванням саме третього шляху в українських і світових ідейно-політичних шуканнях нашого часу.

3. ЗАДИ ЛЕНІНІЗМУ, ПІД «АНТИКОМУНІЗМ» ПЕРЕЛИЦЬОВАНОВОГО.

Але розрахунок на примітива виявився скандальним прорахунком нашого «енка», з погляду саме тієї «політичної кар'єри», заради якої він до цього вдався. Річ у тому, що виступивши проти «третьої сили» під демагогічними гаслами показного «антикомунізму», наш «енко» виявив такий кричущий свій власний примітивізм, що сам же й викрив фальшивість свого «антикомунізму», як лише «перелицьованого» пропагандивного «анти» того ж таки комунізму. Бож виявилось, що наш горе-«політик», як то кажуть, «зеленого поняття не має» про те, про що взявся говорити, на завдавши собі труду бодай хоч одним оком заглянути в політичну літературу. З неї ж він би довідався те, що відоме кожному справжньому антикомуністові, а саме: що це ж, власне, чистісінький комунізм, та ще й **ленінської** марки — заперечувати всяку третю силу та всяке шукання третього шляху з безвихіддя безнадійного «або-або» між комунізмом і капіталізмом (який породив і постійно живить комунізм). Справді бо: розпочавши свій химерний «похід» проти самої суті УРДП, наш «енко» взявся дослівно повторювати «зади» конаючого ленінізму, захопившись наосліп саме за ленінську формулу початку нинішнього сторіччя — про неможливість чогось третього між двома крайніми «ізмами».

Як відомо, саме в своїй «клясичній» праці «Що робити?» (1901-2), з якої власне й почався

російський більшовизм, Ленін люто накинувся, як на найбільш небезпечну тенденцію шукання «чогось третього», на тенденцію в тодішньому соціал-демократичному русі до т. зв. «тред-юніонізму». А ця тенденція полягала в тому, щоб чисто робітничий рух боротьби за інтереси людей праці відокремити від догматично-марксистського партійництва керівної в соціалістичному русі інтелігенції з панівних клясів, що стала перетворювати робітничий рух у свою партійну «лавочку». Запекло поборюючи всіх тих, які (за словами Леніна) «уявляють, що чисто робітничий рух сам собі виробить і виробляє свою самостійну ідеологію», Ленін доводив неможливість такої ідеології. Заступаючи інтереси й погляди, щойно народженої тоді в лоні соціалістичного руху, касти майбутніх партійних політбюрократів, як нібито незаступимих фахівців «єдиноправильної» теорії соціалізму-комунізму, Ленін у висновку своїх чисто схоластичних аргументів ортодоксального марксиста писав:

»Оскільки про самостійну, самими робітничими масами, в самому ході їхнього руху витворювану ідеологію не може бути й мови, то питання стоїть тільки так (підкреслення Леніна — В. Г.): буржуазна чи соціалістична ідеологія. Середина тут немає (бо ніякої «третьої» ідеології не виробило людство; та й взагалі в суспільстві, роздертому клясовими суперечностями, і не може бути ніколи позаклясової чи надклясової ідеології)« (В. Ленін — Повне зібрання творів, вид. 5, Москва, 1959, т. 6, стор. 38, 39-40).

Парадоксально, але факт, що цю ленінську формулу наш «енко» повторив саме в зв'язку з тією ж таки проблемою створення самостійної, вільної від соціалістично-комуністичного теоретичного догматизму, ідеології трудового народу, яку (проблему) порушив автор цих рядків у своїй доповіді для 5-го з'їзду УРДП під назвою «Третя сила, третій шлях, третя революція». Звичайно, це сталося передусім тому, що наш «енко», як йому й личить, не має звички читати, щоб писати, бо вважає, мабуть, що одне й друге — це різні річі. Тому він не тільки потрапив у

халепу, начепивши на себе ленінську кепку, але й осмішив себе, як справжнього графомана, начіплюючи на заатаковану ним спробу шукання «чогось третього» водночас і налічку «ревізїонїзму» (перегляду устійнених «істин»), і протилежну цьому налічку «догматизму» (недопустимости перегляду устійнених «істин»).

Але йдеться тут не про те, щоб лише вказати на графоманство «енка», а про те, щоб вияснити — чиї ж власне «позиції» взявся захищати цей «енко», воюючи проти «третьої сили, третього шляху, третьої революції»? Тому доведеться тут починати з нагадування про речі, які потрібно нагадувати лише для політично неписьменних людей. Але що ж поробиш, коли твоїм противником є політичний неписьменник?..

4. ЧОМУ ТА ЯК СОВЕТСЬКА ПРОПАГАНДА ПОБОРЮЄ «ТРЕТЮ СИЛУ» ТА «ТРЕТІЙ ШЛЯХ»?

Кожному, хто слідкує за політичною літературою останніх часів (особливо з кінця 50-х та протягом 60-х років), відомо, що формування «третьої сили» між двома крайніми та реакційними полюсами — капіталїзму і комунїзму, а особливо — процес оформлення в межах цієї «третьої сили» нового ідейно-політичного напрямку, що його загально називають «третім шляхом», — це явище, яке найбільше стривожило Москву, і тому саме проти нього найбільш ополчилась останнім часом советська пропаганда. Та це й не дивно, бо «третя сила» — це умовне окреслення всіх тих ідейно-політичних течій у сучасному світі, які в боротьбі проти комунїзму виступають не з позицій захисту капіталїзму чи нав'язування соціалїзму, а з позицій ревізїї їх обох, заперечення і відкинення їхніх негативів і крайнощів, та синтези їхніх позитивних життєвих елементів — для творення нового соціально справедливого ладу на базі свободолюдної демократії. Тому в межах «третьої сили» природньо еднаються і некапіталїстичні «праві», і некомунїстичні (та недогматично-соціалїстичні) «ліві» рухи — від християнсько-соціалїчних (зо-

крема — католицьких) та національно-державницьких (типу деґоллівського), через соціально-трудоі (типу анґлійських лейбористів та правоцентричних соціалістів західноєвропейських країн), до ревізіоністично-революційних рухів усередині комуністичної системи східноєвропейських країн, включно з підсоветськими країнами (зокрема — рухів типу угорської та чехословацької революцій).

Оскільки головними елементами синтези в цих рухах стали з одного боку — засади політичної демократії, що найбільш розвинулися в умовах сучасного західного капіталізму, а з другого боку — засади економічної демократії, що є суттю ідеї соціалізму, то саме на базі сполучення понять «демократія» і «соціалізм» популярним (але не точним і не єдиним) стало окреслення цілості рухів «третьої сили» поняттям «демократичний соціалізм» (хоч насправді «демократичний соціалізм» — це лише один із елементів синтези ідей «третьої сили»). Зокрема ж під цим загальним окресленням об'єднує й атакує советська пропаганда всі рухи «третьої сили» в напрямку шукань «третього шляху», характеризуючи їх, як найбільш небезпечний «винахід» войовничого антикомунізму.

Але, наприклад, у статті під гаслом «демократичний соціалізм» в «Українській радянській енциклопедії» про «третій шлях» пишеться як про «дальшу» еволюцію теорії «демократичного соціалізму» і говориться про це так:

»«Демократичний соціалізм» — антинаукова реакційна теорія... Після другої світової війни стала головною теорією анґлійських лейбористів та правих соціалістів... Дальша еволюція теорії «демократичного соціалізму» виявляється у відмовленні від політики націоналізації, у розвитку ідеї «третього шляху»: здійснення соціалізму на базі «мішаної економіки» і приватної власності» («УРЕ», т. 4, 1961 р., стор. 69).

Отже — суть «третього шляху» тут майже правильно визначається формулою, зміст якої зводиться, зрештою, до одного: **«ТРЕТІЙ ШЛЯХ»** — це шлях синтетичного поєднання приватно-

власницької та «мішаної» (тобто — громадської й державної, поруч з приватною трудовою) системою економіки — з тими елементами соціалізму, які на цій базі забезпечують ідеали соціальної справедливості. І саме тому цей «винахід» особливо непокоїть советських комуністів і вони всіляко намагаються у своїй пропаганді то просто змалювати його як звичайне «маскування капіталізму», то заперечити його, як щось таке, чого «не може бути», бо... «цього не може бути».

Ось, наприклад, що пише советська пропаганда про «третій шлях» у спеціально цій справі присвяченій праці, в якій розглядаються зокрема теорії «третього шляху» в «правих» соціалістичних рухах:

»Особливе значення для збереження реформізму в робітничому русі, — пишеться в цій праці, — має проповідь «демократичного соціалізму» та «третього шляху». . . Проповідують, як найважливішу ознаку соціалізму, державне регулювання при обов'язковому збереженні приватної власності (це вони видають за плянування), реформу акційного права, розповсюдження «робітничих» акцій, «співучасть» робітників у керуванні капіталістичним господарством і т. д. . . Вся політика й ідеологія правих соціалістів після другої світової війни показали й ствердили те, що говорили комуністи, — що нема й не може бути середнього шляху між капіталізмом і соціалізмом, що «середній» шлях — це насправді капіталістичний шлях. Пропаганда ж «демократичного соціалізму» розрахована на підтримку серед робітничих мас, які йдуть за реформістами, дрібнобуржуазних ілюзій про цей «третій», «середній» шлях. «Вся суть класової позиції прагнень дрібної буржуазії полягає в тому, щоб бажати неможливого, прагнути досягнути неможливе, тобто — прагнення якраз до такої «середньої лінії»» (В. Ленін, Твори, т. 25, стор. 76) — (цит. із кн. І. Дворкіна «Критика економічних теорій правих соціалістів», Москва, 1959, стор. 442).

5. СОВЕТСЬКА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ «ТРЕТЬОЇ СИЛИ» ТА «ТРЕТЬОГО ШЛЯХУ», ЯК «ТРОЯНСЬКОГО КОНЯ» В БОРОТБІ ХРИСТИЯНСЬКОЇ Й СОЦІАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ ПРОТИ КОМУНІЗМУ

В іншій, збірній праці Академії суспільних наук при ЦК КПСС, що також спеціально присвячена боротьбі проти «третьої сили» та «третього шляху», советські пропагандисти зокрема підкреслюють роль християнських соціальних рухів у Західній Європі, як виразників теорій «третього шляху». Називаючи ці рухи «клерикальними» та розглядаючи їх в одній площині з «правими» й ревізіоністичними соціалістичними рухами, советські пропагандисти пишуть:

»Ідеологи сучасного імперіялізму та їхні агенти в робітничому русі намагаються всіляко допомогти ревізіоністам, «озброювати» їх, як тільки можливо, новими аргументами для боротьби проти марксизму. Не останнє місце серед цих сил займає клерикалізм, що все більш активно виступає зі своєю програмою «третього шляху», прагнучи до співпраці з правою соціал-демократією... Як і праві соціалісти, клерикальні ідеологи «третього шляху» працюють над створенням концепцій і теорій, призначених на те, щоб дати масам пояснення процесів сучасного суспільного розвитку, створити обґрунтовану апологію капіталізму, використовуючи при цьому тактику демагогічної критики його окремих сторін. В той же час, враховуючи важливість ідейної боротьби в сучасних умовах, цілий ряд клерикальних (особливо католицьких) теоретиків включилися в цькування марксизму...

Союз клерикалів і реформістів, — пишуть далі советські пропагандисти в цитованій праці, — стає ще тіснішим у зв'язку зі створенням кожною з цих сил своїх міжнародніх об'єднань. Клерикальні партії сформували свій міжнародній орган — Об'єднання християнсько-демократичних партій. 1951 р. створюється т. зв. Соціалістичний Інтернаціонал — об'єднання правосоціалістичних партій. Таким чином, завершилось оформлення блоків, що виступають як т. зв.

третя сила. Створюється ідеологія «третього шляху» — демократичний соціалізм і християнський соціалізм... Ідеологи «третього шляху» мають претензію обґрунтувати можливість існування якогось шляху розвитку суспільства, що мав би обминути як капіталізм, так і комунізм. Гасло заперечення «крайнощів» капіталізму і комунізму написано на прапорах як бльоку правосоціалістичних партій, так і партій та організацій т. зв. християнського соціалізму.

Автори «третього шляху», — пишуть далі советські пропагандисти, — пропонують засоби для лікування вад капіталізму. Одночасно вони беруться побороти революційний марксизм. Демократичний соціалізм, і християнський соціалізм змагаються в претензіях виступати як ефективна протиотрута проти ідей комунізму, впливу марксизму на трудящих. Керівництво соціалістичної партії Італії, виступаючи за єдність дій з комуністами, так оцінювало в 1949 р. розташування сил у таборі прибічників третьої сили: «Коаліція третьої сили, що виникла в Європі, як комбінація соціал-демократичних і католицьких елементів, основною метою яких є боротьба проти комунізму, поступово переродилася в угруповання, де керівна роль належить католикам» («Правда», 23. січня 1949 р.). Сакраментальна формула обох бльоків — «ні капіталізм, ні комунізм» — висловлює те дійсне становище, що не можна вже претендувати на успіх серед мас, не заперечуючи, хоча б на словах, капіталізм. Не можна розраховувати на успішність боротьби проти комунізму, не декларуючи свого осудження капіталізму. **Головна мета цієї формули — побороти комунізм**» (цит. із кн. Академія суспільних наук при ЦК КПСС — «Критика сучасної буржуазної філософії та ревізіонізму», Москва, 1959 р., стор. 112-113, 126-128).

У цій же збірній праці советських пропагандистів особливо багато уваги присвячено соціально-економічній теорії «третього шляху», зокрема ж — теорії сполучення різних видів власності в рамках «мішаної економіки» та співвласності робітників у підприємствах. І при

цьому з явною тривогою підкреслено факт участі в творенні «третьої сили» на базі цієї теорії не тільки християнських і правих соціалістів, але й ревізіоністів усередині самої комуністичної системи. Для прикладу наведемо хоча б ось цих пару цитат із уже згаданої праці:

»Реформістські та ревізіоністські теорії про участь робітників у прибутках, про співпрацю в межах капіталізму ворогуючих класів тісно пов'язані з реформістським трактуванням власності та з клерикальним варіантом цього трактування. Приватна власність постає в змалюванні «соціальних реформаторів» ब्लюку «третьої сили» в строкатому вбранні, пошитому з клаптів різних видів власності, в тому числі дрібної приватної власності, кооперативної, державної і т. д. Все це й є т. зв. «змішана економіка» — той внутрішній механізм, який, за задумом авторів, має довести безкризовим шляхом капіталізм до соціалізму. . . . Демагогічні розмови навколо можливості «третього шляху» являють собою лише необхідне прикриття в сучасних умовах справжньої ролі клерикалізму в робітничому русі. Мабуть, найкраще єдність клерикалізму й правої соціал-демократії в обороні капіталізму та боротьбі проти марксизму видно на прикладі діяльності соціалістичної партії Австрії . . . Бруно Піттерман (голова соціалістичної партії Австрії) у статті «Політичні ідеології в Європі» вважає, що союз із релігією — це одна з **конечних передумов перемоги демократичного соціалізму, як «третьої сили», що заперечує комунізм і капіталізм.**

. . . Імперіялісти не можуть уже розраховувати на успіх буржуазної ідеології в лавах багатомільйонових мас, що їх очолюють комуністи. Тим більші надії пов'язують вони тепер з політикою «троянського коня», з намаганнями протягти буржуазну ідеологію в замаскованому, перефарбованому вигляді. Завдання перелицювати буржуазні та реформістські концепції, щоб так чи інакше протягти їх у лави комуністичних партій, узяли на себе сучасні ревізіоністи. . . . Ревізіоністи в комуністичних робітничих партіях, що

піднесли голову перед і під час фашистського путчу в Угорщині...» (там же, стор. 132, 139, 141-142).

6. НЕБЕЗПЕКА «ТРЕТЬОГО ШЛЯХУ» ДЛЯ КОМУНІЗМУ В БОРОТБІ ЗА «ТРЕТІЙ СВІТ»

Можна б без кінця наводити цитати з різних советських видань, наповнених пропагандивними нападами на «троянського коня» в вигляді «третьої сили» з її ідеєю «третього шляху», але вони всі більш-менш повторюють те саме, що вже тут зацитовано. Тому можна закінчити сам огляд советських окреслень загальної суті явища «третьої сили» з її ідеєю «третього шляху» в західньому світі вказівкою на те, що й у солідніших академічних советських працях з західньої філософії та соціології стверджено те ж саме, що й у цитованих виданнях. Тут знову ж таки підкреслено передусім роллю «правих» соціалістів-трудовиків (лейбористів) і християнського соціального руху (головним чином — католицького), як основних чинників творення «третьої сили» й ідеї «третього шляху» на Заході. Все це зводиться в основному до таких тверджень:

»У зв'язку з посиленням ролі державно-монопольного капіталізму, особливо після другої світової війни, праві лейбористи настоюють на «зміні природи капіталізму», говорять про «застарілість» марксо-ленінської аналізи соціально-економічної суті капіталізму й імперіялізму, висувають такі поняття, як «третя сила», «змішана економіка», «народній капіталізм» та інше. ...Соціяльне вчення католицизму ідеологічно обґрунтовує капіталістичну систему або безпосередньо (апологетичний напрям), або в формі зовнішньої, в основному, критики, проповіді «третього шляху» («критичний» напрям). У цілому ж воно, безперечно, спрямоване проти революційного руху мас і намагається стати своєрідним бар'єром, що перешкоджає розповсюдженню ідей наукового комунізму» (Академія наук ССРСР. Інститут філософії — «Сучасна філосо-

фія і соціологія в країнах Західньої Європи та Америки». Москва, 1964, стор. 173, 286).

Наведених зразків советського трактування «третьої сили» та «третього шляху» цілком вистачає, щоб зрозуміти, наскільки саме це є тим, що найбільше болять советським комуністам. Але для повноти картини до цього треба ще додати один аспект цієї теми, а саме — питання про «третій шлях» у стосунку до т. зв. «третього світу», тобто — світу новопосталих держав раніше колоніальних народів, що визволяються та стають на власний шлях розвитку. Тому що тут ідеться з одного боку — про інтереси советського комуністичного імперіялізму в цьому світі, а з другого боку — про напрям національно-визвольного процесу в світі взагалі та в підсоветському світі зокрема, то цей аспект питання про «третій шлях» має спеціально важливе значення для советських комуністів. І їхня тривога з цього приводу займає не менше місце в советській політичній літературі, ніж тривога про «третю силу» й «третій шлях» у соціально-економічному аспекті життя народів Заходу. Як зразок вияву цієї тривоги можна зокрема навести хоча б ось такі місця з однієї статті в органі ЦК КПСС «Комуніст». Стаття присвячена «третьому шляхові» взагалі, але спеціальну увагу в ній звернено на т. зв. «ідеологічні диверсії» Заходу в «третьому світі». Про це в статті говорить так:

». . . Імперіялісти засилають у «третій світ» ідеологічні ракети. Основна начинка цих ракет — протиставлення національних інтересів соціалістичним ідеалам, проповідь «третього шляху». . . Яким шляхом підуть визволені від колоніалізму держави — це питання стоїть у центрі уваги буржуазних ідеологів та політичних діячів. Вони мріють спрямувати розвиток цих країн капіталістичним шляхом. . . Натрапивши на небажання визволених народів вибрати капіталістичний шлях, діячі Заходу вдалися до нехитрого засобу, назвавши капіталістичний шлях «третім», що не є, мовляв, ні капіталістичним, ні

соціалістичним. Але насправді цей «третій шлях» — капіталістичний шлях».

Далі в цій же статті мова йде про фактичне шукання самими визволеними народами власне некапіталістичного і несоціалістичного (в кожному разі — не советсько-соціалістичного) шляху розвитку. Але прикрито цей факт словами про «спекуляцію» на цьому заходніх ідеологів, про що говориться так:

»Буржуазній науці не можна відмовити в умінні викручуватися. Її представники враховують, що багато африканських і азійських провідників висловлюються за соціалізм. Але враховують це лише для того, щоб спекулювати на помилках, на які часом слабують ці висловлювання, на запереченні деякими з них наукового соціалізму, на твердженнях, немовбито «крім марксистського шляху до соціалізму, існують також інші шляхи», на зображенні африканського, азійського та інших шляхів до соціалізму, як принципово відмінних від того, яким ішов Советський Союз та інші країни соціалістичної співдружності. Насправді ж існує лише марксистський шлях до соціалізму» («Комуніст», ч. 1, 1965, стаття В. Чепракова — «Ідеологічні спекуляції та витверезвлююча дійсність», стор. 71-72).

Що не сказано в цій статті, але що відомо кожному, хто є в курсі справ ідейно-політичного життя сучасного світу, — це те, що фактично «третій шлях» у різних його версіях обрали всі нововизволені народи «третього світу». Причому — це стосується навіть і до тих, що визволились «комуністичним» шляхом, а то й за советською допомогою, але не потрапили під советський військово-політичний контроль.

7. ОСОБЛИВА НЕБЕЗПЕКА «ТРЕТЬОГО ШЛЯХУ», ЯК ТВОРЧОГО ЗАПЕРЕЧЕННЯ КОМУНІЗМУ ТА ЯК ШЛЯХУ «ТРЕТЬОЇ РЕВОЛЮЦІЇ» В ПІДСОВЕТЬКОМУ СВІТІ

Зрештою, «третій шлях» по-своєму обрали й ті підконтрольні советським комуністам країни,

яким вдалося позбутися советської контролі. Також пробують обрати цей шлях і ті, що намагаються в різний спосіб із-під советської контролі висмикнутися. Адже югославський шлях — це також своєрідний «третій шлях» у рамках еволюції комуністичної системи. Тим більше це можна сказати про напрям угорської, кажучи умовно — «третьої революції» 1956 р. А щодо чехо-словацької, за своєю програмою також «третьої» (але «тихої»), революції 1968 р., то вона, як відомо, навіть і прямо проголосила «третій шлях» демократичної реформації соціалізму на базі «третьої економіки» (за проектом її чехо-словацького теоретика Отта Шіка).

Звичайно, «третій шлях», що його обирають у своєму змаганні за новий лад народи в країнах з комуністичним режимом, відмінний від того, що його обирають народи в країнах західно-капіталістичної демократії чи в країнах «третього світу». Але відмінні вони саме настільки, наскільки відмінні ті стартові бази, від яких починається цей шлях в одному чи другому випадку. Характер особливостей «третього шляху» в кожному випадку визначається тим, від чого відштовхується народ у своєму шуканні нового шляху: від капіталізму з демократією чи від соціалізму без демократії. Проте головний принцип «третього шляху» — принцип творчої синтези життєво виправданих елементів капіталізму з такими ж елементами соціалізму, синтези на базі демократії, — цей принцип, а тим самим і напрям та мета синтези — в основному ті ж самі в усіх версіях «третього шляху».

Власне тут і криється джерело тієї особливої ненависти та тієї запеклої боротьби словом і ділом советських комуністів (вірніше — советського партійного керівництва) проти всякої «третьої сили» та проти всяких шукань «третього шляху», що нею (ненавистю) так наповнена вся советська пропаганда і «наукова» критика всього «третього». Це ж бо тут, у шуканні «третього шляху» криється смертельна небезпека для советського тоталітарного комунізму, творче заперечення якого в Советському Союзі також

неминуче йде саме в напрямі протикомуністичного, але й протикапіталістичного, «третього шляху», який в умовах підсоветської дійсності означає розвиток у напрямі «третьої революції». Зрештою, як тепер уже знаємо напевно, саме «третій шлях» обирають і програмово в своєму змаганні за демократизацію чи встановлення демократії народи Советського Союзу. Про це свідчать зокрема обидві відомі нам досі програми демократичного руху в Советському Союзі: і мінімальна програма демократизації зверху, базована на підсоветській версії теорії «конвергенції» (тобто — таки «третього шляху») за проектом академіка А. Сахарова; і максимальна «Програма демократичного руху Радянського Союзу» з її проектом «потрійної», отже «змішаної», «третьої» економіки.

Та це вже інша тема, що стосується до справи деталізації й розробки тез автора цих рядків про «третю силу, третій шлях, третю революцію». Тут же мова про те, хто й чому боїться цих тез, а зокрема — про нашого храброго примітив-енка, що всю свою «політичну діяльність» присвятив «боротьбі» проти цих тез, опинившись у «єдиному фронті» саме з тими, на «безкомпромісовому» запереченні кого цей «енко» найбільше спекулює. Щодо цього останнього, то цей парадокс тут уже достатньо стверджено, як також указано й на ті висновки, що самі з цього випливають. Але до загального висновку треба тут іще додати кілька заключних зауваг.

8. ПРОВОКАТИВНО-СПЕКУЛЯТИВНИЙ ТУМАН У ПИТАННІ ПРО «ОРІЄНТАЦІЮ НА» ТА ПОВНА ЯСНІСТЬ У ЦІЙ СПРАВІ

Загальний висновок, що сам собою випливає з усього викладеного вище, не може бути інший, як тільки такий: той, хто виступає під маскою «страшного антикомуніста», але своєю «зброєю» має найбільш ортодоксально-марксистську комуністичну тезу про «неможливість» чогось третього поза двома протилежностями сучасного світу, — той мусить бути, якщо не просто політично неписьменною, то безперечно нечесною

політично людиною. Бо щоб користуватися комуністичною «істиною», як доказом свого «антикомунізму», треба або ж самому цілком нічого не знати про те, про що взявся говорити, або ж свідомо розраховувати на тих «простачків», які про це нічого не знають. Зрештою, можлива також і комбінація одного з другим, і саме це, мабуть, маємо в випадку з нашим «енком». Не маючи звички читати, щоб писати, він, звичайно, «торохнув навмання», не турбуючись тим, куди влучив. Але розраховано це однак на «простачка», що, мовляв, «однак не второпає», що й до чого.

А щоб збити з пантелику й тих, хто міг би «второпати», наш «енко» вдався до навмисних перекручень, подаючи своє неписьменне заперечення тези про «третю силу» й «третій шлях» вперемішку з провокативно-спекулятивним пусканням туману «заперечення» якоїсь нібито «орієнтації на третю силу», хоч ні про яку орієнтацію, як відомо, в тезі автора цих рядків не було й мови. Взагалі, як відомо, ця теза, як вона подана в доповіді для 5-го з'їзду УРДП й у тексті, опублікованому в «Українських вістях», — це власне заперечення будь-якої орієнтації на будь-яку **сторонню** силу, бо ж це теза про **нашу** третю позицію серед ідейно-політичних сил сучасності та про орієнтацію на свої **власні** сили. Тому цілком недоречно, але явно з провокаційною метою, наш «енко» взявся демагогічно поборювати тезу про «третю силу» за допомогою шахрайського підсовування сюди, взятого з цілком «іншої опери», аргументу... автора цих рядків. Мовляв, у своїй брошурі з 1954 р. під назвою «Україна сьогодні і ми» автор в одному місці критикував тодішню ліву групу УРДП, що в своєму виданні «Вперед» говорила тоді про орієнтацію української визвольної боротьби на антиколоніальні рухи народів Азії й Африки, називаючи їх «третьою силою» в тодішньому міжнародньо-політичному розподілі сил. Вказуючи на нереальність такої орієнтації та на мітичний (а не «містичний», як це через помилку надруковано в брошурі й неписьменно повторено в писанині «енка») характер такої «третьої сили»

взагалі, автор цих рядків критикував власне «орієнтацію на» таку «третю силу» в міжнародньо-політичному розумінні. Ясно, що це не мало й не може мати нічого спільного з тезою про третю позицію самого нашого руху в ідейно-політичному розумінні, не кажучи вже про «орієнтацію на» взагалі.

В кожному разі, для повної ясності можна тут зазначити, що коли йдеться про «орієнтацію на» взагалі й про «орієнтацію на» ту «третю силу» в міжнародньо-політичному розумінні, про яку була мова в брошурі «Україна сьогодні і ми» більш ніж п'ятнадцять років тому, то автор цих рядків і сьогодні може повторити без змін усе те, що сказано було ним там і тоді. Річ бо в тому, що навіть і паралелізм ідейно-політичних процесів чи тенденцій у розвитку різних суспільств далеко не завжди збігається з паралелізмом їхніх міжнародньо-політичних інтересів та шляхів їх забезпечення. Тому ніяка спільність капіталістичних, соціалістичних, комуністичних, чи ширше — демократичних або тоталітарних, ідеологій та ними визначуваних політичних устроїв не є й не може бути тим чинником, що визначає чи виключає приналежність ідейно-політичних сил до одного чи різних таборів у міжнародньо-політичному розподілі сил у тій чи іншій конкретно-політичній ситуації. Коли ж мова про азійські та африканські визвольні рухи проти колоніялізму, то їхнє спрямування проти їхніх західних, колишніх чи теперішніх, ворогів цілком логічно ставить їх у таку позицію між силами демократично-капіталістичного Заходу й тоталітарно «комуністичного» Сходу, коли їм буває навіть і в боротьбі за демократію вигідніше опиратися на протидемократичний Схід, ніж на протикомуністичний Захід. З цих самих міркувань і визвольним рухам народів підсоветської системи колоніялізму, незалежно від їх ставлення до капіталізму чи західної демократії, досі було й покищо є природніше шукати союзників для своєї боротьби серед західно-капіталістичних демократичних сил, ніж будь-де з протилежного боку. Отже, при всій

історичній спільності цілей щодо знищення **всякого** колоніалізму, конкретні інтереси й шляхи їх забезпечення в нашому випадку не тільки не збігаються з інтересами й шляхами конкретних політичних антиколоніальних сил Азії й Африки в сучасному розподілі сил у світі, а навпаки: вони йдуть покищо в протилежних напрямках. Тому й будь-яка «орієнтація на» боротьбу колоніальних народів Азії й Африки для нас була досі й покищо залишається мітом, а не реальністю.

9. «ОРІЄНТАЦІЯ НА» ЧИ ВИБІР СОЮЗНИКІВ З ПОЗИЦІЇ ТРЕТЬОЇ СИЛИ?

А як щодо «орієнтації на» Захід? У сказаному попередньо в основному вже дано відповідь на це питання. Можна лише уточнити, що питання про «орієнтацію на» — це зовсім не те саме, що питання про вибір союзників. Як уже сказано, **вибір союзників визначається не ідеологією, а міжнародньо-політичними інтересами.** Та головне в тому, що це питання має дві сторони, бо вибір союзників можливий тільки за умов взаємності в виборі. Тобто — не може хтось вибирати собі в союзники когось, хто зі свого боку не вибирає чи не потребує його й собі в союзники. Тим часом саме така «любов без взаємності» фактично існує в нашому випадку, якщо говорити про наш вибір «демократичного Заходу» в свої союзники. Зрештою, якогось одноцільного «демократичного Заходу», а тим більше — єдиного «антикомуністичного Заходу», як такого, нема. Є різні силові елементи в межах і «демократичного» й «антикомуністичного» Заходу. На жаль покищо, крім символічних висловів «платонічної любови» до українського визвольного руху, ніяких справді союзницьких намірів ніякі з цих силових елементів Заходу **реально** не виявляють. Тому цілком даремні і жалюгідно смішні розбивання свого «вірнопідданого» лоба в поклонах «антикомуністичній західній демократії» з боку нашого «енка», що так напрошується в «союзники», підкреслюючи свою нікому не потрібну «позицію» на все готового слуги. Річ

у тому, що союзником можна бути тільки з позиції **ОКРЕМОЇ** сили, тому заперечення окремої, в даному ж разі таки **ТРЕТЬОЇ**, силової позиції нашого визвольного руху, байдуже з якою позою «відданости демократичному Заходові» — це заперечення взагалі можливості якихось справді союзницьких, а не підданських, взаємин з силовими чинниками справді демократичного Заходу.

Отже — справа нашого гідного партнерства «в боротьбі західньої антикомуністичної демократії проти людоненависницького комунізму» (кажучи словами нашого «енка») — це таки справа розбудови «третьої сили». А такою **третьою силою** наш визвольний рух може бути **ТІЛЬКИ** як сила **ВНУТРІШНЬОГО** заперечення **советського комунізму** **ВСЕРЕДИНИ** наявної в **СССР** системи. Причому — самозрозуміло, що ця **третья** сила можлива тільки в масштабі всього підсоветського світу, найперше — в масштабі цілого **СССР**, а вже силою цього факту — і в масштабі цілого **східноєвропейського та євразійського комплексу**. Це власне й є те, про що йдеться в тезі автора цих рядків про «**третю силу, третій шлях, третю революцію**». Звичайно, основне в цій тезі — це думка про розбудову **третьої сили** насамперед як сили **ідеологічної**, бо ж відомо, що «на початку всього — слово», а слово — це **ідея**. Власне, саме як **ідейна сила фактично тільки й можемо ми нині бути реальним чинником боротьби проти советського комунізму та тим самим — потенційним партнером взаємно бажаного в цій боротьбі союзу з тими силовими чинниками справді демократичного Заходу, що їхні цілі не суперечні, а відповідні інтересам нашого народу**. Бо головне, чого справді потребує нині **західній демократичний світ, це саме сили нової ідеї, — і саме ТРЕТЬОЇ, синтетичної, не капіталістичної й некомуністичної, ідеї**.

І тут саме найбільш очевидно виявляється скандальний «промах» нашого примітив-енка, що через свою політичну неписьменність «з розгону» бахнув герлигою свого, позиченого в ортодоксальних марксистів, «або-або» — прямо по

голові того «демократичного Заходу», в вірно-підданності якому наш «енко» так запопадливо розпинається. Бо якраз у голові (тобто — в думаючій частині) західньо-демократичного світу нині відбувається напружна праця інтелектуальних сил щодо шукання **ідеологічної** «точки опору» для боротьби проти комунізму, як передусім ідеологічної сили. І це шукання, навіть і в середовищі ідейних речників чисто капіталістичної демократії, йде саме в напрямі творення «чогось третього».

Хто читає сучасну суспільно-політичну літературу Заходу, той знає, що вся вона переповнена цим шуканням. І це стосується не тільки тієї літератури речників «демократичного соціалізму», про яку тут попередньо вже досить багато говорилося, але й літератури речників «демократичного капіталізму», чи інакше званого на Заході — «лібералізму». Яскравим прикладом цієї останньої може служити хоча б суспільно-філософська праця ідеолога саме «демократичного капіталізму» — «лібералізму» — Дональда Вільгельма під характеристичною назвою — «Захід може перемогти». В цій праці, стверджуючи ідеологічну беззбройність Заходу, порівняно з комуністичним Сходом, автор пропонує свою концепцію «наукового ідеалізму», як протиставлення «науковому матеріалізму». Підсумовуючи ж останні інтелектуальні зусилля Заходу щодо свого ідейного озброєння, автор у розділі під назвою «Якщо не комунізм, то що?» пише:

«Дальшу стратегію перемоги треба ще устійнити на Заході. Але великий крок уже зроблено в зв'язку з усе більш поширеним визнанням того факту, що на Заході **мусить** бути вироблена нова й більш зріла відповідь на все більш викликаючі завдання холодної війни. Все більше стає зрозуміло, що треба вступити в так звану битву за уми людей, бо це таки битва і таки за уми людей. Поволі прибирає чіткіших форм ідея **третього вибору** — не комунізму і не вичерпаного вже сучасного західнього лібералізму, але чогось, що мало б більшу силу й переконливі-

сть, ніж одне й друге» (Дональд Вільгельм — «Захід може перемогти». Нью-Йорк—Лондон, 1966, стор. 165; підкреслення в оригінальному тексті).

Отже — ідея «третього вибору», чи інакше — «третього шляху» — це ідея наступу в битві за уми людей в обох частинах сучасного світу — і підсоветського тоталітарно-комуністичного, і західнього демократично-капіталістичного. Це виклик на виклик, і саме тому — це якраз те, чого так особливо бояться советські комуністи, проголошуючи це в своїй пропаганді за останній «винахід» т. зв. «ідеологічних диверсантів» з метою розсадити зсередини їхню систему за допомогою найнебезпечнішої для них ідеологічної зброї. Чому ж піднімає паніку з цього приводу й наш «енко»? Чи тільки тому, що він просто примітив-енко, чи може за цим криється й щось інше?..

З М І С Т .

	Стор.
Від редакції та автора	4
Вступні зауваги до дискусійної теми: ЗВІДКИ Й ЧОМУ «ТРЕТЯ СИЛА, ТРЕТІЙ ШЛЯХ, ТРЕТЯ РЕВОЛЮЦІЯ»? (від 5 стор. до 16 стор. і від 126 стор. до 138 стор.)	5
ТРЕТЯ СИЛА, ТРЕТІЙ ШЛЯХ, ТРЕТЯ РЕВОЛЮЦІЯ (від 17 стор. до 125 стор.)	17
Заключні зауваги до дискусійної теми: ХТО Й ЧОМУ БОЇТЬСЯ «ТРЕТЬОЇ СИЛИ, ТРЕТЬОГО ШЛЯХУ, ТРЕТЬОЇ РЕВОЛЮЦІЇ»? (від 139 стор. до 162 стор.)	139

Повідомлення Секретаріату ЦК УРДП

Шостий делегатський з'їзд УРДП відбудеться 25., 26., 27. грудня 1970 р. в Чікаго (США).

ОУРДП в США і УРДП в Канаді збирають фонди на покриття видатків з'їзду і подорожі делегатів на з'їзд, а Крайові Комітети УРДП інших країн лише на покриття видатків подорожі делегатів з своїх країн.

У США кожен член партії вносить до з'їздового фонду найменше 25 доларів, у Канаді 15 доларів, а в усіх інших країнах суму їхньої спроможності, чи яка призначена Крайовим Комітетом.

На засіданні Секретаріату 4. липня 1970 року розпочато збірку коштів на з'їзд деклараціями членів ЦК УРДП з американсько-канадійського континенту. Прохається решту членів ЦК, Контрольної Комісії, Партійного Суду та членство й наших прихильників та симпатиків декларувати більші суми на потреби з'їзду. Задекларовані суми надсилайте до скарбників Крайових Комітетів або безпосередньо до ЦК УРДП на адресу:

Mr. Iwan Pyshkalo,
219 Howard Park Ave.,
Toronto 154, Ontario,
Canada.

ЦК УРДП в цім році розпочав видавати «Бюлетень ЦК УРДП», яких вийшло вже 6 чисел, що розсилається членам разом з «Українськими вістями». Видавання і розсилання «Бюлетеню» потре-

бує коштів. Тому на останньому засіданні Секретаріату ЦК УРДП ухвалено, що кожний член, що отримує «Бюлетень» має внести на внутрішньо-партійний видавничий фонд 3 долари річно в США і Канаді, а у інших державах суми рівнозначні американській валюті. За «Наші позиції» — партійному органі УРДП, платиться окремо — один долар одно число.

Прохається Крайові Комітети та членів одинаків, розкиданих по всіх країнах, надсилати гроші на «Бюлетень» і «Наші позиції» до відповідального за розповсюдження преси УРДП на адресу:

Mr. Wasyl Ponomarenko,
5802 Vandalia Ave. S. W.,
Cleveland, Ohio, 44144, USA.

Привіти, побажання та думки, які мали б бути порушені на 6-му з'їзді УРДП, прохається надсилати на адресу Першого заступника Генерального Секретаря:

Mr. Alex Konowal,
811 S. Roosevelt Ave.,
Arlington Heights, Ill. 60005, USA.

У всіх технічних справах, пов'язаних з проведенням з'їзду (нічліг, харчування, транспорт, час з'їзду та інше), звертатися до відповідального за те Федора Ревенка:

Mr. F. Revenko,
3248 W. Pierce Ave.,
Chicago, Ill. 60622, USA

СЕКРЕТАРІАТ ЦК УРДП